

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ

ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ
ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ – ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ Α΄: ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ – ΧΩΡΟΣ – ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: Γ. ΡΑΠΤΗ

ΜΕΛΗ ΤΡΙΜΕΛΟΥΣ: Σ. ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΔΟΥ / Ε. ΤΑΤΛΑ

**Η ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΜΗ
ΙΔΙΩΜΑΤΙΚΗ ΤΟΥ ΕΡΕΪΠΙΟΥ**

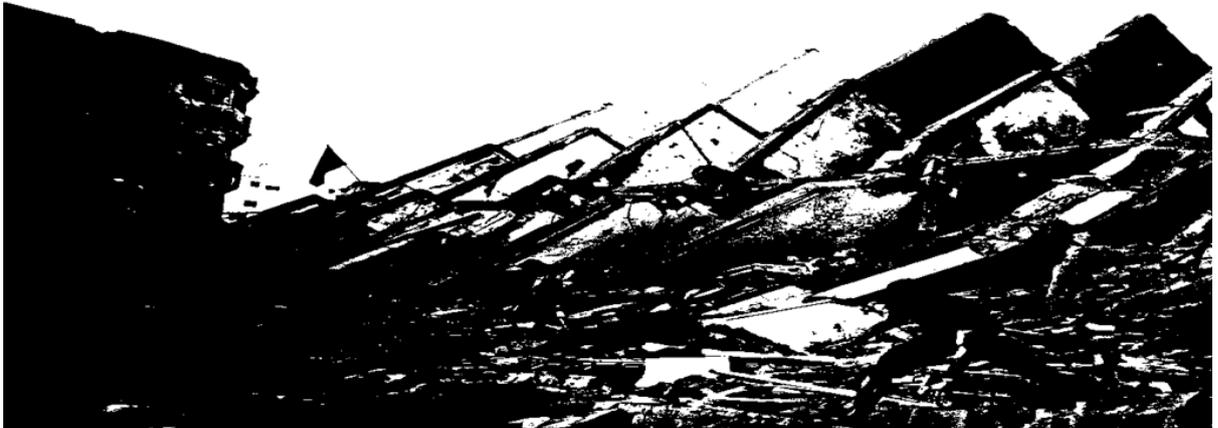

ΠΑΥΛΟΣ Π. ΑΝΤΩΝΑΤΟΣ

2016

στους καθηγητές,

ιδού μου ενστάλαξαν την αναπτυξιακή σκέψη και με ενέδνευσαν

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΙΚΑ ΣΤΟΧΑΣΜΩΝ.....	6
ΑΝΤΙ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ Ή ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΟ ΕΡΕΪΠΙΟ.....	8
ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ ΠΡΩΤΟΙ	27
Ερείπιο & Σώμα	
ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ ΔΕΥΤΕΡΟΙ	40
Ερείπιο & Αντίληψη	
ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ ΤΡΙΤΟΙ.....	53
Ερείπιο & Είναι	
ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ ΤΕΤΑΡΤΟΙ	60
Ερείπιο & Χρόνος	
ΕΠΙΛΟΓΙΚΑ ΣΤΟΧΑΣΜΩΝ	72
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΕΡΕΙΣΜΑΤΑ	75
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΕΡΕΪΠΙΩΝΑΣ	86

” άν και εργαζόμουν, συνέγραφα, μελετούσα, φωτογράφιζα, ονειρευόμουν, γευμάτιζα, αγχωνόμουν, συνομιλούσα, φλέρταρα, διασκέδαζα, κουραζόμουν, ζούσα εντός αρχαίων ερειπίων..., όλα ξεκίνησαν όταν αντίκρυσσα και επιμελήθηκα τελετουργικώς το ερειπωμένο άψυχο σώμα συγγενούς μου προσώπου εντός ενός νεωτερικού αθηναϊκού πλινθόκτιστου ερειπίου...”

” το νήμα το ξανάπιασα στην πορεία όταν εργάστηκα ως υπεύθυνος αρχαιολόγος για λογαριασμό του Υπουργείου Πολιτισμού σε σύμπλεγμα νεωτερικών ερειπίων, στα βασιλικά ανάκτορα του Τατοΐου, αναζητώντας, καταγράφοντας, φωτογραφίζοντας αφημένες σε υγρές αποθήκες αρχαιότητες... εκεί λοιπόν, όταν μετά από πολλά συναπτά έτη ανοίχθηκε η κεντρική ανακτορική έπαυλις του τέως και μαζί με υπουργό, δορυφόρους

και δορυφορούντες μπήκα παγώνοντας τον ιστορικό χρόνο, με προσείλκυσε ένα τρωθέν από αδρανή υλικά έρημο ουραίο πιάνο` του ξέφραξα το κάλυμμα των ασπρόμαυρων πλήκτρων του και του αφιέρωσα μέσα στο ημίφως εισαγωγικές συγχορδίες από μια sonata του Chopin..., η δόνηση ήταν ακαριαία και η ηδονή απόθμενη... ”

”στο πολυτεχνείο που είχα την πολύτιμη ευκαιρία να ενταχθώ ως μεταπτυχιακός στο πρόγραμμα της αρχιτεκτονικής σχολής` σχεδιασμός, χώρος& πολιτισμός` , έβλεπα όλα τα περιβάλλοντα κτιριακά και υλικά του στοιχεία ως σπαράγματα από ένα θλιβερό θραυσματικό κέλυφος, μα η ουσία τελικά ήταν αλλού, στο έμφυχο, στη σκέψη, την απρόβλεπτη γνώση, τον ανατρεπτικό στοχασμό, τη φρέσκια επικοινωνία και την καινοτόμο υφέρπουσα στάση και επικρατούσα τάση..., κατά το βραδινό σχόλασμα ο εισπνεόμενος αέρας ήταν τόσο ηδύς...` εκεί για πρώτη φορά μεταξύ άλλων μελέτησα φαινομενολογία και εκεί θέλησα να συνταιριάξω αυτή με τον ερειπιώνα που ζούμε... ”

”πιστός σε μια ιδέα της αντίληψης, ως φανέρωσης και εξερεύνησης ενός κόσμου νοηματικού μείγματος και ενός νοήματος φαινομενολογικά ενσαρκωμένου, το ερείπιο τελικά με έλκει, με κατέχει, δένεται η σκέψη μου με αυτό και σε αυτό ανακαλύπτω της ουσίας το δέλεαρ.”

Με ενεργοποιημένη τη μέθοδο της φαινομενολογικής σκέψης¹ ως επιστροφή στο ίδιο το ερείπιο και στην ιδιοματική του αλήθεια, και με στόχο τη φανέρωση της σχετιζόμενης με το σώμα, την αντίληψη, το είναι και το χρόνο πρωταρχικής του ουσίας, στεκόμουν ακίνητος και απέθετα διεσταλμένα βλέμματα επί των ερειπίων. Ἦθελα, αφήνοντας κατά μέρος κάθε χειραγωγούσα και αρνούμενη να κατοικήσει τα πράγματα επιστήμη, να συλλάβω την ουσιαστική συγκρότηση του ερειπίου ως γεννώμενου οργανισμού. Αναζητούσα έτσι το νόημα του μέλλοντος στο παρελθόν του ερειπίου και το νόημα του παρελθόντος στο μέλλον του ερειπίου προσαρμόζοντάς το στην κυκλοτερή κίνηση της ζωής, μια κίνηση που στηρίζει το μέλλον στο παρελθόν της και το παρελθόν της στο μέλλον και μέσα στην οποία τα πάντα συμβολίζουν τα πάντα². Ἦθελα να συλλάβω την ερχόμενη από το πουθενά λάμψη που στιγμιαία περιβάλλει το απανταχού ερείπιο. Ἦθελα να συγκολλήσω μεταξύ τους όλες τις μικρές όψεις, τα μικρά θραύσματα τα οποία συλλαμβάνει το βλέμμα και να συνενώσω αυτό που διαχέεται λόγω της αστάθειας της όρασης και του νου. Αντιλήφθηκα έτσι ότι το ερείπιο σκέπτεται τον εαυτό μου μέσα μου. Εγώ είμαι η συνείδησή του. Μπλέκεται μέσα στις ίδιες τις ρίζες του είναι και του σώματος, στην ανέγγιχτη πηγή των αισθήσεων. Το υποκείμενο ορώντας τον υπαρξιακό λυρισμό του ερειπίου το μεταστρέφει σε ορατό, μια και δίχως τον ορώντα θα παρέμενε εγκλωβισμένο μέσα στην ξεχωριστή ζωή της κάθε συνείδησης, τη δόνηση δηλαδή των φαινομενικοτήτων. Αναζητώντας το βάθος στην πραγματικότητα και την πραγματικότητα της αλήθειας, αφουγκράζομαι την έκρηξη του σώματος, της αντίληψης, του είναι, του χρόνου, αυτή την έκρηξη η οποία βρίσκεται μέσα σε όλους τους τρόπους του ερειπιώδους χώρου. Μορφή, περίγραμμα και φυσιογνωμία του ερειπίου αποτελούν τις προεκτατικές ουσίες όλων των παραπάνω.

¹ Η φαινομενολογική σκέψη επακόλουθο της φαινομενολογίας, ένα από τα σπουδαιότερα φιλοσοφικά κινήματα του 20^{ου} αι., θεμελιώθηκε από τον κορυφαίο διανοητή Edmund Husserl (1859-1938). Στο παρόν πόνημα καθοριστικός εκτός του Husserl είναι και ο ρόλος του Maurice Merleau-Ponty (1908-1961), υπέρτατου στοχαστή του φαινομενολογικού ρεύματος.

² Berger 1972.

Καταστατικά η φαινομενολογική σκέψη στοχεύει στη ρηξικέλευθη μελέτη των ουσιών, της ουσίας της αντίληψης, της ουσία της συνείδησης, της ουσία της ύπαρξης και υπερβατικά θέτει υπό αμφισβήτηση τις αποφάνσεις της φυσικής στάσης³. Για αυτήν ο κόσμος είναι πάντα ήδη εκεί πριν από τη νόηση, σαν μια αναπαλλοτρίωτη παρουσία και όλη της η προσπάθεια τείνει στο να βρεθεί αυτή η αφελής επαφή με τον κόσμο, εντός του οποίου κείται και το ερείπιο. Επιπλέον είναι μια έκθεση του χώρου, του ερειπωμένου χώρου, του χρόνου, του ερειπωμένου παρελθοντικού χρόνου, του κόσμου μας πληρωμένου με ερείπια. Είναι τέλος η σκέψη που ενυπάρχει περιχαρακώνοντας το αληθινό νόημα του ερειπιώδους. Η φαινομενολογία επιστρέφει στα ίδια τα πράγματα αρνούμενη απειθώς την επιστημονική γνώση⁴. Το να επιστρέψουμε στο ίδιο το ερείπιο πάει να πει να επιστρέψουμε σε αυτό το πριν από τη γνώση του κόσμου, τη γνώση την επιστημονικά προσδιορίσιμη, την ενδεικτική και την εξαρτημένη.

Όταν ξεκίνησα να στοχάζομαι τα περι του ερειπίου μέσα από το πρίσμα της φαινομενολογικής σκέψης, στοχαζόμουν πάνω σε κάτι αστόχαστο. Το αντιληπτικό μου πεδίο επί του ερειπίου ήταν πλήρες από αντανάκλασεις, εφήμερες εντυπώσεις, ρωγμές, διαβρώσεις και τριξίματα, ώστε να μη δύναμαι να αποδώσω, μεταδώσω και διαδώσω, έστω και το ελάχιστο. Γύρω, μέσα και πλησίον των ερειπίων φανταζόμουν αντικείμενα και πρόσωπα, στοχαζόμουν καταστάσεις και συμπλοκές, όλα διόλου ασυμβίβαστα με τον περιβάλλοντα κόσμο, αλλά και την εσωτερική μου γνώση και διάθεση. Όμως το ερείπιο ήταν και είναι ένας αφάνταστα στέριος ιστός που δεν περιμένει τη φαντασία, το στοχασμό και την κρίση για να αποδεχθεί ή να απορρίψει τις αληθοφανέστερες εικασίες ή φαντασίες⁵. Το ερείπιο, χωρίς να προέρχεται από μια σειρά ποικιλόμορφων και πολυσύνθετων συνθέσεων, είναι ήδη εδώ πριν από οποιαδήποτε ερμηνεία ή ανάλυση. Το ερείπιο είναι ενδεχομένως ένας επινοημένος χώρος με τις ετεροτοπίες του, τις δυστοπίες του, τις ουτοπίες του, τα ελκυστικά του κατώφλια, την προσέγγιση της λήθης⁶. Αυτός ο χώρος μας κάνει να δούμε, να αναστοχαστούμε όχι το αόρατο, αλλά το πόσο αόρατη είναι η μη ορατότητα του ορατού. Το ερείπιο είναι ο ίδιος ο θάνατος διάσπαρτος μέσα στη ζωή, είναι ο διαρκής γείτονας, απ'όπου

³ Cobb-Stevens 1990·Madison 1981.

⁴ Cobb-Stevens 1990·de Boer 1978.

⁵ Χαμηλάκης 2012.

⁶ Σταυρίδης 1990, 2006.

μπορεί να εκπορευτεί ένας ψίθυρος ή έκδηλος λόγος, παράλληλα με την αιώρηση μιας σιωπής⁷. Αναδεικνύει το ορατό και αιώνιο σώμα της αλήθειας. Παρά το άμορφο και το θορυβώδες συγκεχυμένο του, η δύναμη του ερειπίου έγκειται στην εγκρατευτική απόκρυψη και ουσιαστική ακινησία του υπέρμετρου υπερβατικά χώρου του.

Η διαβρωσιγενής αποδόμηση του ερειπίου, ως ιδιόμορφη εσωγενής και εξωγενής δύναμη απεμπλέκει και ελαφρύνει απ'όλα τα πρόσθετα φορτία τα ερειπιώδη κτίσματα και τα πληρώνει με μια εσωτερική διαφάνεια, η οποία σιγά-σιγά τα φωτίζει μέχρι να εκραγούν υπέροχα στην ανθρώπινη σκέψη. Τέλος, τα διασκορπίζει μέσα στην ελαφρότητα του ασύλληπτου. Τα απανταχού ερείπια, έργα ανθρώπων διαβρωμένα, φθαρμένα, γκρεμισμένα, κατεστραμένα επίσης από οντότητες και φυσικά στοιχεία, ανεμοδαρμένα και συχνά υποβλητικά ανέκαθεν απασχολούσαν ποικιλοτρόπως τη σκέψη μου. Αναζητούσα και ιχνηλατούσα το πλήθος των επικοινωνιακών επιπτώσεων που μπορεί να έχει το ερείπιο. Την κατεύθυνση της σκέψης μου υπαγόρευε σχεδόν πάντα η υπερβατική φαινομενολογία⁸. Το ερείπιο, ως καταξιωμένο κοσμικό αντικείμενο, προκαλεί, πολλές φορές άνευ συγκατάθεσης, με τη γοητεία του, υφαρπάζει τη σκέψη, συνιστά εκθαμβωτική εικόνα στα μάτια των πολλών. Η συσσωμάτωσή του στον παρόντα χρόνο ως καταλήξαν παρελθόν, ως κατάλοιπο μόνο φαινομενολογικώς μπορεί να θεωρηθεί. Η αργόρυθμη συνοδεύουσα φθορά του στο χρόνο το μετατρέπει σε εκθαμβωτικό αφηγηματικό λόγο. Το ερείπιο, όντας ελλειπτικό, κομματιασμένο, αποσπασματικό φαίνεται πως αποκαθίσταται στην αρτιότητά του όχι μόνο φαντασιακά, αλλά ακόμα και πολιτικά⁹. Ο φιλελεύθερός του χαρακτήρας του επιτρέπει να εκφέρει ακόμα και πολιτικό λόγο. Έτσι για παράδειγμα αυταρχικά καθεστώτα σπάνια ήρθαν σε επικοινωνία με τους υπηκόους τους μέσω των εικόνων ερειπίων ή ερειποφανών αποδόσεων και αυτό διότι όχι μόνο φοβήθηκαν τον υπολανθάνοντα συμβολισμό του τέλους τους, αλλά και διότι διαισθάνθηκαν το εύθραυστο του ερειπίου, που ανέδιδε το αδύναμο απομένον¹⁰. Το ερειπιώδες κατάλοιπο απέδιδε το απολύτως ξένο προς τη βεβαιότητα και την επιτευματική ψυχολογία του νέου, άρτιου διακυρηκτικού οικοδομήματος. Αντίθετα από το ακέραιο κτίριο, που

⁷ Macarius 2004·MacAulay 1966.

⁸ Cobb-Stevens 1990·de Boer 1978.

⁹ Σταυρίδης 2006.

¹⁰ Χαμηλάκης 2012.

επιβάλλεται, το ερείπιο κυρίως υποβάλλεται. Βέβαια το επιβλητικό και υποβλητικό και οι συνεπακόλουθες επιπτώσεις του εξαρτώνται από το είδος και την υφή της προσωπικής αισθητικής του θεατή που αντικρίζει το άρτιο και το ελλειπές κτίσμα¹¹. Ενώ το άρτιο, άθικτο και μη αναλώσιμο οικοδόμημα σχεδόν αποκλειστικά από μόνο του αμύνεται το χρόνο, τις δράσεις και επιδράσεις, το ερείπιο με φροντίδα και ανθρώπινη επέμβαση διασώζεται ως χρονικά μνημειακό κατάλοιπο. Το μέλλον του ερειπίου εντός του ρέοντος και διαρκούς χρόνου εξαρτάται από τη στοχευμένη επεμβατικότητα και προστασία που θα του προσφέρει το υποκείμενο¹². Έτσι εγείρεται η υποχρέωση προστασίας απέναντι σε κάτι πολύτιμο, που υλικά μόνο δείχνει εξασθενημένο και τρωθέν. Το ερείπιο μετατρέπεται σε συμβολικό όχημα μεταφοράς ήπιων και σπάνια αυστηρών και αδιαπραγμάτευτων μηνυμάτων, ενώ κατά κανόνα κινείται σε διαλογικά ανθρώπινη τροχιά.

Ανιχνεύοντας τη διερεύνηση των τρόπων με τους οποίους ασκείται η αθέατη κατεξουσίαση του ερειπίου επί του υποψιασμένου στοχαστή, αλλά και ανυποψίαστου θεατή, αντιλαμβάνομαι το πόσο υποδόρια εντατικά μαγνητίζει την εφησυχασμένη ανθρώπινη σκέψη. Συμπράττει διεισδυτικά μαζί με άλλες ποικίλης έντασης εικόνες, ομιλίες, οσμές και ακοές στη διαμόρφωση μιας ιδιαίτερης προδιάθεσης. Συνιστά και συμβάλει σε διακριτικούς ή και θαρραλέα αυστηρούς υπαινιγμούς, ακόμη και σε κριτικές, αναφορές και επιπτώσεις. Παραπέμπει σε ισχυρές νοηματικές γεινιάσεις ή επιτρέπει να διαφανούν φαινόμενα και διαδικασίες εντός της χωροταξικής και πολεοδομικής αισθητικής πράξης¹³. Συγκροτεί ένα χωροχρόνο με σχήμα, υπόσταση, χρώμα, ήχο, οσμή και αφή. Οι ερειπιώδεις λίθοι, αρχαίοι και νεωτερικοί, δεν αποδίδονται σε μοναχικούς μονολόγους, αλλά συνθέτουν τα περιβάλλοντα χωρικά τοπία¹⁴. Αγγίζονται, ακούγονται, μυρίζονται, ενώ ανά χρονική εποχή σκηνοθετούνται και προβάλλονται διαφορετικά. Το ερείπιο, με την έντονη και φορτισμένη οπτική του ισχύ, συναρπάζει, μαγεύει και επιβάλλεται στο θεατή-παρατηρητή-επισκέπτη-στοχαστή μέσα από την αντίστασή του στο χρόνο, ως κάτι ιερό. Επιβαρημένο με αίγλη, προκαλεί μια άμεση ψευδαίσθηση αποδεδειγμένης αλήθειας μη ανταποκρινόμενης πάντοτε στην πραγματικότητα.

¹¹ Berger 1972.

¹² Κοτιώνης 2001, 2006.

¹³ Pellegrino 2006.

¹⁴ Χαμηλάκης 2012.

Την πληρότητα του ηθελημένου αρχικού νοήματος και της πρωταρχικής ουσίας φαίνεται πως συγκρατεί εσώκλειστα το ερείπιο μέσα από τη μορφολογική αρτιότητά του ή την τρομακτική του εξάρθρωση, χωρίς αυτό βέβαια να αποκλείει επιπρόσθετες επίθετες σημασιοδοτήσεις και νοηματοδοτήσεις¹⁵. Η διατήρηση της αρτιότητας ή μη δεν αποτρέπει τη δημιουργία και άλλων επιγενόμενων συμβολιστικών μεταχρήσεων, κάποιες φορές μη ομόφωνων με την ιδρυτική αρχική δήλωση του ερειπίου.

Το ερείπιο προκαλεί και ενισχύει την αίσθηση κατεξουσίασης. Αυτό επιτελείται μέσω του παρελθόντος, το οποίο ένα συγκεκριμένο ερείπιο εκπροσωπεί. Η μορφολογική του διάπλαση, έστω και εάν προκαλεί μελαγχολία, αποτροπιασμό, ανατριχίλα, γαλήνη ή αποδίδει επαρκώς το υψηλό, δίνει την εντύπωση ότι αναπόδραστα το κάποτε άρτιο, πλήρες και υπέροχα αρθρωμένο σε αυτό θα κατέληγε. Τη στιγμή της τελικής αποσάρθρωσής του ενώνεται με τη φύση ή τον περιβάλλοντα χώρο μετατρέποντας αργόσυρτα και αδιόρατα σε περιβαλλοντικά υλικά τα εν πολλοίς και σχεδόν έντεχνα σήμερα ερειπιώδη μέλη και σχήματά του από τα οποία συγκροτείται¹⁶. Η αίσθηση αυτή άλλοτε παράγει θλίψη και άλλοτε καλλιεργεί ένα ιστορικό ντετερμινισμό με τον οποίο η αρχική απόλαυση του ερειπίου, από ρομαντική, και ανάλογα με τους πολιτισμικούς προσδιορισμούς του χώρου, της εποχής και του καθενός ξεχωριστά, μπορεί να μετατραπεί σε ρεαλιστική σκέψη με φαινομενολογικό υπόβαθρο και προβολή. Από αυτή την άποψη το ερείπιο είναι ένα *memento mori*, αφού η υπόμνηση του οριστικού τέλους του, όσο και να αποδιώκεται, υφέρπει ως αναπόδραστη¹⁷. Η όψη του ερειπίου, εξ' αντικειμένου ελλειπτική, μοιάζει να σκιαγραφεί εκείνο που τώρα στον παρόντα χρόνο ως ανέπαφο δεν υπάρχει. Για το λόγο αυτό η αποδοτικότητα της εικόνας του δύναται να είναι πιο υπαινικτική. Κάθε ερείπιο είτε αρχαίο, είτε νεωτερικό άθελά του υπονοεί ιδεαλιστικά μια μορφή τέχνης και με αυτή του τη λειτουργία εν συνεχεία συμμετέχει στην αισθητικοποίηση όχι μόνο του παρελθόντος καιρού, αλλά και του παρόντος χρόνου¹⁸. Αυτό ενισχύεται έτι περισσότερο όταν ερείπιο και περιβάλλον χώρος συνζωγραφίζονται ή συνφωτογραφίζονται σε σχέση

¹⁵ Χαμηλάκης 2012·Κοτιώνης 2004.

¹⁶ Κοτιώνης 2004.

¹⁷ Το *memento mori* ως μνήμη θανάτου είναι μια από τα βασικές υφέρπουσες υπομνήσεις του ερειπίου.

¹⁸ Σταυρίδης 2006·Νιτσιάκος 2003.

με (καθ)ορισμένο τόπο¹⁹. Έτσι ερείπιο και χώρος ιεροποιούνται και προστατεύονται από κάθε προσπάθεια αμφισβήτησης. Ο τόπος-ερείπιο μετατρέπεται σε ιστορικό τοπίο, συμβολική σύνθεση και το εξιδανικευόμενο εντός του διαιωνίζει την υπέρτατη όψη, θέα και ανάμνηση, εν τέλει μια άδολη εικόνα²⁰. Η επιρροή της εικόνας του ερειπίου ή ακόμα και της ερειποφανούς απόδοσης της πραγματικότητας ως αίσθηση μιας ασαφούς φύσης για παράδειγμα, λεπταισθητικά εισχωρεί στα εικαστικά πεδία. Ερείπιο και μια ισότροπα ασαφώς ζωγραφισμένη φύση τείνουν προς μια καταστατικά εκφραστική ομολογία²¹. Ενδεχομένως αυτός ο εν πολλοίς εμπρεσιονισμός οφείλει πολλά στην ελλειπτική εντύπωση που προκαλεί το ερείπιο. Έτσι ένα διαβρωμένο ασαφές ερείπιο επηρεάζει και την εκούσια πια εμπρεσιονιστική αποτύπωση της φύσης, των στοιχείων της ή των στιγμών της. Ερείπιο, υποφώσκουσες αμφιβολίες, δυσδιάκριτες ασάφειες και τονισμένες αβεβαιότητες αναζητούν κοινό τόπο, κοινό σημείο συνεργασίας και προκαλούν ιδεαλιστικού περιεχομένου εννοιολογικές αντιδράσεις²². Το αγνά διαγραφόμενο ερείπιο, η εξασθενημένη εικόνα του αποκτά ένα είδος προωθητικής αίγλης και μεταλλάσσεται σε φαινομενολογικά φιλοσοφική ομολογία. Μέσω αυτής της συνεργασίας τονώνεται και αναδεικνύεται η αξία της αβεβαιότητας, της ασάφειας και της αδρότητας και λειτουργεί ως μοχλός επιλογής επανάγνωσης της αναζητούμενης καταξιοτικής αλήθειας.

Η ποικιλοτρόπως εκφραζόμενη καταξίωση των ερειπίων εμπεριέχει συχνά ποικιλότητες υποδηλώσεις. Άλλοτε προσεγγίζει τον παρελθόντα χρόνο υμνητικά και άλλοτε καταγγελτικά εξορκίζοντας την ασυγχώρητη εγκατάλειψη ή το βίαιο τραυματισμό οικοδομημάτων, που τώρα, ως εκδικούμενα υλικά λείψανα υπενθυμίζουν τη επεμβατική δόξα κάποιων ή τη δική μας ανευθυνότητα. Απομακρυνόμενοι όμως από αυτή την αναλυτική προσπάθεια και εισερχόμενοι στο βασίλειο της ρομαντικής φθοροποιού λειτουργίας που κάποτε επικαλείται το ερείπιο, αναπόφευκτα και μοιραία επιτυγχάνεται μια ανεξήγητη ένταξη στον απέραντο εκτατικό χρόνο και η αίσθηση του μάταιου επικυριαρχεί²³. Τότε επέρχεται και η σχετικοποίηση της ανθρωπίνου υπάρξεως και των

¹⁹ Παπαϊωάννου 2014.

²⁰ Χαμηλάκης 2012·Bachelard 2014.

²¹ Hofmannstahl (2007).

²² Bachelard 2014·Σταυρίδης 2006.

²³ Κολοκοτρώνη/Μήτση 2007·Κοτιώνης 2001.

πάντων περιβαλλόντων τον άνθρωπο με αποτέλεσμα ο θάνατος να υποφέρεται. Το ερείπιο ενδεχομένως να προέκυψε ως μια αδιόρατη συνέπεια μιας άδολης φυσικής ή και βίαιης φθοράς, μιας αργόσυρτης φθοράς ή μιας ηθελημένης ή και αθέλητης αιφνίδιας καταστροφικής δράσης²⁴. Όπως και να έχει όμως, το ερείπιο συσσωματώνει μια πλούσια ομιλία, αφού πέρα απ' όσα το αναιρεθέν υπόλοιπό του εκθετικά φέρει, μπορεί να συνδηλώνει για τον κάθε θεατή διαφορετικά εκθέματα και ατομικά λεπτές ανακλήσεις· ίσως κάποτε και πιο δραματικά από τις αιτίες και τους λόγους πρόκλησης της ερειπώδους κατάστασής του²⁵.

Το ερείπιο τη στιγμή που υπόκειται μέσω της θέασης στη διαδικασία του αντιληπτικού (ανα)στοχασμού, νοερά "αποκαθίσταται". Αυτό διόλου δεν πραγματοποιείται με φαντασία αυθαίρετη, μα με την (υπ)αγόρευση από το ίδιο το ερείπιο. Η νοητική επαναφορά του στοχεύει στην υποθετική ακεραιότητά του, στην υπόρρητη μορφή του. Ο νους δεν αναζητά εντελώς ελεύθερα την ανασυνάρθρωση του σώματος του ερειπίου, μα ποδηγετείται από τα διατηρηθέντα λείψανα, τα σπαράγματα του, που αινιγματικά και δραματικά υποβάλλουν και μάχονται για την επιβίωση του χαμένου ερειπώδους όλου. Άραγε όμως το όλο, το ανασυσταθέν, το ανασυναρθρωμένο, το πλήρες, το άθικτο, το άρτιο θα οδηγούσε στην επανάγνωση υπόρρητα υπέρτατων αληθειών; Τα ανωτέρω προσηγορικά αποτελούν αναμφισβήτητα πολιτισμικά θεμελιωμένες αξίες εντός των οποίων ο ανθρώπινος νους έχει εμβαπτισθεί και τις οποίες εγκοινωνεί. Η επισύμβαση όμως αυτών των παγιωμένων αξιολογικών εννοιών του όλου, του άρτιου και του πλήρους λειτουργεί καλυπτικά αποκρύπτοντας άλλα αξιακά μηνύματα εξίσου ουσιαστικά. Η υποτακτική μας σχέση με παλιές μυθοποιημένες ή δογματοποιημένες αντιλήψεις, η υπακοή μας στις άθικτες μορφές και ακέραιες συνέχειες μπορεί να μας διασφαλίζει την άνετη κατανόηση της αξιακής λειτουργικότητας στο πλαίσιο του ερειπίου, δε διευκολύνει όμως τη γόνιμη αμφισβήτηση, που μπορεί να θέλει το απόλυτο ερειπιώδες χάος, το πλήρως σπαραγματικό πλαίσιο, το επαρκώς διαβρωτικό και εγκαταλειμμένο οικοδόμημα ως την υπέρτατη βιωματική εμπειρία²⁶.

²⁴ Σταυρίδης 2006.

²⁵ Σταυρίδης 1990, 2006.

²⁶ Hodder 2012·Bachelard 2014. Άποψη επηρεασμένη και από τις σχετικές μεταπτυχιακές σεμιναριακές διαλέξεις τόσο του Σ. Σταυρίδη, όσο και του Η. Κωσταντόπουλου.

Η ανθρώπινη ανάγκη νοερής ή και υλικής ανασύστασης-επαναρτίωσης του ερειπίου φαίνεται πως σε μικρό βαθμό υποχωρεί. Η ερειπιώδης κατάσταση έχει τόσο διαρκέσει και τόσο πολύ κατοχυρωθεί ως ιδιαίτερη αισθητική παρουσία, ώστε η βιωμένη ελλειμματικότητα ενός κτίσματος, η φθορά του, η ανυπαρξία του άρτιου, αναγάγεται σε καταξιωμένη ελλειπτική πλαστικότητα, σε μια διάχυτα επικυρωμένη λιτότητα²⁷. Σε αυτή την περίπτωση το υπόρρητα προσφερόμενο ερείπιο είναι όχι το ίδιο το ερειπωμένο κτίσμα, αλλά η δια μέσω αυτού ανάδειξη της ομιλίας της φθοράς, κάτι που δύναται να προκαλέσει ποικιλία προσληπτικών αντιδράσεων από την εκκίνηση συναισθηματικής ανησυχίας, έως τη νοσταλγική φαντασίωση. Συχνά αυτή η αντικειμενική αθέλητη ή ηθελημένη λιτότητα μπορεί να ειδωθεί ως υπέρτατη αισθητική διόρθωση²⁸. Η διόρθωση αυτή, παρά την οποιαδήποτε προσπάθεια αντικειμενικής ανασύστασης μιας προηγούμενης περιόδου, επιχειρείται επι τη βάσει μιας σύγχρονης επιλογής, μιας σύγχρονης ωραιοποιημένης αντίληψης που μπορεί να μη συνάδει προς εκείνη την εποχή της άθικτης πρωτογενούς εικόνας του. Η διορθωτική-επεμβατική πρόσληψη, την οποία η αυτονομημένη από τον αμείλικτο χρόνο ερείπωση επιβάλλει ή υποβάλλει, προκαλεί αισθητική, σημασιολογική και εννοιολογική νόθευση με μόνη στόχευση τη γνωστική θεώρηση και τη επαναβίωση του ερειπίου²⁹. Επιπλέον νοθεύεται η νυν μορφολογική αυτονομία του ερειπίου έτσι όπως αυτή έχει μεταρθωθεί επί τη βάσει φθοράς και λυπηρού συναισθήματος, πόνου, νοσταλγίας και εγκεφαλικών αναμνήσεων.

Οι πολύχρονες ή ολιγόχρονες φάσεις και διαδοχικές καταστάσεις της ζωής του ερειπίου, είτε αρχαίου, είτε νεωτερικού είναι από μόνες τους ακέραιες συνέχειες της συνολικής, αλλά όχι και κατανάγκη της ενιαίας του ιστορίας³⁰. Η διαπίστωση αυτή δε σημαίνει βέβαια την άνευ όρων αποδοχή της καθησυχαστικής γραμμικότητας. Οι ακέραιες συνέχειες κάνουν το ερείπιο να αυτονομείται χωρίς όμως την ίδια στιγμή να χάνει την επαφή του με διεξαρτήσεις παρελθοντικά ή μελλοντικά ανιχνεύσιμες, όπως για παράδειγμα για κάποιες ιδιαίτερες φάσεις ή διακριτές καταστάσεις ως προς τη συμβολική του υπόσταση³¹. Οι

²⁷ Bachelard 2014.

²⁸ Kant (2011).

²⁹ Χαμηλάκης 2012, 2015.

³⁰ Σταυρίδης 2006.

³¹ Χαμηλάκης 2012.

ενδιάμεσα παραγόμενες ερειπιακές διάδοχες αυτοτέλειες ενδεχομένως τονώνουν τον πληγωμένο φορέα του ερειπίου και διαφυλάττουν το εναπομείναν υπόλοιπο. Έτσι αποκαλύπτεται η ιδιοματική διαλεκτική του ερειπίου με συγκεκριμένο περιεχόμενο και επί καθορισμένου χώρου και χρόνου. Η τελευταία κατάσταση πριν την καθ'ολοκληρίαν φθορά του ερειπίου έχει έντονη την τάση να εκτοπίζει της προηγούμενες διάδοχες αυτοτέλειες και να προτρέπει παραπεμπτικά απευθείας στο αρχικό άρτιο όλον³². Το ερείπιο ως αποσπασμένη φαινομενολογικά προσεγγίσιμη εννοιολόγηση εγκλείει το σύνολο των διανισματικών του θεωρήσεων. Η αναστοχαστική αποκατάσταση των διάδοχων παρελθοντικών πραγματικοτήτων ακολουθεί εξ' αντικειμένου τη διαδικασία της νοσταλγικής καθοδήγησης και διαμεσολαβεί στην αναβίωση του προσωπικού παρελθόντος³³. Η προνομιακή αποκατάσταση της αρχικής πραγματικότητας του ερειπίου από την άλλη, λειτουργεί από μόνη της ως υπενθύμιση απουσίας του αρτίου. Η μη παρακολούθηση των ενδιάμεσων διάδοχων υπάρξεων/φάσεων του ερειπίου και η προσηλωτική αποκατάσταση του πρωτογενούς υποστασιακού μύθου του τονίζει έτι περισσότερο την απουσία της εναρκτήριας αναφοράς και εντέλει, με την αναίρεση των διελθόντων φάσεων, παρέχει πλασματικό και νοηματικά βίαιο αποτέλεσμα³⁴. Το ερείπιο στο σύνολο των διαδοχικών του φάσεων, το οποίο όχι μόνο διηγείται ιστορία, αλλά και δημιουργεί ιστορία, είναι μια πολλαπλώς ανοιχτή ερμηνευτική και επανερμηνευτική διαδικασία³⁵.

Το ερειπωμένο κτίριο, προκαλώντας σχεδόν πάντοτε την επαναρτίωσή του, παραπέμπει ταυτοχρόνως και στην άθικτη εποχιακή του αναπαράσταση, εκείνης κατά την οποία επινοήθηκε και υλοποιήθηκε το ερειπωμένο σήμερα κτίσμα. Η ανωτέρω όμως παραπομπή αδυνατεί να αγγίξει την αρτιότητα, πληρότητα και ακρίβεια σε πολιτισμικό, κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο. Η εξιδανίκευση και ωραιοποίηση της εποχής του ερειπίου διέρχεται αναπόφευκτα μέσα από την αισθητική αξία του ερειπιώδους κτίσματος, γεγονός αθωωτικό των περιβαλλόντων ποικίλων ενυπαρχουσών παρελθουσών στρεβλώσεων³⁶. Λειτουργεί εγκλωβιστικά στη μορφοπλαστική εικόνα του ερειπίου, αφηφώντας ενίοτε τις υποφώσκουσες "προσόψεις" παρελθόντων ιδεών και

³² Bachelard 2014.

³³ Hodder 2012·Κοτιώνης 2001.

³⁴ Χαμηλάκης 2012·Κοτιώνης 2004.

³⁵ Le Goff (1998).

³⁶ Bachelard 2014·Σταυρίδης 2006.

προσώπων. Η ενατένιση του ερειπίου συχνά τείνει να συγκαλύπτει φάσεις που κρίνονται προβληματικές και να συντελείται μια νομιμοποίηση της αισθητικοποίησης³⁷. Όταν η ερείπωση ενός κτιρίου είναι το αποτέλεσμα μιας εκούσιας καταστροφής και όχι ένεκα φυσικών αιτιών, η μεταξύ άλλων αγανακτική διάθεση αυτού που το παρατηρεί ή το βιώνει προς τον ηθικό καταστροφικό αυτουργό είναι δικαιολογήσιμη και συνεπακολούθως η παγιδευτική ανάγκη νοητικής αποκατάστασης του ερειπίου στην άρτια μορφή του, ως επιθετική επανάκτηση της αδικοχαμένης αρτιότητάς του, εντείνεται. Ακριβώς σε αυτό το σημείο ανιχνεύεται η παραγωγή θετικής μυθοποίησης του ερειπίου και των συνδηλώσεών του, με την έννοια ότι ό,τι άρτιο καταστρέφεται ανθρωπίνως, αποδοκιμάζεται και οδηγεί στη συνεπόμενη εκδήλωση προστατευτικής στάσης απέναντι στο ερείπιο³⁸.

Η φθορά των κτισμάτων και το ερειπιώδες αυτών είναι ίσως το θεμελιώδες φυσιολογικό συστατικό ενός τόπου είτε λειτούργησε η φύση, είτε ο ανθρώπινος παράγοντας. Είναι το χρονικό αποτύπωμα επάνω στην ύλη, την ιδέα και τον τόπο. Φθορά, ξεθώριασμα, οξείδωση, διάβρωση συστείνουν την απόλυτη εν τέλει ταπεινότητα, φθαρτότητα και ηθική³⁹. Η προληπτική λειτουργία του ερειπίου σχετίζεται με το εύθραυστο της υπόστασής του καθώς αυτό διέρχεται μέσα από το μεγάλο φθοροποιό χρόνο⁴⁰. Ανώνυμα παρελθόντα ερείπια, χωριά ολόκληρα ερειπωμένα, αναδεικνυόμενα ως μισοκρυμμένα από μια βλάστηση ανοικτής εξέλιξης, λειτουργούν ως κατευναστικές διακοπές. Όσο διασώζονται επανεντάσσονται στην καθημερινή μας περπατησιά και συμβολικά μας εκδικούνται, συγκρινόμενα με κάποια σύγχρονα αρχιτεκτονικά 'αμαρτήματα' ή και 'έπαθλα'. Παρεμβαίνουν πάντοτε ως επώδυνες καταγγελτικές εικόνες⁴¹.

Το ερείπιο μπορεί να λειτουργεί κατεξουσιαστικά και σε ένα ανάλογο επίπεδο υποβλητικότητας. Το ερείπιο με την μορφολογική του σκιαγραφική περίληψη τείνει προς μια ανυπέρβλητη εννοιολόγηση. Το λιτό έχει άμεση σχέση με το ατελές του ερειπίου. Το λιτό ενέχει το στοιχείο της καθαρότητας και της βαρύτητας συγχρόνως, της ενάργειας

³⁷ Kant (2011)-Κοτιώνης 2004.

³⁸ Κοτιώνης 2001, 2004.

³⁹ Μανωλίδης 2003.

⁴⁰ Σταυρίδης 2006.

⁴¹ Σταυρίδης 2006·Bachelard 2014.

και του πλούτου, ενέχει τη βεβαρημένη σαφήνεια της καθολοκληριαν έκφρασης και μπορεί υπερπηδώντας την απλοποίηση, να προετοιμάζει μια αναμορφωτική διαμαρτυρία απέναντι στις συχνές πληθωρικότητες⁴². Το ερείπιο αποτελεί μια συμβολική και πιο συνοπτική-περιεκτική έκφραση τόσο του επιμέρους, όσο και του γενικού περιβάλλοντος κόσμου. Η προσηνής τάση του σε ό,τι πάει να αρθρώσει οδηγεί σε πνευματικές καλλιέργειες και η ασχήμια ή ο χαοτισμός του εν τέλει δεν επηρεάζει, μια και διαβλέπονται σε αυτό υπόρρητα μορφοποιητικά στοιχεία απολυτότητας και ανέκδηλες, αξιοποιήσιμες και αξιόπιστες υπεριστορικές εντάσεις⁴³.

Ο εκπεμπόμενος λόγος του ερειπίου είναι λόγος ελλειμματικός και συνάμα πλήρης. Η ανακλητική του δυνατότητα να επαναφέρει μια εικόνα, μια κατάσταση, μια εποχή, ένα πολιτισμικό γίνεσθαι που δεν υπάρχει πια είναι ηχηρά τεράστια. Η πιο σπουδαία όμως επικοινωνιακή λειτουργία της ανάκλησης της άρτιας εικόνας στην οποία το ερειπωμένο μνημείο διαμεσολαβεί βρίσκεται στη νοσταλγική ενεργοποίηση⁴⁴. Ενεργοποιεί τη νοσταλγία ως ελπίδα ήπιας, ίσως και άκριτης επανένταξης σε ένα ιδεαλιστικό χωροχρόνο, μέσα στον οποίο είναι χαμένες, αλλά όχι εντελώς νεκρές, όλες οι ευδαιμονίες. Η νοσταλγική λειτουργική του ερειπίου ενισχύεται έτι περισσότερο όταν οι τόποι όπου υπάρχουν αυτά είναι ασύχναστοι λόγω της σχετικής τους δυσπροσιτότητας. Έτσι, σε αυτή την περίπτωση το ερείπιο δεν είναι μόνο κάτι μισοχαμένο από το χρόνο, αλλά και κάτι πιο πολύτιμο ως προς την προσπέλαση, τη θεώρηση και την απόλαυσή του⁴⁵. Η επαφή με τα απόμερα και απομονωμένα ερείπια είναι κάτι παραπάνω από μια συνήθη οπτική επαφή, είναι αντιληπτική ευδαιμονία. Αντίθετα τα ερείπια που εντοπίζονται σε κατοικημένες περιοχές χάνουν ίσως κάτι από τη νοσταλγική τους λειτουργία, μια και συνδιαλέγονται σε καθημερινή βάση με το πλήθος των πρόσφατων κτηριακών συνόλων και αναγκαστικά συγχρονίζονται με αυτά και εν τέλει αποδιακρίνονται, αποχρωματίζονται⁴⁶.

⁴² Kant (2011).

⁴³ Παπαϊωάννου 2014·Foucault (2008).

⁴⁴ Χαμηλάκης 2013·Hodder 2012.

⁴⁵ Μανωλίδης 2003.

⁴⁶ Μανωλίδης 2003·Παπαϊωάννου 2014·Pellegrino 2006.

Το ερείπιο αποκτά την πλήρη (συγ)κινητική του λειτουργία όταν είναι όχι μόνο μοναχικό, αλλά όταν βρίσκεται και σε ανύποπτη για τον θεατή θέση. Σε κάποιο σημείο αναπάντεχο, όπου επιπροσθέτως έχει καλυφθεί με τη βοήθεια της φύσης και μόνο από κοντά κατ'ελάχιστον διακρίνεται⁴⁷. Η συνάντηση με αυτό τότε αιφνιδιάζει και εκπλήσσει. Όταν το ερείπιο απρόσμενα εισέρχεται στην ανθρώπινη ορατότητα, άλλοτε μπορεί να θαυμαστεί, άλλοτε να προκαλέσει δέος, άλλοτε να φοβήσει μα πάντοτε θα (συγ)κινήσει. Οι διαφορετικές ώρες της ημέρας επίσης λειτουργούν καταλυτικά στην διαφορετική συγκινητική πρόσληψή του, μια και όλες οι ώρες των ερειπίων δεν ομοιάζουν⁴⁸. Ακόμη και στην περίπτωση που το ερείπιο είναι εκπαιδευτικά γνωστό, στην πραγματική *in vivo* αιφνιδιαστική συνάντηση μαζί του ποικιλοτρόπως προκαλεί και σπάνια δεν καταπλήσσει υποβλητικά. Συνεργαζόμενο με το φυσικό ή ανθρωπογενές τοπίο, με το χρόνο που απαιτείται για να το προσεγγίσει κάποιος, με το σύνολο της φθαρμένης υφής του εγκλωβίζει απρόσμενα αισθήσεις και ιδιομορφικά συναισθήματα⁴⁹. Υποβάλλει και αυθυποβάλλει περισσότερο από κάθετι επίσημο και λαμπερό. Συγκυριακά, κατά περίπτωση και σχετικά με την ώρα που προσεγγίζεται το ερείπιο η συχνή, προερχόμενη από τη φθορά και παρελθοντικά παραπέμπουσα ασάφειά του άλλοτε περιορίζεται, ακυρώνεται ή ενισχύεται⁵⁰. Το λουσμένο στο φώς ερείπιο σχεδόν τίποτα δεν υπονοεί, όλα φαίνονται καθαρά και διαυγή. Αντιθέτως εντός ατμοσφαιρικών εναλλαγών, όπου όλα δείχνουν σκιώδη, αμφίβολα και δυσδιάκριτα, το παρελθόν διεκδικεί το υποθετικά άρτιο, ολοκληρωμένο και ανέπαφο. Επιπλέον το ερείπιο ενέχει ιδιαιτερότητα ως προς τις σκιάσεις του ανάλογα με την ώρα θέασής του, στοιχείο που συχνά παραπέμπει σε μαγεία⁵¹. Η σκιά αποδυναμώνει έτι περισσότερο την ένταση του πραγματικού ερειπίου και θεμελιώνει εν πολλοίς στοιχεία απόκοσμα. Ταυτόχρονα αφαιρεί υλικό από τον απτό όγκο και μετέχει διευκολυντικά στη διαδικασία πρόσληψής του. Η άχρωμη σκιά του ερειπίου, η περιληπτική προσομοίωσή του ενώ εκτοπίζει το άρτιο, ταυτοχρόνως το ανταμείβει, προσδίδοντας υποβλητική ισχύ στην εξασθενημένη του παρουσία. Ανάλογα προκαλούνται διαφορετικές

⁴⁷ Μανωλίδης 2003· Παπαϊωάννου 2014.

⁴⁸ Hofmannsthal (2007)· Κολοκοτρώνη/Μήτση 2007.

⁴⁹ Χαμηλάκης 2013.

⁵⁰ Σταυρίδης 1990· Παπαϊωάννου 2014.

⁵¹ Παπαϊωάννου 2014.

προσλήψεις όταν το ερείπιο εντάσσεται πλήρως σε χώρο σιωπής. Παράλληλα δηλαδή με τη ρητορική της σκιάς, συμβαδίζει και η ρητορική της σιωπής του χώρου⁵². Η τελευταία επενεργεί είτε συμβολικά, ως χρονική σιωπή, είτε πραγματικά ως προκύπτουσα από την ιδιάζουσα κοιμητηριακή χωρική ησυχία, εντός της οποίας το ερείπιο υπάρχει και αποηχεί. Το ερειπωμένο κτίσμα ως εξασθενημένο επίτευγμα συχνά αποδυναμώνει την εντύπωση της οπτικής επιβολής και μετριάξει τη συνεπόμενη αντίσταση ή αμφισβήτηση που ενδεχομένως θα προκαλούσε ένα ικανού μεγέθους άρτιου οικοδομήματος. Ο υποστασιακός χρόνος θέλοντας να χρησιμοποιήσει το ερείπιο στον παρόντα χρόνο ενδεχομένως καταληκτικά και ως δεύτερη σκέψη το απομεγεθύνει περιορίζοντας κατά τι την επιβλητικότητα, όχι όμως και την υποβλητικότητα, καθώς η τελευταία υπόρρητα διαλάθει τον θεατή⁵³.

Το ερείπιο καταστατικά είναι η απεικόνιση της ελλειμματικής διαβάθμισης και των ελλειπτικών προσλήψεων. Βέβαια άλλα ερείπια είναι ελλειμματικά κατά ένα κρίσιμο τρόπο και άλλα όχι. Ορισμένα είναι από μια καθαρά δομική άποψη, ενώ άλλα είναι περισσότερο από μια άλλη. Οι υποθετικές, ξεθωριασμένες ή οξειδωμένες αποχρώσεις του απλώς υποσιάζουν είτε για την έντασή τους, τη στερεότητά τους και την πυκνότητά τους, είτε για το χρόνο που δόθηκε για να παρασχεθεί μια τονικότητα φθοράς, οξείδωσης ή ξεθωριάσματος και τώρα μετέχουν ενεργά στη σύγχρονη έκφασή τους⁵⁴. Η προσέγγιση των χρωματικών αποχρώσεων των ερειπίων παραπέμπει όχι μόνο σε μια παρελθούσα αρτιότητα, αλλά και σε μια έντονα και φυσιοκρατικά βιωμένη ιστορικότητα⁵⁵. Καθώς το ερείπιο κείται στο "τότε", στα πολλά "περιστατικά-φάσεις" και στο "τόρα" αποκτά ενδομνήμες και υποταυτότητες, συσσωματώνει αξίες, διακινεί μηνύματα, αλλά και μπορεί να λειτουργήσει ως οχηματική απόκρυψη άλλων⁵⁶.

Τα ερείπια δείχνουν να συγκρατούν, μέσα από τη διασωθείσα αρτιότητά τους, την πληρότητα του ηθελημένου αρχικού νοήματός τους. Το γεγονός όμως αυτό δεν αποκλείει βέβαια και για αυτά επίθετες σημασιολογικές εννοιολογήσεις, που επηρεάζονται από το άθικτο του

⁵² Tanizaki (1992).

⁵³ Πάγκαλος 2012·Bachelard 2014.

⁵⁴ Χαμηλάκης 2012, 2013.

⁵⁵ Παπαϊωάννου 2014.

⁵⁶ Σταυρίδης 2006.

ερείπιου. Η διατήρηση της αρτιότητάς του δε σημαίνει ότι αποτρέπει την παραγωγή και άλλων επιγενόμενων συμβολισμών, όχι πάντοτε ομόφωνων με τα όσα το "τότε" ερείπιο ιδρυτικά δήλωνε⁵⁷.

Το ερείπιο στοχεύει τον πυρήνα μιας προβληματικής της θέασης, η οποία αποτελεί για τη φαινομενολογική προσέγγιση πρωταρχικό τρόπο σχέσης του ανθρώπου με τον κόσμο και εν τέλει με το ίδιο το είναι. Ο προσανατολιστικός ή αναπροσανατολιστικός τρόπος θέασης του ερείπιου υπογραμμίζει μέσα στο φαινομενολογικό πλαίσιο το αισθητικό περιεχόμενο και τη σημασία του και ξεδιπλώνει συχνά αποκαλυπτικά την ομιλούσα σκέψη του ερείπιου. Βιώνοντας το σύγχρονο κόσμο της αντίληψης, την επαφή με τον περιβάλλοντα αντιληπτό κόσμο αναζητούμε την αλήθεια, που συχνά αχνοφαίνεται στο απανταχού και πανταχού παρών ερείπιο.

Ειδωμένο μέσα από το πρίσμα της αντιληπτικής φαινομενολογίας, το ερείπιο επιδιώκει να καταστήσει φανερό το ρίζωμα στη σωματική οντότητα, την αμφίσημη αναμεταξύ τους σχέση, αλλά και τα περιβάλλοντα πράγματα⁵⁸. Ερείπιο και σώμα δυνητικά μπορούν να αποτελέσουν άξονες γύρω από τους οποίους να συναρμοσθεί η φαινομενολογική αντίληψη⁵⁹. Μέσω της κατάστασης και της θέσης του σώματος, το οποίο δεν αποτελεί πράγμα ανάμεσα στα πράγματα, αλλά τόπο όπου το πνεύμα περιβάλλεται το σχήμα μιας συγκεκριμένης παρελθοντικής κατάστασης, συλλαμβάνεται το ερείπιο. Το σώμα, ως έκφραση εντός του κόσμου και ορατή μορφή προθέσεων, διαμορφώνει την αντίληψη του ερείπιου μέσω των κινητικών και συγκινησιακών λειτουργιών του⁶⁰. Το αντιληφθέν μέσω αυτού ερείπιο δεν αποτελεί περατωμένη ύλη. Απεναντίας είναι ένα καταντίκρυ προς εξέταση αντικείμενο. Είναι ένα σύνολο ανοιχτό και ανεξάντλητο, το οποίο ποτέ δεν θα είναι εφικτή η ολοκληρωτική του διερεύνηση, μια και μας παρέχονται μερικές και υπό ορισμένη προοπτική όψεις του. Το ερείπιο αποτελεί ένα συμπαγές, αλλά και θραυσματικό-αποσπασματικό αντικείμενο πάνω στο οποίο κυριαρχεί η σκέψη. Μολονότι αποτελεί ένα είδος συνεκτικού ιστού όλων των συναποτελούμενων και συναρμοσμένων συστατικών του, δε θεωρείται έργο περατωμένο και

⁵⁷ Σταυρίδης 2006.

⁵⁸ Hodder 2012.

⁵⁹ Hodder 2012.

⁶⁰ Χαμηλάκης 2015.

αντικείμενο υποταγμένο στον απόλυτο έλεγχο του υποκειμένου. Είναι ένα έργο εν εξελίξει, ένα ανολοκλήρωτο έργο. Προκειμένου όμως να αποκαλυφθεί αυτό στην ολότητά του, απαραίτητη είναι η υιοθέτηση μιας νέας στάσης απέναντι στο ερείπιο· μια στάση η οποία, έχοντας αναγνωρίσει την ανεπάρκεια της επιστημονικής, όσο και της αφελούς προσέγγισης με δεδομένες τις θέσεις ενός αντικειμενοποιημένου κόσμου, προτείνει την εγκατάσταση μέσα σε έναν (προ)αντικειμενικό κόσμο, ο οποίος αποτελεί προανασκοπικό πεδίο πρωταρχικής έκφρασης⁶¹. Ο προσανατολισμός μέσα σε αυτό το πεδίο απαιτεί την ενεργοποίηση εννοιών οι οποίες θα επιτρέψουν την είσοδο στο χώρο του ερειπίου χωρίς τις προδιαμορφωμένες αντιλήψεις που εμπόδιζαν εντέλει μια πιο διευρυμένη αντίληψή του.

Ο κόσμος του ερειπίου ποτέ δε σταματά να γίνεται αντιληπτός. Ο κόσμος του ερειπίου δεν συγκροτείται πλήρως μέσω των συνειδησιακών πράξεων. Το ερείπιο εμφανίζεται ως καθολικό ύφος και συγκροτείται στην οπτική του στοχαζόμενου υποκειμένου με νοητές αρθρώσεις ως μια λανθάνουσα έκφραση, ενώ παράλληλα καλεί σε μια βιωματική-ενσυνείδητη σύλληψη του ενέχοντος βωβού νοήματος που το συνέχει εν είδει αντιληπτής μορφής⁶². Μέσω της σκέψης του σώματος και του πρωταρχικού αισθανόμενου και αισθητού, αντιλαμβανόμενου και αντιληπτού το σχήμα υποκείμενο-αντικείμενο αποδομείται. Το ερείπιο και το σώμα, εντός του φυσικού, ιδεατού, ορατού και αόρατου κόσμου αδιαλείπτως διασταυρώνονται και διαπλέκονται. Η καθολική συνεκτικότητα, η ιδέα του σώματος ως πρωταρχικού πεδίου εμπειρίας, όπου κάθε στοιχείο διανοίγεται ποικιλοτρόπως και προς πάσα κατεύθυνση, όπου ορατό και αόρατο, ορών και ορατό ερείπιο, παρουσία και απουσία παραπέμπουν διαρκώς το ένα στο άλλο, χωρίς ποτέ και να συντίθενται, ορίζονται από την αναστρεψιμότητά τους⁶³. Η τελευταία αποτελεί μια κίνηση που επιτρέπει τη διατήρηση του πολλαπλού και τη δημιουργική ανισορροπία στο ίδιο το σώμα. Η αναστρεψιμότητα ανάμεσα στο υποκείμενο και το ερείπιο-αντικείμενο, το εγώ και το άλλο, τη βωβή αντίληψη και το λόγο καθιστά το αναδύόμενο μέσα από αυτή τη σχέση φαινόμενο, φαινόμενο καθολικό. Το σώμα είναι το σημαίνον μέσα στη δομή του ερειπίου εντός του οποίου υποφώσκουν όλες οι γλωσσικές

⁶¹ Gehl (2013)·Αυγητίδου/Στυλίδης 2009.

⁶² Σταυρίδης 2006.

⁶³ Derrida (1995)·Bachelard (1997).

δυνατότητες. Το αντικείμενο του βιώματος, το ερείπιο, αποτελεί ένα ομιλούν βίωμα, ακόμα και η ίδια η όραση μέσω της οποίας συλλαμβάνεται το ερείπιο δομείται ως γλώσσα⁶⁴. Η σάρκα του αντιληπτού ερειπιώδους κόσμου εκλαμβάνεται ως ένας ενδιάθετος λόγος, ως μια ενδιάθετη γλώσσα, ως ένας ενδιάθετος προφορικός λόγος. Το ερείπιο παρουσιάζεται ως 'κείμενο', το οποίο δεν έχει ολοκληρωμένο δικό του λόγο και οδηγείται από το υποκείμενο σε εκφραστική τροχιά⁶⁵.

Εντός της φαινομενολογικής προσεγγιστικής σκέψης το ερείπιο συλλαμβάνεται και γίνεται αντιληπτό και το βωβό του στοιχείο οδηγείται στη ρητή του έκφραση και στον ενδιάθετο λόγο. Η κατεξοχήν εκφραστική δράση του συνιστά μια προσπάθεια εκφοράς αυτού του ανήκουστου λόγου, μια απόπειρα απόδοσης μέσω της διάβρωσης, της φανταστικής δομής του πραγματικού, αυτού του αόρατου που επενδύει το ορατό, δυναμιμοποιώντας το και διανοίγοντάς το διαρκώς σε ένα άλλο ορίζοντα. Το ερείπιο μυστικά δονείται και δονεί. Φαινομενολογικά δύναται να αποτελέσει τη διάνοιξη μιας προοπτικής προς το πραγματικό ή το φυσικό απέχουσα από το αντικειμενοποιημένο ή εργαλειοποιημένο στοιχείο της. Αναδεικνύει τις διαστάσεις ενός γενόμενου κόσμου, καθιστά ορατή τη δόνηση των φαινομενικοτήτων και την εγκαθίδρυση νέων εκφραστικών σημασιών. Η χρήση σημειακών συστημάτων εκφραστικής άρθρωσης για να ειπωθεί η εσώτερη αλήθεια του ερειπίου κάνει να αναδυθούν νέα αυθεντικά ίχνη προσανατολισμού. Υπ' αυτή την έννοια ίσως να είναι δόκιμος ο ισχυρισμός ότι το ερείπιο είναι γλώσσα, αλλά γλώσσα στην πρωταρχική της διάσταση, δηλαδή εκφραστική και δημιουργική⁶⁶. Νέα διανοιχθέντα στοιχεία, νέες διανοιχθείσες διαστάσεις και νέα διανοιχθέντα πεδία εμπειριών παρεισφρύουν στο δεδομένο σύστημα του ερειπίου.

Φαινομενολογικά το ερείπιο εισάγει καινοτομίες που εκφράζονται συνειδησιακά και με αποτελεσματικό τρόπο. Καθώς συναντάται με το υποκείμενο δημιουργεί κατάσταση ιδιαίτερου ύφους που ενσωματώνεται και οικειοποιείται από το υποκείμενο. Ακριβώς αυτό το ύφος δίνει τη δυνατότητα πρόσβασης και προσέγγισης του πραγματικού είναι, της ουσίας των πραγμάτων. Ωστόσο το ανωτέρω ύφος του ερειπίου δεν παρέχεται ως ένας ικανός αριθμός στερεοτύπων ευρημάτων, τα οποία

⁶⁴Hass 1986·Madison 1981.

⁶⁵Hass 1986·Madison 1981.

⁶⁶Merleau-Ponty 1964.

προσφέρονται προς αποδελτίωση. Μέσω του ύφους απελευθερώνεται το βωβό ακόμα νόημα της βιωματικής εμπειρίας⁶⁷. Το ύφος λειτουργεί ως μέσο μορφοποίησης στοιχείων, οι διαστάσεις των οποίων δεν έχουν ακόμα αντιληπτικά διαγραφεί. Είναι ένα δεδομένο που εξέρχεται από την ίδια την παραμορφωτική υφή του ερειπίου, δηλαδή τον εν πολλοίς αναπροσανατολισμό του αντιληπτού και τη διευθέτηση των ερειπιωδών θραυσματικών στοιχείων ώστε να επιτραπεί μέσα από αυτά η ανάδυση νέου νοήματος. Το ερειπιώδες ύφος είναι ένας τρόπος διατύπωσης του ερειπίου και αναδεικνύεται προβαλλόμενο μέσα από την αντιληπτικότητα. Η τελευταία άλλωστε, φαινομενολογικώς είναι κατ'ουσίαν και από μόνη της υφώδης υπό την έννοια μιας σημαίνουσας χειρονομίας⁶⁸. Το ίδιο λοιπόν το ερείπιο δύναται να εκληφθεί ως ιδιοματική χειρονομία συνοψίζουσα μια νέα επικοινωνιακή οδό και ιχνογράφουσα μια αυθεντική προσανατολιστική οδό. Η ερειπιώδης παραμόρφωση συμπυκνώνει με συνέπεια το αποσπασματικό, θραυσματικό και διάσπαρτο αντιληπτικό νόημα και προτρέπει τη ρητή εκφραστικότητα⁶⁹.

Η φαινομενολογική προσέγγιση του ερειπίου συλλαμβάνει και καθιστά φανερές και αντιληπτές τις αθέατες πλευρές, περάσματα και αποχρώσεις του. Έτσι, και το ίδιο το ερείπιο αναδημιουργείται, επινοείται, συστείνει εμβληματικά εκφραστικά συστήματα, που συγκροτούν γλωσσικό κώδικα⁷⁰. Ο κώδικας αυτός είναι διαρκώς πραγματοποιούμενος, εν εξελίξει και δεν αποτελεί ένα απόλυτο σύνολο μεταφραστικών συμπερασμάτων. Περισσότερο αποτελεί ένα κείμενο πρόσφορο σε εκφραστική ανάγνωση, (επαν)ερμηνεία και εμπειρία. Επί τη βάση της φαινομενολογικής σκέψεως η διερευνητική προσέγγιση του ερειπίου μέσω της ίδιας της όρασης δεν τίθεται υπό τον απόλυτο έλεγχο της εννοιακής σκέψης. Η ορατή εικόνα του ερειπίου αποτελεί την εσωτερικότητα μιας εξωτερικότητας και την εξωτερικότητα μιας εσωτερικότητας, γεγονός το οποίο καθίσταται δυνατό χάρη στη χιασματική υπόσταση του αισθητού⁷¹. Το αισθητό ως σώμα είναι ταυτόχρονα αισθανόμενο και αισθητό, ορών και ορατό, ορατό και

⁶⁷ Σταυρίδης 2006.

⁶⁸ Σταυρίδης 1990, 2006.

⁶⁹ Σταυρίδης 2006·Pellegrino 2006.

⁷⁰ Madison 1981·Merleau-Ponty 1964.

⁷¹ Η χιασματική σύλληψη, ο χιασμός-chiatus είναι το φαινομενολογικό εργαλείο της αντιληπτότητας των όντων και το μέσο ανοίγματος στο Είναι, ως μια διαλεκτική σχέση, ως μια συναντησιακή εναλλαγή, ως ένας διπολικός εναγγαλισμός που ουδέποτε συγχωνεύεται διατηρώντας έτσι την απόλυτη ουσία και ανεξαρτησία του. Βλ. Madison 1981·Dillon 1988.

αόρατο. Το ερείπιο δεν αποτελεί μια οπτική απάτη, αλλά το ορατό ίχνος της ηχούς του. Εφόσον το υποκείμενο και το ερείπιο είναι συμφυει μετέχουν της γενικότητας του αισθητού και είναι εκδιπλώσεις του ίδιου σώματος.

Εάν το ερείπιο είναι γλώσσα, αυτή η γλώσσα δεν αποτελεί κατ'ανάγκη μετάφραση της σκέψης, δε συνιστά αντιγραφή του πραγματικού και ούτε υπαγορεύεται από μια προδεδομένη και αμετάβλητη φύση. Ως γλώσσα θεσπίζει τα δικά της εμβληματικά σημεία, τα οποία αναδιαρθρώνει αδιαλείπτως. Πέρα από γλώσσα είναι σαφώς και ένα εύρημα και ως τέτοιο αποκαλύπτει την ολική φυσιογνωμία μιας ορισμένης για το κτίσμα εποχής⁷². Αποκαλύπτει δηλαδή τον τρόπο που ο πολιτισμός επιλέγει προκειμένου να προβάλλει τον άνθρωπο, τη σκέψη του και τα δημιουργήματά του. Μέσω αυτής της προοπτικής ο αναπαριστώμενος κόσμος παγιώνεται σε έναν διατεταγμένο μπροστά στο βλέμμα ορίζοντα και αποσύρεται κατά κάποιον τρόπο στο παρελθόν, σε ένα χαμένο πια κόσμο, στον κόσμο της αιωνιότητας, εφόσον θεωρείται μέσα από μια συγκεκριμένη οπτική γωνία. Το ερείπιο είναι αυτό, το οποίο μας προσφέρει πάντοτε κάτι άλλο για να δούμε, εφόσον βέβαια είμαστε διατεθημένοι να απελευθερωθούμε από την πεζότητα της κοινής όρασης, να απαγκιστρωθούμε από τις προκαταλήψεις τόσο της εξαντικειμενικεύουσας, όσο και της απλοποιημένης στάσης απέναντι στην πραγματικότητα που μας περιβάλλει· εφόσον δηλαδή είμαστε διατεθημένοι να πραγματοποιήσουμε αυτή την εν τω κόσμω φαινομενολογική υπέρτατη αναγωγή⁷³. Η αρχικώς ακατάβλητη αδιαφάνεια του ερειπίου προσκαλεί με το αισθητήριο της οράσεως σε μια άνευ όρων εξερεύνηση. Δε γίνεται προσπάθεια ανακατασκευής του ερειπίου, όπως αυτό είχε δοθεί στην κοινή αντίληψη. Το υποκείμενο συγκροτεί το ορατό, το συνδυάζει με τη δόνηση των περιβαλλόντων πραγμάτων και εγκαινιάζει ένα αποκλειστικά δικό του τρόπο εννόησης, μέσω του οποίου θα αναδυθούν νέες αυθεντικές σημασίες και θα αναφανούν νέα γνήσια σημεία προσανατολισμού μέσα στο διαρκώς μεταλλασσόμενο πεδίο του πραγματικού⁷⁴. Τα ετερόκλητα υλικά του ερειπίου και η μορφοπλαστική αισθητική του βοηθούν το υποκείμενο να εισχωρήσει στον ουσιώδη πυρήνα των πραγμάτων, να απελευθερώσει τη

⁷² Χαμηλάκης 2012·Hodder 2012.

⁷³ Merleau-Ponty 1964·Dillon 1988.

⁷⁴ Madison 1981.

βωβή σημασία του πρωταρχικού και ανεξάντλητου εμπειρικού πεδίου. Έτσι επανερμηνεύει εναπομείναντα ιζήματα χρόνου και τόπου ενωτιζόμενος τον άναρθρο λόγο που δονεί την περιβάλλουσα σιωπή του⁷⁵.

Το ερείπιο, εμπεριέχοντας όχι μόνο θάνατο, αλλά και μια έντονη οσμή ζωής, έστω και απελπισμένης, είναι οι στιγμές του ατελεύτητου, το οποίο διατρέχει την ανθρώπινη πολιτιστική ιστορία. Η ίδια η οσμή ζωής ενέχει φιγούρες του Είναι και μέσω του τρόπου που ανταποκρίνεται το υποκείμενο στην επίθεση του βλέμματος, προκαλεί μια σειρά δυνατών διδασκαλικών παραλλαγών για την απεικόνιση του Είναι, του σώματος, της αντίληψης και του χρόνου⁷⁶. Βεβαίως σε καμιά περίπτωση αυτό δε σημαίνει ότι η γλώσσα του ερειπίου αποτελεί την άριστη μετάφραση του λόγου των παραπάνω. Αυτά φαινομενολογικώς δεν απολυτοποιούνται, είναι αυτά που είναι εντός των όντων. Τελικά το ερείπιο είναι ο μεταμορφικός τόπος των όντων...

⁷⁵ Σταυρίδης 1990, 2006.

⁷⁶ Hodder 2012.

Το ερείπιο δεν προσφέρεται ποτέ στην ολότητά του, αλλά πάντοτε ελλειμματικό, υπό οπτική και έχοντας μια συγκεκριμένη όψη. Αυτή η φαινομενικά απλή παραδοχή μπορεί να ενσπείρει πολλούς φιλοσοφικούς στοχασμούς άμεσης συνάφειας με το φαινομενολογικό ερείπιο και το σώμα.

Κάθε προοπτική εμφάνιση του ερειπίου συνεπάγεται όχι μόνο εμφάνιση μέρους των υλικών και μορφικών του στοιχείων, αλλά επίσης και εμφάνιση κάποιου υπαρκτού υλικού σώματος⁷⁷. Η εμφάνιση του ερειπίου είναι πάντοτε μια εμφάνιση σε σώμα, σε κάποιον. Εμφανιζόμενο το ερείπιο στο χώρο, στον τόπο, στη φύση, πλησίον του οικείου ή ανοίκειου περιβάλλοντος χώρου, εμφανίζεται σε μια συγκεκριμένη απόσταση και υπό μια συγκεκριμένη γωνία, η οποία βέβαια μπορεί ανά πάσα στιγμή να αλλάξει και να διαφοροποιηθεί, να ενδυναμωθεί ή να απισχραθεί⁷⁸. Η ανωτέρω συνειδητοποίηση καταδεικνύει το προφανές της ανυπαρξίας της απολύτου (απ)όψεως. Καμία θέα ερειπίου δεν

⁷⁷ Hodder 2012·Χαμηλάκης 2015·Κοτιώνης 2004.

⁷⁸ Κοτιώνης 2001.

υπάρχει από το πουθενά, μα υπάρχει μόνο ενσώματως. Κάθε προοπτική θέασή του προϋποθέτει ότι το εμπειρικό στοχαστικό υποκείμενο βρίσκεται το ίδιο εντός του χώρου ή του τόπου, όπου το ερείπιο προσφέρεται. Από τη στιγμή που το στοχαστικό υποκείμενο κατέχει μια θέση στο χώρο εξαιτίας της σωματικότητάς του, το ερείπιο δύναται να εμφανισθεί μόνο σε ενσώματο στοχαστικό υποκείμενο και να συγκροτηθεί μόνο από ενσώματο στοχαστικό υποκείμενο⁷⁹. Το σώμα χαρακτηρίζεται από το γεγονός ότι είναι παρόν σε κάθε αντιληπτική εμπειρία ως το σημείο μηδέν, ως το ενδεικτικό "εδώ", σε σχέση με το οποίο προσανατολίζεται κάθε ερείπιο⁸⁰. Είναι το κέντρο γύρω από το οποίο και σε σχέση με το οποίο εκδιπλώνεται το ερειπωμένο κτήριο. Το στοχαστικό υποκείμενο είναι τοποθετημένο πάντοτε σε ένα κεντρικό "εδώ" και εντός χωρικού ορίζοντα. Αδυνατεί να τοποθετείται και "εδώ" και "εκεί". Αντιστοίχως όμως "πράττει" και το ερείπιο ως αντιληπτικό αντικείμενο. Η οντολογική δομή και συνοχή του ερειπίου σχετιζόμενη σαφώς με την εγκοσμιότητα και την υπερβατικότητά του καθιστά επιβεβλημένο το ότι το ερείπιο μπορεί να προσφερθεί μόνο σε ένα στοχαστικό υποκείμενο τοποθετημένο στο "εδώ". Οι "εδώ" μορφολογικές του εκφάνσεις και οι "εδώ" υφολογικές του σκιάσεις λειτουργούν διαδικαστικά στο να γίνει αντιληπτό από το στοχαστικό υποκείμενο. Το σώμα είναι η σχεδόν απόλυτη συνθήκη δυνατότητας της αντίληψης και της αλληλεπίδρασης με το χωρικό προσφερθέν ερείπιο και κάθε ενδοκόσμια εμπειρική διαδικασία μεσολαβείται και καθίσταται δυνατή και σαφής από την εμπλεκόμενη και λειτουργούσα σωματικότητα⁸¹.

Η ίδια η λειτουργία του σώματος με την ιδιάζουσα κινητικότητα ως κέντρο χωρικού προσανατολισμού, παρέχει τη δυνατότητα για την αντιληπτική αποβλεπτικότητα και τη συγκρότηση της αντιληπτικής εμπειρίας⁸². Τα σωματικά κινούμενα μάτια μπορούν να στραφούν από και προς το σώμα, από και προς το ερείπιο, ενώ το σώμα μπορεί ταυτόχρονα να κινηθεί από τόπο σε τόπο, από σημείο ερειπίου σε σημείο ερειπίου. Το πάγωμα της οπτικής μέσω του στατικού βλέμματος είναι η περιορισμένη εκδοχή του κινούμενου βλέμματος. Οι κινήσεις των ματιών, το άγγιγμα του/των χεριού/ών, το σωματικό βήμα είναι μερικές

⁷⁹ Husserliana 3:116, 4:33.

⁸⁰ Husserliana 4:159.

⁸¹ Husserliana 4:56, 5:124.

⁸² Gibson 1979:53, 205.

μόνο από τις εμπλεκόμενες σωματικές διαδικασίες στην εμπειρία του χωροχρονικού ερειπίου. Η αντιληπτικότητα του ερειπίου προϋποθέτει ένα συγκεκριμένο είδος σωματικής αυτοαίσθησης. Η διαμόρφωση της εμπειρικής αποστάλαξης επί του ερειπίου συνοδεύεται από μια συνλειτουργική εμπειρία της θέσης και της κίνησης του σώματος, την κιναισθητική συνείδηση⁸³. Όταν παρατηρείται το ερείπιο τα ποικίλα δομικά, μορφολογικά και υφολογικά του στοιχεία προσφέρονται σε σύζευξη με το αίσθημα της κίνησης των οφθαλμών. Η κιναισθητική αυτή συνείδηση ισοδυναμεί με μια μορφή αυτοσυνειδησίας του σώματος και φαινομενολογικώς δεν εκλαμβάνεται ως ένα απλό συνοδευτικό και διαδικαστικό φαινόμενο⁸⁴. Απεναντίας είναι ένα φαινόμενο απολύτως απαραίτητο για την εναργή συγκρότηση της αντίληψης του ερειπίου.

Οι ανωτέρω φαινομενολογικοί στοχασμοί ενεργοποιήθηκαν από το ερώτημα για το τι είναι αυτό που καθιστά το στοχαζόμενο υποκείμενο ικανό να εκλάβει το πλήθος των εμφανίσεων ενός ερειπίου ως προσφερόμενες εμφανίσεις ενός και του αυτού ερειπίου. Επιπροσθέτως, τι είναι αυτό που καθιστά το στοχαζόμενο υποκείμενο ικανό να αντιλαμβάνεται το ένα και το αυτό ερείπιο σε μια σειρά από μεταβαλλόμενες εμφανίσεις, μέσα βεβαίως σε ένα πλαίσιο συγκεκριμένων ιδιοτήτων. Η εμφάνιση του εσωτερικού χώρου ενός ερειπίου και η εμφάνιση του εσωτερικού μιας αποθήκης με σωρευμένα χρήσιμα, αλλά και άχρηστα αντικείμενα είναι πολύ διαφορετικές για να εκληφθούν ως εμφανίσεις ενός και του αυτού ερειπίου. Μια συμφωνία όμως στις συγκεκριμένες ιδιότητες είναι αναγκαία, αλλά όχι επαρκής συνθήκη. Ένα λιθοπλινθικό ερείπιο και ένα άλλο ακριβώς της ίδιας σύστασης και δομής ερείπιο ταιριάζουν και ταυτίζονται εξαιρετικά, αλλά παρόλο την συνταύτισή τους, το στοχαζόμενο υποκείμενο τα αντιλαμβάνεται ως εμφανίσεις δύο ταιριαστών/παρόμοιων αλλά διαφορετικών ερειπίων⁸⁵. Εκτός την ανωτέρω συνθήκη, αναγκαία είναι η συνθήκη ότι το στοχαζόμενο υποκείμενο έχει την εμπειρία πολυπληθών εμφανίσεων ερειπίων ανήκουσες στο ίδιο βιούμενο χωροχρονικό συνεχές. Διαφορετικά εκλαμβάνεται ένα ερείπιο όταν προσφέρεται οπτικά ως μεμονωμένο και διαφορετικά εκλαμβάνεται όταν προσφέρεται

⁸³ Gibson 1979. Εκτεταμένες και διάσπαρτες αναφορές σχετικά με τη σημασία της κιναισθητικής συνείδησης στη συγκρότηση των χωρικών αντιληπτικών αντικειμένων (βλ. και ερείπιο) εντοπίζονται σε όλο το έργο του Husserl, μα κυρίως στο έργο του 'Χώρος και Πράγμα'.

⁸⁴ Husserliana 4:66, 6:109.

⁸⁵ Husserliana 16:155.

ως μια συνεχή διαρκή σύνθεση, δηλαδή όταν το ένα ερείπιο διολισθαίνει προς τη μεριά του άλλου σχηματίζοντας μια διαρκή σύνθεση. Φαινομενολογικά η χορηγούμενη συνειδητή καταστάλαξη του στοχαζόμενου υποκειμένου για ένα τέτοιο συνεχές ερείπιο προϋποθέτει την κιναισθητική συμβολή.

Παραδειγματικά, στο σημείο τούτο μπορεί να ειπωθεί το εξής· ενώ η οπτικά προσφερόμενη πρόσοψη του ερειπίου συστοιχίζεται με μια συγκεκριμένη θέση του στοχαζόμενου υποκειμένου, ο ορίζοντας των απουσιών πλευρών του και των συνολικά σωζόμενων χώρων του συστοιχίζεται με τον κιναισθητικό του ορίζοντα, δηλαδή με την ικανότητα του υποκειμένου να μετακινηθεί προσανατολιστικά. Οι απύσες πλευρές και οι απόντες χώροι του ερειπίου τότε ενώνονται μέσω μιας αποβλεπτικής σύνδεσης που τροχοδρομεί επάνω στη νοητική σκέψη ‘‘εάν-τότε’’, δηλαδή εάν κινηθεί κατ’αυτόν τον τρόπο το υποκείμενο, τότε οι προς στιγμή απύσες πλευρές και χώροι θα γίνουν οπτικά, απτικά και αντιληπτικά προσβάσιμες⁸⁶. Έτσι, φαινομενολογικά κάθε αντίληψη εμπεριέχει μια εις διπλούν επιτέλεση. Από τη μια λαμβάνουν χώρα κιναισθητικές αντιληπτικές εμπειρίες και από την άλλη πραγματοποιείται μια σειρά από παρωθούμενες αντιληπτικές εμφανίσεις, σύστοιχα αρμοσμένες σε αυτές τις εμπειρίες. Αν και οι κιναισθητικές εμπειρίες δε θεωρούνται ότι ανήκουν στο αντικείμενο της αντίληψης, το ερείπιο, και παρόλο που οι ιδέες δεν συγκροτούν το ερείπιο, εκδηλώνουν σωματική αυτοδοτικότητα. Μέσα στο ανωτέρω πλαίσιο των εμπειριών συστοιχούνται οι αναφερόμενες στο ερείπιο αντιληπτικές εμφανίσεις. Η αντιληπτική αποβλεπτικότητα προϋποθέτει ένα κινούμενο ένσαρκο, ενσώματο αντικείμενο, το οποίο στην προκειμένη περίπτωση είναι το ερειπιώδες κτήριο· συνεπώς προϋπόθεση για την αντιληπτική διαδικασία του στοχαζόμενου υποκειμένου επί του ερειπίου είναι η κίνηση⁸⁷.

Καθώς γίνεται συνείδηση ότι το σώμα, ως υποκειμενικό όργανο εμπειρίας διαδραματίζει βασικό συγκροτησιακό ρόλο στην αντιληπτικότητα του ερειπίου, διακρίνονται σχέσεις στενές ανάμεσα στην υποκειμενικότητα και τη σωματικότητα, όπως επίσης και σχέσεις ανάμεσα στο λειτουργικό/υποκειμενικό έμψυχο σώμα και στο εμπειρικό/αντικειμενικό σώμα⁸⁸. Άραγε εδράζεται σε γερό κρηπίδωμα ο

⁸⁶ Husserliana 6:164.

⁸⁷ Husserlianna 9:390.

⁸⁸ Husserliana 6:109, 11:14, 16:159 και 176.

ισχυρισμός ότι το σώμα είναι η συγκροτησιακή συνθήκη για τη δυνατότητα ύπαρξης του ερειπίου στο χώρο όταν το ίδιο το σώμα είναι ένα αντικείμενο στο χώρο και το χρόνο; Φαινομενολογικώς υφίσταται η διάκριση ανάμεσα στη βιωμένη προαναστοχαστική συνείδηση του σώματος που συνοδεύει κάθε εμπειρία ερειπίου στο χώρο, και βεβαίως ανάμεσα στην επακόλουθη θεματική εμπειρία του σώματος ως αντικειμένου. Λειτουργικό σώμα και θεματοποιημένο σώμα υφίσταται διάκριση⁸⁹. Η αρχική συνείδηση του σώματος δεν αποτελεί εμπειρία του σώματος ως αντικειμένου στο χώρο, αλλά αποτελεί μια αυτοαντικειμενοποίηση εξαρτώμενη, όπως κάθε αντιληπτική εμπειρία, από μια συνλειτουργική συνείδηση του σώματος. Το σώμα λοιπόν φαινομενολογικώς δεν (αυτο)βιώνεται ως αντικείμενο στον αντικειμενικό χωροχρόνο και επίσης δεν παρουσιάζεται χορηγικά υπό προοπτική στον ίδιο τον εαυτό σαν να ανήκει στο χώρο των αντικειμένων⁹⁰. Η αρχική συνείδηση του σώματος ως αντικείμενο είναι ανύπαρκτη. Η αντιληπτικότητα του σώματος είναι ανύπαρκτη, διότι το σώμα βρίσκεται, είναι και στοχάζεται το ερείπιο. Αρχικά το σώμα βιώνεται ως ένα ενοποιημένο πεδίο δράσης/σεων και επηρεασμού/μών με εννέχουσα βουλευτική δομή, δυνατότητα κίνησης και ανοιχτής δράσης. Ακολούθως, αυτό το σύστημα διαιρείται και συλλαμβάνεται ως ανήκον σε διαφορετικά μέρη του σώματος και μόνο αργότερα το "αισθάνεσθαι" τοπικοποιείται και αναπτύσσονται τα εμπειρικά συστήματα μέσω των δακτύλων, ποδιών, ματιών, αυτιών και μύτης⁹¹. Εάν αγγιχθεί η επιδερμίδα ενός ερειπίου, συναντάται μια σειρά εμφανίσεων που γίνονται συλληπτές ως ανήκουσες στο ερείπιο. Όταν το χέρι έρχεται σε επαφή με τη διαβρωμένη επιφάνεια του ερειπίου γίνεται αντιληπτή η σκληρότητα, η θραυσματοποίηση, τα επιδερμικά διάκενα, η αποσπασματοποιημένη υλική του υφή⁹². Ωστόσο καθίσταται δυνατό και εφικτό στο να προβεί το στοχαστικό υποκείμενο σε ένα είδος αναστοχασμού, σε μια στρέψη της προσοχής, έτσι ώστε αντί να ασχολείται με τις ιδιότητες του ερειπίου, να θεματοποιείται το χέρι που άπτεται το ερείπιο και να αποκτά την αίσθηση της κίνησης, που ενώ δε συλλαμβάνεται ως αντικειμενική ιδιότητα του χεριού, εντοπίζονται στο χέρι και εκδηλώνουν τη λειτουργία του ως ένα

⁸⁹ Husserliana 4:144.

⁹⁰ Husserliana 13:240.

⁹¹ Merleau-Ponty 1964:280-284.

⁹² Fink 1939:226-270· Σταυρίδης 1990.

βιούν όργανο⁹³. Επομένως ένα και το αυτό (συν)αίσθημα μπορεί να ερμηνευτεί με δυο ριζικά διαφορετικούς τρόπους, ως εμφάνιση του βιούμενου ερειπίου και ως τοπική αίσθηση του συναφούς σωματικού μέλους που βιώνει το ερείπιο⁹⁴. Βέβαια το ερείπιο αποτελώντας αντικείμενο αγγίγματος, αλλά και το χέρι του υποκειμένου που το αγγίζει δεν εμφανίζονται με τον ίδιο τρόπο. Στο σημείο τούτο αναγκαία αναφορά πρέπει να γίνει στο ότι οι ιδιότητες του ερειπίου συγκροτούνται προοπτικά και μέσω διαφορετικών εκφάνσεων, ενώ αυτό δεν ισχύει για τα τοπικά αισθήματα, εν προκειμένω της αφής. Φαινομενολογικά τα αισθήματα της αφής δεν εντοπίζονται στο δερματικό χιτώνα, ως μέρη/κομμάτια του οργανικού ιστού⁹⁵. Η τοπικότητα της αίσθησης της αφής δεν είναι μια υλική ιδιότητα του χεριού, των ακροδακτύλων, της παλάμης, του πήχυ και του βραχίονα, αλλά η ίδια η ενσώματη υποκειμενικότητα. Έτσι, το αίσθημα εμπεριέχει δύο ριζικά διαφορετικές διαστάσεις, το αισθητήριο και το αισθητό, ενώ το υποκείμενο δύναται να εστιάσει και στις δύο.

Κατά την ερμηνευση των αισθημάτων ως ανήκοντα σε συγκεκριμένα μέλη του σώματος, τα κιναισθητικά αισθήματα συνδέονται άμεσα με την αντιληπτή σωματική κίνηση μέσω της όρασης. Η σωματική κίνηση μπορεί να ερμηνευτεί τόσο ως η έκφραση μιας ηθελημένης απόβλεψης, όσο και ως απλής κίνησης εντός του χωροχρόνου. Αυτή η φαινομενολογική διττότητα μπορεί να κατανοηθεί όταν μια χειρονομία αποτελεί αντικείμενο οπτικής λήψης ή όταν αποτελεί αντικείμενο αίσθησης⁹⁶. Ενώ η οπτική λήψη μέσω της αντικειμενοποίησης του χεριού παρουσιάζει το ερείπιο ως κάτι υπαρκτό ανεξαρτήτως της χειρονομίας, η κιναισθητικότητα δεν χορηγεί την εμπειρία του ερειπίου ως ανεξάρτητου από την εμπειρία της χειρονομίας. Το ερείπιο λοιπόν βιώνεται ως το πεδίο κινητικότητας του χεριού.

Όταν το στοχαζόμενο υποκείμενο συνειδητοποιεί ότι το χέρι του αισθάνεται την επιδερμίδα του ερειπίου, ότι τα κάτω άκρα του βηματίζουν επί θραυσμένων και ατάκτως ερριμμένων αδρανών υλικών και η μύτη οσμίζεται φθορά, διάβρωση και εγκατάλειψη, τότε εντοπίζει

⁹³ Husserliana 4:146.

⁹⁴ Husserliana 13:273.

⁹⁵ Husserliana 13:115.

⁹⁶ Husserliana 13:283, 15:268.

την αίσθηση σε διαφορετικά μέρη του σώματος⁹⁷. Αυτή η διαδικασία εντοπισμού από μόνη της δεν οδηγεί στο σώμα ως αντικείμενο. Όταν η πλάτη του υποκειμένου στηρίζεται απτικά σε κάποιο αποσαθρωμένο και αποδιαρθρωμένο τοίχο ερειπίου και όταν το υποκείμενο εστιάζει την προσοχή του ακριβώς σε αυτό ενέργημα, δηλαδή την απτική στήριξη με την πλάτη, τότε συνειδητοποιεί ότι ένα από τα όργανά του βιώνει κάτι και όχι ενός οργάνου που βιώνεται. Βέβαια αυτό διαφοροποιείται τη στιγμή που το σώμα του υποκειμένου αντικειμενοποιεί τον εαυτό του, όταν δηλαδή το υποκείμενο αγγίζει τη δεδομένη χρονική στιγμή την πλάτη με το χέρι του, ή τα κάτω άκρα με τα χέρια του. Μέσω λοιπόν της φαινομενολογικά διαμορφωμένης ιδιομορφικής διττότητα του σώματος ερμηνεύεται το βιωμένο αίσθημα⁹⁸. Το σώμα από τη μια προσφέρεται στο υποκείμενο ως εσωτερικότητα, ως βουλητική δομή και ως διάσταση του αισθάνεσθαι, και από την άλλη ως οπτικά και απτικά εμφανιζόμενη εξωτερικότητα. Εδώ λοιπόν φαινομενολογικώς τίθεται η βάση για το λεγόμενο “έσω” και “έξω” σώμα, την έσω και έξω σωματικότητα, δηλαδή αυτό που έχει να κάνει με το ίδιο σώμα του υποκειμένου⁹⁹.

Πώς βιώνεται το οπτικά και απτικά εμφανιζόμενο σώμα ως εξωτερικότητα του σώματος του υποκειμένου που στοχάζεται το ερείπιο; Στο ανωτέρω ερώτημα μπορούν να ειπωθούν τα εξής. Εάν το ένα χέρι αγγίζει το άλλο, το ένα εξ’αυτών, το αγγιζόμενο θα αισθανθεί την επιδερμίδα του άλλου, και αυτό δεν προσφέρεται ως ένα απλό αντικείμενο μια και το ίδιο αισθάνεται το άγγιγμα. Συνεπώς η καθοριστική διαφορά ανάμεσα στο να αγγίζει το υποκείμενο το δικό του σώμα και στο να αγγίζει ένα ερείπιο είναι ότι το άγγιγμα του σώματος του υποκειμένου συνεπάγεται ένα διπλό αίσθημα. Η σχέση ανάμεσα στο αγγίζον και το αγγιζόμενο είναι αμφίδρομη, εφόσον το αγγίζον αγγίζεται και το αγγιζόμενο αγγίζει¹⁰⁰. Έτσι αυτή η αμφίδρομια δείχνει ότι η εσωτερικότητα και η εξωτερικότητα είναι διαφορετικές εκδηλώσεις του ίδιου πράγματος. Το διπλό αίσθημα εκδηλώνεται επί ενός αμφίσημου σκηνηκού όπου το χέρι υποδύεται διττό ρόλο, αυτό του απτόμενου και αυτό του αγγιζόντος. Αυτή η αισθηματική διττότητα καταδεικνύει τη

⁹⁷ Ο Husserl τονίζει με κάθε δυνατό τρόπο την ιδιόμορφη διττότητα του σώματος και συγκεκριμένα το ότι το σώμα προσφέρεται ως εσωτερικότητα, ως βουλητική δομή, ως διάσταση του αισθάνεσθαι, αλλά ταυτόχρονα και ως οπτικά και απτικά εμφανιζόμενη εξωτερικότητα.

⁹⁸ Husserliana 4:145, 9:197.

⁹⁹ Husserliana 14:337.

¹⁰⁰ Husserliana 13:263, 14:75·Franck 2005·Da Silva-Charrak 2005.

διπλή φύση του σώματος. Φαινομενολογικώς αυτή η εμπειρία της διπτότητας λειτουργεί καθοριστικά για την ενσυναίσθηση και την αντίληψη, επί του προκειμένου, του ερείπιου¹⁰¹. Αυτή η ιδιαίτερη κατάσταση του σώματος ως υποκείμενο/αντικείμενο, η αξιοσημείωτη αλληλεπίδραση ανάμεσα σε εαυτότητα και ετερότητα, η οποία χαρακτηρίζει το διπλό αίσθημα, είναι αυτό που επιτρέπει στο στοχαζόμενο υποκείμενο να βιώνει το ερείπιο πολλαπλώς και ποικιλοτρόπως. Είτε λοιπόν το στοχαζόμενο υποκείμενο αγγίζει το ερείπιο, είτε το βλέπει και το περιεργάζεται οπτικά, εφόσον το αγγίζον αγγίζεται και το αγγιζόμενο αγγίζει. Μέσω αυτής της ιδιοματικής αμφιδρομίας εσωτερικότητα και εξωτερικότητα φανερώνονται ως διαφορετικές εκδηλώσεις του αυτού πράγματος¹⁰².

Η φαινομενολογικώς φανέρωση του διπλού αισθήματος στήνει ένα σκηνικό αμφίσημο, όπου το χέρι του υποκειμένου εναλλάσσεται και υποδύεται δύο ρόλους, του απτόμενου και του αγγιζόντος και τελικά παρέχεται η εμπειρία της διπλής φύσης του σώματος. Η εμπειρία αυτή παίζει καθοριστικό ρόλο στη δυνατότητα της ενσυναίσθησης, ενώ ταυτόχρονα ενεργοποιεί ποικίλες και πολλαπλές μορφές όχι μόνο αυτοαντίληψης, αλλά και ετεροαντίληψης και στην προκειμένη αντίληψης του ερείπιου. Η συγκεκριμένη κατάσταση του σώματος και η αξιοσημείωτη αλληλεπίδραση ανάμεσα σε εαυτότητα και ετερότητα είναι το στοιχείο που δίνει τη δυνατότητα να αναγνωρίσει το στοχαζόμενο υποκείμενο και βεβαίως να βιώσει το τελικά ενσώματο ερείπιο¹⁰³. Το σώμα είτε αγγίζεται, είτε βλέπεται εμπεριέχει μια σειρά από ιδιότητες κοινές με το ερείπιο, όπως επι παραδείγματι τη μάζα, την έκταση, την απαλότητα ή μη. Από την άλλη μεριά όμως αξίζει να σημειωθεί ότι ως πεδίο κιναισθητικών αισθημάτων διαφοροποιείται από το ερείπιο. Η εξερεύνηση του σώματος συνεπάγεται και την αντικειμενοποίησή του, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει πλήρη παύση της υποκειμενικότητάς του. Έτσι δεν είναι αδύνατον φαινομενολογικά να βιωθεί το σώμα ως ένα υλικό αντικείμενο και ίσως ως ένα ερείπιο, ως ένα σώμα-ερείπιο. Μέσω της οικειοποίησης της ανωτέρω προοπτικής γίνεται εφικτή η υιοθέτηση μιας αφαιρετικής άποψης για το ίδιον σώμα και το ερείπιο ταυτοχρόνως,

¹⁰¹ Για την εμπειρία αυτή που παρέχει τη δυνατότητα της ενσυναίσθησης και χρησιμεύει επιπροσθέτως στην κινητοποίηση διαφόρων μορφών αυτοαντίληψης βλ. Husserliana 15:652.

¹⁰² Husserliana 13:263, 14:75.

¹⁰³ Husserliana 9:197, 8:62.

εκλαμβάνοντάς το ως ένα αντικείμενο ανάμεσα στα άλλα¹⁰⁴. Φαινομενολογικώς επί του σώματος και του ερειπίου πλανάται το εξαιρετικό ιδίωμα της συνεξάρτησης¹⁰⁵. Ερείπιο και σώμα αμοιβαία συνεξαρτώνται και συνσυγκροτούνται. Η ίδια η εξερεύνηση και βιωματική συγκρότηση του ερειπίου συνεπάγεται και μια ταυτόχρονη σωματοεξερεύνηση και σωματοσυγκρότηση. Βεβαίως αυτό δε σημαίνει αναγκαστικά ότι ο τρόπος βιωματικής του σώματος είναι μια μορφή αποβλεπτικότητας ερειπίου, μα μια ενσώματη υποκειμενικότητα χαρακτηριζόμενη από μια αυτοχορηγούμενη αποβλεπτικότητα¹⁰⁶. Δεν προσφέρεται πρώτα το σώμα στο στοχαζόμενο υποκείμενο και εν συνεχεία γίνεται χρήση αυτού για την πλοήγησή του εν προκειμένω στο ερείπιο. Το ερείπιο προσφέρεται στο υποκείμενο ως σωματικά διερευνήσιμος χώρος και εν συνεχεία το σώμα αποκαλύπτεται στο στοχαζόμενο υποκείμενο μέσω της ανωτέρω διερεύνησης. Συνειδητοποιείται η αντίληψη του ερειπίου μέσω της συνείδησης του σώματος και του τρόπου με τον οποίο αυτά τα δύο, σώμα και αντιληφθέν ερείπιο αλληλεπιδρούν. Το τελευταίο σημαίνει ότι δεν είναι απόλυτα εφικτή η αντιληπτότητα του ερειπίου χωρίς τη συνοδεύουσα συνείδηση του σώματος. Και βεβαίως σημαίνει και το αντίθετο, ότι δηλαδή το σώμα του υποκειμένου αυτοεμφανίζεται μόνο όταν σχετίζεται με κάτι άλλο και στην προκειμένη περίπτωση με το ερείπιο. Φαινομενολογικώς γίνεται αντιληπτό το σώμα, αλλά μαζί με αυτό και μέσω αυτού γίνεται αντιληπτό και το ερείπιο. Επιτελείται λοιπόν μια αμοιβαιότητα άμεσα σχετιζόμενη με την αυτοεπήρεια και ετεροεπήρεια¹⁰⁷. Αυτή η αμοιβαιότητα κινείται υπό την αιγίδα τόσο της οπτικής και της αφής, όσο και του βηματισμού επί του ερειπίου. Υποκειμενικότητα και ερείπιο, εφόσον είναι αδιαχώριστα και αλληλοεξαρτώμενα, (υπο)στηρίζουν και τονίζουν μια σχέση θεμελίου-θεμελιωμένου. Κάθε εμπειρία ερειπίου ενέχει τόσο μια εγωική, όσο και μια μη εγωική διάσταση, κάτι το οποίο μπορεί να διακριθεί, αλλά όχι και να χωρισθεί. Αυτό που αποκαλύπτεται από τα παραπάνω είναι μια διευρυμένη ανοιχτότητα προς το έτερον, προς το ερείπιο και μια κίνηση εξωτερίκευσης που διαγράφει πορεία επάνω σε μια αέναη αυτοϋπερβατικότητα και ετεροβιωματική. Όταν το υποκείμενο είναι παρόν ενώπιον ερειπίου, είναι παρόν και στο εγώ του/εαυτό του και

¹⁰⁴ Husserliana 14:63.

¹⁰⁵ Husserliana 14:75, 15:297, 301.

¹⁰⁶ Husserliana 5:128, 15:287.

¹⁰⁷ Husserliana 5:10.

επιπλέον με τη χορηγική προσφορά προς τον εαυτό του είναι εφικτή στο υποκείμενο η συνείδηση του ερείπιού¹⁰⁸. Φαινομενολογικώς κατά τη συγκρότηση ενός εγωκεντρικού/εαυτοκεντρικού χώρου προϋποτίθεται μια σωματική/ενσώματη αυτοαντικειμενοποίηση. Το συγκροτησιακό στοχαζόμενο ενσώματο υποκείμενο πάντοτε αυτοερμηνεύεται και ετεροερμηνεύει¹⁰⁹. Το ζων σώμα του υποκειμένου είναι απαραίτητο για την αισθητηριακή εμπειρία τόσο του ιδίου του εαυτού, όσο και του ερείπιού.

Το ερείπιο, ως αντικείμενο εμποτισμένο νοημάτων σε σχέση με το σώμα, αποδεικνύεται τελικά όχι μια απλή περιοχική-φαινομενολογική διερεύνηση, αλλά αντιθέτως μια υπερβατολογική εισχώρηση με εκτενείς προεκτάσεις ως προς την κατανόηση της σχέσης ανάμεσα στην υποκειμενικότητα και το ερείπιο. Το σώμα έρχεται συχνά σε επαφή με το ερείπιο, είτε οπτική, είτε απτική. Η επαφή αυτή εκδηλώνεται ως μια εκάστοτε συμπεριφορά όπου παράγεται νόημα. Το ίδιο το στοχαζόμενο υποκείμενο δύναται να εισχωρήσει στις ιδιότητες και στην αλήθεια του ερείπιού, να την αναστοχασθεί και να τη φέρει στο φώς. Οι ιδέες των πρωτογενών ιδιοτήτων των ερειπίων είναι προσομοιώσεις αυτών και τα πρότυπά τους υπάρχουν εμπράγματα στα ίδια τα σώματα. Το ερείπιο εννέχει ιδιωματικό νόημα που ερεθίζει το φυσικό οργανισμό μέσω αισθητηριακών ερεθισμάτων¹¹⁰. Τα τελευταία ο οργανισμός προσλαμβάνει και μεταφράζει σε δικούς του όρους. Η σημειακή τους μετάφραση προκαλεί ερεθίσματα χορηγώντας συμπεριφορικές αντιδράσεις, οι οποίες με τη σειρά τους νοηματοδοτούν όχι μόνο το είναι εν γένει αλλά και το ίδιο το ερείπιο. Ένα ερείπιο ερεθίζει το στοχαζόμενο υποκείμενο εκ των έξω και ο οργανισμός αντιδρά μοναδιαία και σημειακά. Έτσι το ερείπιο επηρεάζει το υποκείμενο και το ένα είναι η αιτία της αντίδρασης του άλλου. Το ερείπιο δρα αιτιακά με τον οργανισμό του υποκειμένου, κάτι που έχει σαν αποτέλεσμα τη συμπεριφορική διαμόρφωση¹¹¹. Σε αυτή τη γραμμική ακολουθία φαινομενολογικών γεγονότων, το ερέθισμα από πλευράς ερείπιού κατέχει την αξία μιας αιτίας υπό τη έννοια του σταθερού και πρωταρχικού και ο οργανισμός του υποκειμένου παθητικά αρκείται στο να πράττει αυτό που

¹⁰⁸ Merleau-Ponty 1945:467-492.

¹⁰⁹ Husserliana 16:162.

¹¹⁰ Merleau-Ponty 1945.

¹¹¹ Hass 1986·Da Silva-Charrak 2005.

του είναι προγεγραμμένο από τον τύπο του ερεθίσματος και τα νευρικά κυκλώματα τα οποία αντλούν από εκεί την αρχή τους.

Το σώμα δεν είναι μια γραναζική μηχανή, όπου το ένα γρανάζι συνδέεται μοναδιαία και εξωτερικά με το άλλο, ως σε αντιστοιχία ένα αίτιο προς ένα αιτιατό, αλλά αποτελεί ένα όλον¹¹². Το σώμα ως μορφή υπερβαίνει την απλή συμπαράθεση των μερών του και μετατρέπεται σε οργανισμό. Με τη φαινομενολογική έννοια της αντιστρεψιμότητας το σώμα του υποκειμένου σε σχέση με το ερείπιο διασαφηνίζεται οντολογικά. Η σχέση ερειπίου και σώματος εντός του φαινομενολογικού πλαισίου είναι εν πολλοίς κυκλική. Τόσο με το άγγιγμα, όσο και με την όραση το ερείπιο έρχεται σε επαφή με το υποκείμενο¹¹³. Συναντιέται και γίνεται αντιληπτό. Ενώ το υποκείμενο θεωρεί κάποια στιγμή ότι κυριαρχεί επί του ερειπίου, το τελευταίο κυκλικά και εναλλακτικά κυριαρχεί το υποκείμενο. Ανάμεσα στο υποκείμενο και το ερείπιο υπάρχει εγγύτητα και απόσταση, εναλλαγή και συνέργεια χωρίς ποτέ τίποτα να είναι στατικό, αλλά όλα βιωματικά ρευστά και συλληπτικά αεικίνητα¹¹⁴. Όλα ρέουν, όλα κυοφορούνται και όλα συνομαδώνονται. Αυτή η φαινομενολογική ρευστότητα είναι το σώμα εντός του οποίου το ερείπιο συσχετίζεται και δραστηριοποιείται. Η ανοιχτά διαλεκτική σχέση του σώματος του υποκειμένου με το ερείπιο χορηγεί την ουσία, το νόημα και την αλήθεια του ερειπίου. Εντός αυτού του φαινομενολογικού κλίματος και μέσω του ερειπίου το υποκείμενο βλέπει τον εαυτό του αντιλαμβάνοντάς τον και συγχρόνως αντιλαμβάνοντας το νόημα και την αλήθεια του ερειπίου. Βέβαια στο σημείο τούτο αξίζει να σημειωθεί ότι η ανωτέρω διαλεκτική σχέση υποκειμένου-ερειπίου είναι ασυμμετρική, υπό την έννοια ότι το ερείπιο δεν κοιτά και δεν αντιλαμβάνεται το υποκείμενο όπως το τελευταίο το κοιτά, το στοχάζεται και το αντιλαμβάνεται. Το ερείπιο δεν έχει τη δική του αποβλέπουσα αντίληψη. Το φαινομενολογικό πάρε-δώσε σώματος/υποκειμένου-ερειπίου επιτρέπει μια ανοιχτού τύπου αντιληπτική σχέση, σχέση καλοπροαίρετη, σχέση διαλεκτική και σχέση ομαλής μετάβασης προς το είναι.

Το υποκείμενο ορώντας ή αγγίζοντας το ερείπιο συχνά διαβλέπει θεμελιώδη στοιχεία του εαυτού του. Ταυτοχρόνως το ερείπιο χορηγεί και προτείνει το νόημά του. Μέσω της όρασης και της αφής, εντός λοιπόν

¹¹² Αντωνάτος 2014.

¹¹³ Hass 1986·Madison 1981·Da Silva-Charrak 2005.

¹¹⁴ Hodder 2012·Χαμηλάκης 2015.

του σώματος, υφαίνεται μια πληθώρα μεταμορφωτικών και νοηματικών σχέσεων¹¹⁵. Το ερείπιο χρειάζεται το σώμα του υποκειμένου για να προσφέρει το αυτόχθον μετουσιωμένο νόημά του. Το σώμα του υποκειμένου δρά ως συνδετικός και οχηματικός φορέας με το ερείπιο διανοίγοντάς το στην αντίληψη και στο Είναι¹¹⁶.

¹¹⁵ Merleau-Ponty 1991.

¹¹⁶ Αντωνάτος 2014.

ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ ΔΕΥΤΕΡΟΙ |

Φαινομενολογικά η αντίληψη-perception και ο κόσμος της, εντός του οποίου δραστηριοποιείται ιδιωματικώς και το ερείπιο, αποτελεί οντολογική θέαση και είναι σαφής προσέγγιση της οντολογίας του αντιληπτικού κόσμου που με τη σειρά του είναι ακριβής σκόπευση του Είναι¹¹⁷. Ο κόσμος του φαίνεσθαι της αντίληψης είναι ήδη Είναι, στόχευση της έλευσης του Είναι. Ο κόσμος δίνεται στην οντολογική του υφή στην αντίληψη. Η αντίληψη δεν είναι εμπειρική στόχευση των επιμέρους όντων, και επί του προκειμένου του ερειπίου, χορηγεί το Είναι ως τέτοιο¹¹⁸. Το οντολογικό πρωτείο του αντιληπτικού εναγκαλίζεται το Είναι όχι απλά ως αντικειμενικά βιωματικό, συνειδησιακό και ιδεατό, αλλά ως ένα βουβά αντιληπτικό. Στην αντιληπτική διαδικασία δε συγκροτείται το ερείπιο στο πλαίσιο της υπερβατολογικής νόησης της συνείδησης. Το ερείπιο είναι πρωταρχικά ο προκατηγορικός κόσμος της αντίληψης. Το αντιληπτικό βρίσκεται σε οντολογική προτεραιότητα¹¹⁹. Το ερείπιο προϋποθέτει το υποκείμενο, τον θεωρό, τον στοχαστή και δεν

¹¹⁷ Merleau-Ponty 1942, 1945. Μέσω της αντίληψης το ερείπιο καθίσταται παρόν και σημαίνεται.

¹¹⁸ Merleau-Ponty 1942, 1945.

¹¹⁹ Dillon 1988.

υφίσταται αυθεντικά παρά ως κάτι που χορηγείται εντός ενός ιδιοματικού αντιληπτικού πεδίου. Το ερείπιο είναι μια οντολογία της αντίληψης εγγεγραμμένης στο στοιχειοθετημένο και συσχετισμένο δίπολο της ενεργητικότητας και παθητικότητας του υποκειμένου¹²⁰. Το υποκείμενο δεν είναι ούτε απλά ενεργητικό με συνείδηση συγκροτούσα το ερείπιο με τις δικές της δυνάμεις, ούτε απλά παθητικό όπου το ερείπιο παρέχεται στην εμπειρική αντίληψη. Ενεργητικότητα και παθητικότητα διαλέγονται και προκύπτει η οντολογία της αντίληψης¹²¹. Στον αντιληπτικό κόσμο του ερειπίου αυτό το οποίο γίνεται συλληπτό είναι το ίδιο το Είναι, αυτό είναι που αναδύεται ως μια άδηλη, αφανέρωτη και απροσπέλαστη πλευρά. Η αντίληψη δεν είναι συνείδηση του ερειπίου, αλλά αντίληψη του περικλειώμενου Είναι του ερειπίου. Το πρωταρχικό Είναι λοιπόν αναδύεται μέσα από την αντίληψη.

Φαινομενολογικά το υποκείμενο ενεργοποιώντας την αντίληψη καθίσταται σύγχρονο της γένεσης του ερειπίου. Αυτή είναι και η οντολογία που συγχωνίζεται με το ίδιο το Είναι. Το διπολικό σχήμα ενεργητικότητα \ παθητικότητα αλληλοπεριχωρούνται και σχηματίζουν την αντίληψη¹²². Η τελευταία με τη σειρά της και μέσω του υποκειμένου που προσεγγίζει και αντιμετωπίζει το ερείπιο ως υπαρκτική οντότητα, παρέχει το φανέρωμα της αλήθειας του ερειπίου. Έτσι νοητικά συγκροτείται το ερείπιο και αναδύεται το Είναι του. Το σύνολο/όλον του ερειπίου είναι ο αντιληπτική του έκφανση.

Η αντιληπτική εισχώρηση του υποκειμένου στο χώρο του ερειπίου έρχεται σε διαδραστική επαφή με το ορατό και αόρατο, δύο αντιληπτικές καταστάσεις όχι απαραίτητα αντιτιθέμενες και μετωπικά διακείμενες με αλληλοεξουδετερωτική τάση¹²³. Απεναντίας η συνέργεια και η συνδιαλεκτική αυτών των καταστάσεων τονίζεται ιδιαίτερα. Το ορατό και το αόρατο, ως άλλη μια διπολική σχέση διευθετείται αντιληπτικά, και νοηματοδοτείται συνεργειακά με το στοχαζόμενο το ερείπιο υποκείμενο. Μέσω της φαινομενολογικά ολιστικής δομής του υποκειμένου, που συσχετίζει και νοηματοδοτεί τη συγκεκριμένη διπολικότητα, το ερείπιο έχει ενεργό αντίκτυπο στη διαμόρφωση της αντίληψης και εν τέλει στην παρουσίαση του ίδιου του Είναι. Το Είναι είναι ο ίδιος ο αντιληπτικός

¹²⁰ Dillon 1988.

¹²¹ Merleau-Ponty 1945.

¹²² Barbaras 1991.

¹²³ Merleau-Ponty 1964·Barbaras 1991:33-35.

ορίζοντας, που διανοίγει την αλήθεια του ερειπίου. Το ίδιο το στοχαζόμενο υποκείμενο ελκύει αντιληπτικά μέσα του το ερείπιο. Το υποκείμενο μέσω της φανερωματικής όρασης αντιλαμβάνεται το όλον του ερειπίου μαζί με όλες τις επιμέρους στοιχειωτικές του οντότητες. Πέραν όμως του ορατού στο αντιληπτικό πεδίο του ερειπίου υφίσταται και το αόρατο, το δεύτερο στοιχείο του φαινομενολογικού διπόλου¹²⁴. Το αόρατο είναι και αυτό το ίδιο το Είναι καθώς υποχωρεί αφήνοντας να γίνουν αντιληπτά τα ορατά. Το φαινομενολογικό αυτό παίγνιο κάλυψης και αποκάλυψης, κλειστού/ανοιχτού, ορατού/αοράτου είναι άκρως διαλεκτικό προσφέροντας απόλυτη αντιληπτικότητα στα όντα του ερειπίου. Τα τελευταία όντας αποκαλυφθέντα γίνονται ορατά, ενώ το Είναι ως στοιχείο των αοράτων όντων δομεί το αντιληπτικό παρασκηνακά και αοράτως. Τελικά το αόρατο δεν είναι διόλου το αντιφατικό σε σχέση με το ορατό¹²⁵. Το ορατό ενέχει σημειακά το αόρατο, ενώ το αόρατο αποδίδεται ως το κρυφό αντίστοιχο του ορατού και αυτό ως μια ενεργοποιητική δύναμη αντιληπτότητας. Το ορατό στο ερείπιο εγκυμονεί αντιληπτικά το αόρατο και ο συσχετισμός, η συνεργασία και η συνδιαλλαγή διανοίγει την πλήρη αντιληπτική κατανόηση.

Το Είναι του ερειπίου αντιληπτικά προσφέρεται στο υποκείμενο ενώ τελεί υπό μια λανθάνουσα κατάσταση στον ίδιο του το χώρο. Προσφέρεται δια μέσω του υποκειμένου που επιστρατεύεται για να αναδυθεί και να γίνει αντιληπτό. Έτσι εισέρχεται στα αντιληπτικά ξέφωτα του Είναι. Βεβαίως και στο σημείο τούτο πρέπει να σημειωθεί και να τονισθεί ότι δεν υφίστανται δύο ξεχωριστές καταστάσεις, από τη μια φανέρωση και χορηγία ερειπίου και από την άλλη (συν)κάλυψη του ερειπίου. Η υφή της διαδικαστικής αντίληψης του ερειπίου είναι σαφώς διττή, δηλαδή από τη μια αποκαλύπτεται η ερειπιώδης ενοποιημένη ταυτότητα και από την άλλη συγκαλύπτεται η ερειπιώδης πολλαπλώς θραυσματοποιημένη διαγωγή του¹²⁶. Φαινομενολογικώς το Είναι και αντιληπτότητα δεν χορηγούνται ποτέ στην απλότητά τους, καθαρότητά τους, ως δηλαδή ένα είδος ουσιάδους φανέρωσης¹²⁷. Η δραστηριοποιούμενη αντίληψη του στοχαζόμενου υποκειμένου εντός του χώρου του ερειπίου συλλαμβάνει το Είναι, την ουσία και την αλήθεια του

¹²⁴ Merleau-Ponty 1964.

¹²⁵ Merleau-Ponty 1964.

¹²⁶ Merleau-Ponty 1942, 1945.

¹²⁷ Madison 1981:19-35.

ως επέκεινα νου, μα πάντοτε υπό ρευστές προϋποθέσεις. Τέτοια μπορεί επί παραδείγματι να είναι η διακρινόμενη/ορατή διαφάνεια του ερειπίου. Το αόρατο του Είναι του ερειπίου, άν και είναι ένα από τα αντιληπτικά επιδιωκόμενα του υποκειμένου, δεν αναζητάται επιμόνως, γίνεται νοητό/αντιληπτό υπό τη μορφή ενός απροσπέλαστου ορίζοντα. Στον τελευταίο το στοχαζόμενο υποκείμενο έχει τη δυνατότητα πρόσβασης κυρίως μέσα από τις ιδιαιτερότητες/ιδιωματικές του ερειπίου όπως η προαναφερθείσα διαφάνεια. Το Είναι λοιπόν αναδύεται εν κρυπτώ, αυτό που χορηγείται από το ερείπιο, που φανερώνεται κατ'αυτόν τον τρόπο και κατά μια συγκεκριμένη υφή είναι όντως το επιζητούμενο/διερευνούμενο Είναι, μα ταυτοχρόνως το ελλείπον¹²⁸. Η αντίληψη του Είναι εννέχει το στοιχείο του διαφορούμενου, από τη μια πληρώνει με ουσία το ερείπιο και από την άλλη (απ)ουσιάζει εμμένοντας στο παρασκηνακό πεδίο. Το στοχαζόμενο υποκείμενο για να οδηγηθεί στην αντίληψη του Είναι του ερειπίου ιχνηλατεί αναγνωστικά το αόρατο εντός του ορατού του ερειπίου και αυτό όχι με την αντίθετη διατακτική φορά ή το ένα στη θέση του άλλου. Η αντιληπτική πρόσβαση στο Είναι του ερειπίου δεν είναι μια σχινοειδής ευθεία άμεσα προσπελάσιμη, αλλά κυρίως έμμεσα ώστε να επιτευχθεί αντιληπτικά το όλον του Είναι. Προϋποθέσεις, στοιχεία, χαρακτηριστικά, παραγωγικές ιδιότητες και ιδιωματικές συνισταμένες του ερειπίου συνθέτουν τα όντα του και μέσα από αυτά στοχεύεται αντιληπτικά το Είναι του. Αυτό συμβαίνει διότι το ολοκληρωμένο, ουσιώδες και απόλυτο Είναι είναι ήδη εκεί αόρατο, ενώ τα όντα επιμέρους στοιχεία του ορατά¹²⁹. Αυτό το οποίο το στοχαζόμενο υποκείμενο ατενίζει, αγγίζει, οράται και προσπαθεί εξιχνιαστικά να αντιληφθεί δεν είναι το ίδιο το αυτοπροσωπικό Είναι, μα η ενστάλαξη της ουσίας/των ουσιών του στα επιμέρους ιδιωματικά οντικά του στοιχεία¹³⁰. Τα τελευταία βρίσκονται σε συναρτησιακή εξάρτηση με το μορφολογικό όλον του ερειπίου, επί του οποίου γίνεται έτι πιο ξεκάθαρο το φαινομενολογικό έρεισμα της αντιληπτικής του δομής. Τα ιδιωματικώς οντικά επιμέρους στοιχεία του Είναι του ερειπίου δεν εκλαμβάνονται ξέχωρα και μετωπικά, αλλά διαλεκτικά, συνδυαστικά μεταξύ τους και αλληλοεπιχωρητικά¹³¹. Εδώ λοιπόν πρόκειται για το κτηριακά δομημένο ερείπιο και τον "κάμπο" του που το περιβάλλει.

¹²⁸ De Saint Aubert 2006:58.

¹²⁹ Merleau-Ponty 1964.

¹³⁰ Madison 1981·Dillon 1988.

¹³¹ Barbaras 1991.

Αυτά δεν αποτελούν δίπολο, δεν είναι δύο ξεχωριστά πράγματα, αλλά είναι αρχικώς αλληλοεπιχωρητικώς απροσδιόριστα ως προς την αντίληψη. Αυτά λοιπόν στηρίζονται στη διαλεκτική σχέση ορατού-αοράτου, με το κτηριακά δομημένο ερείπιο να επέχει θέση ορατής μορφής και τον περιβάλλοντα κάμπο του να επέχει θέση αοράτου Είναι. Η συναναστροφή ορατού και αοράτου καθοδηγεί το στοχαζόμενο υποκείμενο στο ορατό αντιληπτικό φανέρωμα του Είναι του ερειπίου¹³². Φαινομενολογικώς σώμα και αντίληψη συνεργατικά συνοψίζουν το Είναι του ερειπίου. Ορατό και αόρατο διαλέγονται ανοιχτά και εναλλασσόμενα και το Είναι του ερειπίου εντός της ανοιχτότητάς του παραμένει κλειστό/άφωτο, αλλά διαφεύγον αντιληπτό¹³³.

Η αντίληψη του Είναι του ερειπίου προσφέρεται στο στοχαζόμενο υποκείμενο με έμμεση διαπλοκή. Το όλον του Είναι λειτουργώντας υποχωρητικά αφήνει τις επι μέρους ιδιοματικές οντότητές του να αναδυθούν και μέσω αυτών φανερώνεται αντιληπτικά. Ποτέ δεν προσφέρεται κατευθείαν το ίδιο το Είναι του ερειπίου. Το Είναι ως τέτοιο ποτέ δεν δίδεται στην αντίληψη, πάντοτε αναφαίνεται σε αυτήν αρνητικά, έμμεσα, ενώ την ίδια στιγμή παραμένει ως τέτοιο κρυπτό και επί του παρασκηνίου¹³⁴. Το αόρατο χορηγείται αντιληπτικώς δια μέσω μιας ή κάποιων όψεων του ερειπίου, ενώ αυτό αποτραβιέται. Ορατό και αόρατο διαπλεκόμενα δημιουργούν την αντιληπτότητα του ερειπίου¹³⁵. Το Είναι του συστείνεται στο υποκείμενο μέσω των μεμονωμένων όντων του. Μετά το πέρας της αντιληπτικής διαδικασίας το υποκείμενο ανιχνευτικά διαβλέπει τον εαυτό του μέσα στο ερείπιο ως πτυχή, ως αρμό, ως θραύσμα, ως ρηγμάτωση, ως απόσπασμα και αυτοεκλαμβάνεται ως ένα ενιαίο πολύπτυχο Είναι, που ενέχει ταυτιστικά στοιχεία με τα μεμονωμένα όντα του ερειπίου¹³⁶. Μέσω αυτής της αντιληπτικής διαδικασίας το στοχαζόμενο υποκείμενο παρέχει φωνή και στο ίδιο του το Είναι και όχι μόνο στο Είναι του ερειπίου. Επιτελείται ένας ιδιοματικός και έμμεσος κατοπτρισμός και ταυτοχρόνως διακρίνεται ένα κοινό αντιληπτικό βάθος τελικά προσβάσιμο. Το διττό αυτό βάθος είναι πάντοτε διαφεύγον όταν το υποκείμενο καταβάλει προσπάθεια άμεσης στοχαστικής προσέγγισης και αντιληπτικής σύλληψής του. Μέσω της

¹³² Merleau-Ponty 1964.

¹³³ Merleau-Ponty 1964.

¹³⁴ Merleau-Ponty 1945.

¹³⁵ Merleau-Ponty 1964.

¹³⁶ Merleau-Ponty 1945.

αντίληψης του Είναι του ερειπίου το στοχαζόμενο υποκείμενο επιτυγχάνει και την αντίληψη του ίδιου του του Είναι. Συνεπώς αντικείμενα-ερείπιο, και έμψυχα όντα-άνθρωπος, βαδίζουν επί τη βάσει έμμεσης αλληλεπίδρασης, αλληλοδιαπλοκής και ανοιχτής συνύφανσης, κάτι που ενεργοποιεί διατροφικά την ολιστική δομή και το ρίζωμα της αντίληψης¹³⁷.

Η αντίληψη του ερειπίου, της πρωταρχικής του ουσίας δε χορηγείται ούτε ως νοηματικό σύστοιχο μιας συνειδησιακής διαδικασίας, ούτε και από την εισχωρούσα εμπειρία στεγνών και ασύνδετων ιδιοματικών στοιχείων, μεμονωμένων υλικών όντων, αλλά ως μια ουσιώδη σύνθεση. Εάν η πρωταρχική ουσία του ερειπίου είναι που πραγματικά υπάρχει, τότε η αντίληψη είναι αυτή που πρωταρχικά διανοίγει ουσιώδεις οπτικές φυγές στο Είναι του ερειπίου, αλλά και του στοχαζόμενου υποκειμένου¹³⁸. Το αντιληπτικό νόημα θεμελιώνεται στην πρωταρχική οντολογική δομή. Τα πάντα σε αυτή τη δομή κυοφορούνται και μπορούν να χορηγηθούν στο έμψυχο υποκείμενο. Με την συσχέτιση, συνεμπλοκή και συμμετοχή του στοχαζόμενου το ερείπιο υποκειμένου τα αδρανή θραυσματοποιημένα όντα σημασιοδοτούνται, (εξ)ανθρωπίζονται και (μετ)ουσιώνονται¹³⁹.

Το αντιληπτικό άνοιγμα στο ερείπιο φαινομενολογικώς αποτελεί ένα ενδιάθετο λόγο, ένα λόγο διανοητικό, συγκροτημένο και άκρως πολιτισμικό. Εντός αυτής της πολιτισμικότητας ο λόγος αυτός εκφέρεται ρητώς, λεκτικώς, προφέρεται, ακούγεται, είναι έναρθρος και μέσω αυτού του λόγου, αυτής της γλώσσας η πρωταρχική ουσιώδης σιωπηλή δομή του ερειπίου μεταμορφώνεται σε αντίληψη του ορατού-αοράτου¹⁴⁰. Έτσι το βουβό μετουσιώνεται σε ρητό και η ιδιοματική του αντιληπτική ορατότητα διαφαίνεται μέσω της γλώσσας. Το στοχαζόμενο υποκείμενο αντιληπτικά σημασιοδοτεί το ερείπιο στο επίπεδο της εκφραστικότητας. Η γλώσσα, ως μέλος του σώματος του υποκειμένου, συνδέει οντολογικά και θεσπίζει το συνεχές νήμα ορατού και αοράτου. Εντός της μετουσιωμένης σε σκέψη-λόγο γλώσσας ενυπάρχει αυτοχθονικά η αλήθεια του κόσμου της ερειπιώδους αντίληψης. Η γλώσσα μεταλλάσσει τις δομές του ορατού κόσμου του ερειπίου και γίνεται ουσία του

¹³⁷ Barbaras 1991.

¹³⁸ Merleau-Ponty 1945, 1947.

¹³⁹ Merleau-Ponty 1945.

¹⁴⁰ Merleau-Ponty 1964.

πνεύματος. Αυτή είναι που υποβαστάζει και επιστεγάζει την οντολογική αντίληψη του ερειπίου. Ως πολιτισμικό ένδυμα διαμεσολάβησης η γλώσσα (επι)κοινωνεί το διυποκειμενικό νόημα του ερειπίου συμβάλλοντας ταυτοχρόνως στην αντιληπτική δομή του¹⁴¹. Επιπλέον, ως σωματικό μεταμορφωτικό διάμεσο ανάμεσα σε ορατό και αόρατο, η γλώσσα δημιουργεί εγκόσμιο αντιληπτό νόημα και ξεπερνά τα στενά χωρία της θραυσματικής ύλης και διευθετεί σωματικοποιώντας τα υπαρκτά δίπολα του ερειπίου. Ο κόσμος της αντίληψης του ερειπίου συνυφαίνεται με την σκέψη, τον έναρθρο λόγο, τη γλώσσα και καταληκτικά με τις ιδέες, έννοιες και νοηματοδοτήσεις. Η αόρατη δομή του ερειπίου γίνεται αντιληπτή και νοείται σε σχέση με το λόγο, την ομιλία. Υπάρχει λοιπόν μια διαλεκτική σχέση μεταξύ ορατού και αοράτου ερειπίου, αντίληψης και γλώσσας, μια σχέση συνεισφοράς στη δημιουργία νοήματος, που λανθάνει στον πρωταρχικό κόσμο του ερειπίου¹⁴². Το αντιληπτικό νόημα δεν προσφέρεται άμεσα και έτοιμο στο υποκείμενο, ενυπάρχει δυνητικά και μόνο κατόπιν γλωσσικής διαδικασίας το υποκείμενο το συνδημιουργεί και το αναδεικνύει. Το ρητώς εκπεφρασμένο μέσω της γλώσσας είναι το ίδιο το Είναι, το οποίο διέρχεται μέσα από τα θραυσματικά όντα του, επέρχεται σύμπτωση μερών και από αόρατο γίνεται έμμεσα ορατό και αντιληπτό.

Η γλώσσα λοιπόν συμβάλλει στη δημιουργία νοήματος και στην ενεργοποίηση της αντίληψης, ορατοποιεί το αόρατο και μετουσιώνει το ερείπιο σε ρητό λόγο¹⁴³. Ωστόσο η αρχέγονη και πρωταρχική κυριότητα της αντίληψης δεν απολύεται, μα υφίσταται ως νοηματικό κρηπίδωμα και επάνω σε αυτό δομείται το έλλογο κτίσμα. Δίχως την αντίληψη το αόρατο του ερειπίου δε θα αποκτούσε ποτέ ορατότητα, δε θα ερχόταν στο φως, αλλά θα κείτονταν εν κρυπτώ. Με τη σκέψη και το λόγο το ερείπιο σημαίνεται, η γλώσσα το καθιστά φανερωμένο και νοηματοδοτημένο εντός του κόσμου. Τα γλωσσικά ή και μεταγλωσσικά σημεία είναι εγκόσμια όντα, επικοινωνούν τα ανοιγόμενα νοήματα του ερειπίου και δρούν οχηματικά ως προς την αντίληψή του¹⁴⁴. Η αντίληψη εντός του φαινομενολογικά οντολογικού κόσμου μπορεί να συσταθεί όχι ως η σχέση του στοχαζόμενου υποκειμένου με το ερείπιο ή του ιδίου του ερειπίου με τον αντιληπτικό κόσμο, αλλά ως μια πτυχή του σώματος του

¹⁴¹ Madison1981·Hass 1986.

¹⁴² Merleau-Ponty 1964.

¹⁴³ Merleau-Ponty 1969.

¹⁴⁴ Madison 1981·Hass 1986.

ερειπίου συνταυτιζόμενη με το σώμα του υποκειμένου. Κάθε καινούρια και αυθεντική δημιουργία ρητού λόγου είναι μια έκφραση πτυχής του σώματος του ερειπίου δια μέσω του σώματος στοχαζόμενου υποκειμένου που τη συλλαμβάνει αντιληπτικά ως όλον, ουσία και αλήθεια¹⁴⁵. Ο αναδύμενος καινούριος λόγος θεσπίζει νέο αντιληπτικό νόημα, αποθησαυρίζεται και κανονικοποιείται εντός της υπάρχουσας πραγματικότητας¹⁴⁶. Έτσι, λοιπόν η γλώσσα (προς)λαμβάνει και συνθέτει αντιληπτικά ανάμεσα σε ερείπιο και στοχαζόμενο υποκείμενο. Δεν θα υπήρχε κανενός είδους αντιληπτικό νόημα, καμία πρόσληψη και καμία δημιουργία από το τίποτα. Διαφαίνεται λοιπόν δια της εις άτοπον ότι το ερείπιο ενέχει πλήθος ποικίλων και πολυμορφικών αντιληπτικών νοημάτων.

Στο σημείο τούτο αξίζει όμως να σημειωθεί ότι στο πλαίσιο της αντίληψης του φαινομενολογικού κόσμου του ερειπίου η γλώσσα δεν είναι το παν και δεν περιέχει αεροστεγώς τη σκέψη για το αόρατο και το ορατό, το συνταυτιζόμενο νόημά τους και την αντιληπτή τους ουσία. Η τελευταία δε θα διαπεραιωθεί ποτέ πλήρως στην όχθη της αντιληπτότητας. Τα υπαρκτά φαινομενολογικά δίπολα του ερειπίου διαπλέκονται και επικοινωνούν όχι μόνο με τη γλώσσα του υποκειμένου. Επιμεριζόμενα και έχοντας ιδιαίτερους λόγους κάθε φορά διαχέονται τόσο μέσω της γλώσσας, όσο και μέσω άλλων οδύσεων, με διαλεκτικότητα που παραμένει αενάως διαπλεκόμενα ανοιχτή. Τελικά, το ίδιο το ερείπιο είναι γλώσσα, επικάθεται στη γλώσσα και αρθρώνει λόγω μέσω αυτής για τον άλαλο κόσμο που είναι επενδεδυμένο¹⁴⁷. Η γλώσσα του είναι ανοιχτή στα θραυσματικά και διαβρωμένα του πράγματα, είναι η εκ των έσω σε συνδυασμό εκ των έξω πραγμάτων του, είναι αποκεκαλυμμένη από τα σιωπηρά ερειπιώδη αποσπάσματα με άρθρωση αντιληπτή για το Είναι του ερειπίου.

Η αντίληψη δεν είναι μια επιστήμη του κόσμου, δεν είναι καν μια πράξη, μια αποφαντική γνωμάτευση, είναι το βάθος από το οποίο ξεχωρίζουν όλες οι πράξεις, αλλά και η προϋπόθεσή τους. Το ερείπιο δεν είναι ένα αντικείμενο του οποίου έχω ενώπιόν μου το νόμο σύστασης, είναι ένα κλειστό, αλλά ταυτόχρονα και ανοιχτό περιβάλλον, είναι το πεδίο όλων των σκέψεων και όλων των δύσκολων, μα σαφών

¹⁴⁵ Madison1981·Hass 1986.

¹⁴⁶ Madison1981·Hass 1986.

¹⁴⁷ Χαμηλάκης 2015 Hodder 2014.

αντιλήψεων. Η αντιληπτική αλήθεια ενοικεί το όλον του ερείπιου, εσωτερικό και εξωτερικό, σε κάθε ένα του θραύσμα και απόσπασμα¹⁴⁸.

Το ερείπιο ξεδιπλώνεται σε μια απόλυτη διαφάνεια αντιλήψεων, συλλαμβάνεται ως ένα φαινόμενο αρήτως ρητό, και εκλαμβάνεται συνειδησιακά. Η φαινομενολογική προσέγγισή του εμπεριέχει έναν υπερβατικό ιδεαλισμό που εισχωρεί στο ερείπιο και το αντιμετωπίζει ως μια αδιαίρετη αξιακή ενότητα. Συνείδηση, νόημα και αλήθεια είναι οι φαινομενολογικοί άξονες της αντιληπτικής πρόσληψης¹⁴⁹. Ένα ερείπιο σχεδόν τίποτα δεν το διακρίνει από ένα άλλο, αφού είναι όλα άμεσες παρουσίες εντός του εξ'ορισμού μοναδικού κόσμου, εντός ενός συστήματος αληθειών. Φαινομενολογικώς το ερείπιο απογυμνώνεται από τη σκοτεινότητά του και την υπερβατικότητά του. Μπορεί να είναι ακριβώς αυτό που φανταζόμαστε σαν άνθρωποι ή εμπειρικά υποκείμενα ενώ βλέπουμε κάτι άλλο. Μπορεί να είναι το Ένα, μπορεί να είναι το φώς ή η υπέρτατη αλήθεια. Επιπλέον μπορεί να είναι ένα alter ή ένα ego εντός του χειρονομιακού κόσμου, η ίδια η παρουσία του εντός του εαυτού ή ακόμα και ο ίδιος ο παρατηρητής εντός του υποκειμένου¹⁵⁰. Το ερείπιο δύναται να αποσπάσει το υποκείμενο από το χρόνο και να αιστανθεί νοηματικά και αντιληπτικά την ύπαρξή του. Εντός του φαινομενολογικού κόσμου το ερείπιο ως αποσπασματικό-θραυσματικό άθροισμα διαδικασιών συνδεδεμένων με σχέσεις αιτιότητας εισέρχεται εντός του υποκειμένου σαν μια αντιληπτική-νοηματική διάσταση. Δε μεταποιεί τη βεβαιότητα του κόσμου σε βεβαιότητα σκέψης του κόσμου. Η σκέψη του υποκειμένου είναι ένα αναπαλλοτρίωτο γεγονός, αλλά και το ερείπιο κρατά σθεναρά το Είναι εντός του κόσμου.

Η νοηματική θέαση του ερείπιου μπορεί να αποτελέσει ένα ξάφνιασμα και αμέσως να αναπηδήσουν ξένες και παράδοξες υπερβάσεις, ενώ ταυτόχρονα να τεντωθούν τα νήματα που δένουν και συνθέτουν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο το υποκείμενο¹⁵¹. Η φαινομενολογική όμως σκέψη μέσω της υπερβατικής επαγωγής καθιστά το ερείπιο εγγενή στο υποκείμενο. Δεν εκπλήσσεται από αυτό, το συλλαμβάνει ως υπέρβαση. Για να ειδωθεί και αντιληφθεί το ερείπιο πρέπει να αποτελέσει αντικείμενο οικειοποίησης από το υποκείμενο, να

¹⁴⁸ Hodder 2014· Σταυρίδης 2006.

¹⁴⁹ Hodder 2014· Χαμηλάκης 2015.

¹⁵⁰ Merleau-Ponty 1945, 1964.

¹⁵¹ Παπαϊωάννου 2014· Foucault 1998.

αποτελέσει στοιχείο του ίδιου του του Είναι. Το Είναι του ερείπιου δεν εμφανίζεται παρά μονάχα με όχημα την φαινομενολογική αναγωγή¹⁵².

Για τον Husserl κάθε φαινομενολογική αναγωγή είναι υπερβατική¹⁵³. Το υποκείμενο είναι τόσο πολύ βουτηγμένο στο ερείπιο, ώστε του χρειάζεται ένα πεδίο υπερβατικής ιδεατότητας για να προσπελάσει, αντιληφθεί και να κατακτήσει την/τις ουσία/ες του ερείπιου. Για να οδηγηθεί το υποκείμενο στην αντίληψη της καθαρής έκφρασης του νοήματος του ερείπιου πρέπει υπερβατικά να ποδηγετήσει τη βουβή ακόμη εμπειρία του. Οι αντιληπτικές ουσίες πρέπει να συμπαρασύρουν συναρμοστικά όλες τις ζωντανές σχέσεις της εμπειρίας του υποκειμένου ως ύπαρξη. Μόνο τότε το ερείπιο μέσα στη σιωπή της αρχέγονης συνείδησης αποκαλύπτεται αντιληπτικά¹⁵⁴. Η αναζήτηση της ουσίας του ερείπιου δεν είναι αναζήτηση του τι είναι σαν ιδέα μέσω του αρθρωμένου λόγου, αλλά αναζήτηση του τι πραγματικά είναι. Έτσι διαλευκάνεται η αρχέγονη γνώση του πραγματικού, περιγράφεται αντιληπτικά το ερείπιο και θεμελιώνεται δια παντός η σχηματισθείσα ιδέα για την αλήθεια.

Ορώντας το ερείπιο αναπηδούν διερωτηματικά στοιχεία που δεν φαίνονται αληθινά ή κάποιο ελάττωμα υφίσταται η πνευματική αντιληπτικότητα του υποκειμένου ή ακόμη περισσότερο ό,τι είναι για το υποκείμενο εμφανές είναι απατηλό σε σχέση με κάποια καθεαυτό αλήθεια. Αυτό όμως συμβαίνει επειδή αν ακολουθείται διαδικασία αναγνώρισης ψευδαισθήσεων και αμφιβολιών, παραγνωρίζοντας το γεγονός ότι εντός του ερείπιου κείται η ενάργεια και αλήθεια¹⁵⁵. Αναζητώντας την ουσία της αντίληψης του ερείπιου διακηρύσσεται όχι το αληθές της αντίληψης, αλλά το προσπελάσιμο της αλήθειας. Η ενάργεια της αντίληψης δεν είναι η τέλεια αποδεικτική σκέψη. Το ερείπιο είναι όχι ό,τι σκέπτεται το υποκείμενο, μα ό,τι ζει ανοιχτά και ανεξάντλητα μαζί του¹⁵⁶. Φαινομενολογικώς το ερείπιο γίνεται αντιληπτό και κατανοείται πάνω στη βάση της αναγωγής. Κάθε αντιληπτική συνείδηση είναι συνείδηση κάποιου πράγματος. Η εσωτερική αντίληψη είναι αδύνατη δίχως την εξωτερική αντίληψη. Το ερείπιο σαν συνάφεια

¹⁵² Husserliana 1:69, 8:129.

¹⁵³ Schuhmann 1988:56.

¹⁵⁴ Husserliana 15:110.

¹⁵⁵ Madison 1981·Hass 1986.

¹⁵⁶ Schuhmann 1988.

φαινομένων προηγείται της ενότητας του υποκειμένου εντός του συνειδησιακού πλαισίου και λειτουργεί ως το μέσο συνειδησιακής πραγμάτωσης. Η ενότητα του ερειπίου, προτού καν τεθεί από την αντιληπτική γνώση και με μια πράξη ρητής αναγνώρισης βιώνεται σαν ήδη δημιουργημένη ή ήδη παρούσα. Εντός του ερειπίου υποφώσκει μια ενότητα της φαντασίας και του νου, και για την αντίληψη του ωραίου και της αλήθειας συντονίζεται ο εαυτός του υποκειμένου με το ερείπιο, το αισθητό και συλλαμβάνεται η έννοια¹⁵⁷. Ο στοχαστής του ερειπίου με τον ανωτέρω συντονισμό θεμελιώνει την ενότητα της συνείδησης, που ούτε λίγο ούτε πολύ αναγνωρίζεται ως ένα κοσμικό σχέδιο. Το ερείπιο εκδηλώνεται συνειδησιακά στις επιθυμίες του υποκειμένου, στους υπολογισμούς του, στο βιούμενο τοπίο του, στις σκέψεις του παρά στην αντικειμενική γνώση.

Με τη διευρυμένη αυτή αντιληπτικότητα του ερειπίου η φαινομενολογική κατανόηση γίνεται φαινομενολογική γένεση¹⁵⁸. Έτσι συλλαμβάνεται η συνολική πρόθεση, που δε σχετίζεται μόνο με την αναπαράσταση, τις ιδιότητες του ερειπίου ως αντιληπτού πράγματος, τον κονιορτό των ιστορικών συμβάντων που ντύνουν ορατώς και αοράτως το ερειπωμένο κτίσμα, αλλά και με την αναζήτηση της Ιδέας υπό την εγγελιανή έννοια, της Φύσης, του Χρόνου και του Θανάτου¹⁵⁹. Έτσι επιτυγχάνεται η μορφοποίηση και η αποκατάσταση του ερειπίου. Συστέλεται και διαστέλεται το ερείπιο απελευθερώνοντας αντιληπτική νόηση και κατανοούνται οι διαστάσεις του τόσο, που η σιωπή και ο λόγος συμβιωτικά λαμβάνουν νόημα και σημασία.

Όλα στο ερείπιο φαίνονται τυχαία, αφημένα, ρημαγμένα, σακατεμένα, εγκαταλειμένα μέχρι που περνά μπροστά από αυτό, δια μέσω αυτού ή πέριξ αυτού η φιλοδοξία του στοχαζόμενου υποκειμένου ή το ανήσυχο του επισκέπτη για να τα αντιληφθεί περιεργαστικά. Τότε είναι που τα τυχαία και όλα τα συνακόλουθα αντισταθμίζονται και όλος ο ιστορικός κονιορτός συμβάντων και γεγονότων, συναπτών παρελθόντων ετών και συνθλιπτικού βάρους συσσωρεύεται, διαγράφει ένα ορισμένο τρόπο τοποθέτησης απέναντι στην υπάρχουσα χειροπιαστή κατάσταση και γίνεται αντιληπτός. Τα πάντα και όλα στο ερείπιο έχουν και συναντούν το νόημά τους, διότι κατέχουν την ίδια δομή του Είναι. Το

¹⁵⁷ Merleau-Ponty 1969.

¹⁵⁸ Merleau-Ponty 1945.

¹⁵⁹ Κοτιώνης 2004· Χαμηλάκης 2015.

στοχαζόμενο υποκείμενο σκέπτεται και προχωρά στη διαδικασία της αντίληψης με βάση αυτό που είναι. Έτσι συναντάται ο πυρήνας της υπαρξιακής σημασίας, που εκφράζεται σε κάθε μια προοπτική, σε κάθε γέννηση νόηματος. Ο φαινομενολογικός στοχασμός συνδυάζει αντιληπτικά τον άκρο υποκειμενισμό και τον άκρο αντικειμενισμό για το ερείπιο και τη λογικότητά του¹⁶⁰. Ακριβές μέτρο της λογικότητάς του είναι οι αποκαλυφθείσες βιούμενες εμπειρίες με τις συμπίπτουσες προοπτικές, τις επικυρωμένες αντιλήψεις και το διαφαινόμενο νόημα. Το τελευταίο διαφαίνεται στη διατομή των εμπειριών του υποκειμένου, την ανάκτηση περασμένων εμπειριών, τη διυποκειμενικότητα και τη αλληλοδιαπλοκή όλων των ανωτέρω. Το στοχαζόμενο και απροκατάληπτο επί του ερειπίου υποκείμενο δεν διασαφηνίζει το προϋπάρχον Είναι, δεν αντανακλά την προϋπάρχουσα αλήθεια, αλλά πραγματώνει την αλήθεια συναντώντας εντός του ερειπίου τον προϋπάρχοντα μυστηριώδη Λόγο (raison)¹⁶¹. Το ερείπιο δεν απαιτεί από τον φαινομενολόγο στοχαστή τον επαγωγικό του προσδιορισμό με βάση την ίδια τη λογικότητα, μια και το ερείπιο και η λογικότητα ορίζεται από το μυστηριώδες που η λύση του είναι ήδη παρούσα.

¹⁶⁰ Carr 1999·Madison 1981.

¹⁶¹ De Saint Aubert 2006.

ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ ΤΡΙΤΟΙ |

Το Είναι διεισδύει στον κόσμο μέσω των ρωγμών του ερειπίου και ποτέ το ίδιο δεν προσφέρεται αυτοπροσώπως. Το Είναι του ερειπίου ενωρίζεται από το στοχαζόμενο υποκείμενο μέσω των θραυσματικών του όντων¹⁶². Το Είναι εντός του φαινομενολογικού πλαισίου σκοπεύεται πλαγιοτροπικά. Το ερείπιο είναι ο οντολογικός τόπος όπου το Είναι *''ουσιάζει''*, δηλαδή αυτό που οράται δεν είναι το ίδιο το Είναι, η αυτοπροσωπία του Είναι, αλλά ο *''ουσιασμός''* του στα όντα πράγματα.¹⁶³ Το ερείπιο είναι ο προκατηγορικός χώρος, όπου τα ζωτικά αποσπάσματα χορηγούνται στο στοχαζόμενο υποκείμενο που τα ανιχνεύει και τα επισκοπεί αντίληπτικά. Η εμπειρία του πρωταρχικού αυτού κόσμου της αποσπασματικής παρελθούσας ζωής, το ίδιο το Είναι μετουσιώνεται σε αντίληψη¹⁶⁴. Η τελευταία υλοποιείται μέσω της όρασης. Το πνεύμα από μόνο του δε δύναται να έχει πλήρη πρόσβαση στον αντίληπτικό κόσμο του Είναι του ερειπίου, δεν μπορεί να θεάται απρόσκοπτα το Είναι, έτσι για το λόγο αυτό χρειάζεται την όραση του

¹⁶² Dillon 1988.

¹⁶³ Περί του *''ουσιασμού''* του Είναι επί των πραγμάτων βλ. de Saint Aubert 2006:26-27.

¹⁶⁴ Barbaras 1991.

ματιού¹⁶⁵. Το μάτι ως σωματικό στοιχείο αποτελεί τη θεμελίωση του πνεύματος. Πνεύμα και μάτι όντας σε πλήρη διαλεκτική σχέση δημιουργούν υφαντικά τον πυρήνα του νοήματος του Είναι. Το ερείπιο είναι ο πρώιμος τόπος του Είναι, το ακατέργαστο Είναι, στο οποίο δύναται να διεισδύσει το στοχαζόμενο υποκείμενο μέσω της αντίληψης. Έκδηλο λοιπόν είναι ότι δε μπορεί να υπάρξει αντιληφθέν Είναι χωρίς το μάτι, την όραση, δηλαδή μόνο με τη σκέψη και το πνεύμα. Το μάτι λειτουργεί ως ο υλικός φορέας του αντιληπτικού Είναι¹⁶⁶. Το Είναι του ερειπίου συμπυκνώνει και περιλαμβάνει τα πάντα και ως ένα βαθμό είναι σάρξ εξ'σαρκός. Ο ένσαρκος άνθρωπος δραστηριοποιούνται και δραστηριοποιείται εντός αυτής της σαρκός. Το ερείπιο και το σώμα του στοχαζόμενου υποκειμένου είναι φαινομενολογικά φτιαγμένα από το ίδιο υλικό, έτσι η θέαση του Είναι του ερειπίου πρέπει να ειπωθεί ως ένα περικλείον όλον¹⁶⁷. Το Είναι του ερειπίου διερχόμενο μέσω του ματιού είναι όραση, αλλά και το αντίθετο η όραση είναι το κατασταλαγμένο ουσιώδες Είναι. Το στοχαζόμενο υποκείμενο βλέπει τον εαυτό του μέσα από το ερείπιο, ενώ ταυτοχρόνως το ερείπιο διασπώντας το βλέμμα του προτείνει και χορηγεί το νοηματικό του Είναι.

Το ερείπιο χρειάζεται το βλέμμα του στοχαζόμενου υποκειμένου για να αποκτήσει ορατότητα το Είναι του, να εκφρασθεί, να προβληθεί, να διαχυθεί, να μετουσιωθεί και να εξυψωθεί. Το βλέμμα αρχικά είναι αδρό, παραληρηματικό, δεν υπάρχει σαφήνεια, διαύγεια, διακριτές ιδέες και ολοκληρωμένη νόηση του ερειπίου. Το ερείπιο κάθε άλλο παρά τακτοποιημένο είναι και φαίνεται. Δεν είναι διανοητικά προσδιορισμένο ή ομογενοποιητικά τακτοποιημένο και με ευκρινή όρια. Η χαρτογραφισή του είναι κάτι παραπάνω από ανεπαρκής και ακυρώνει κάθε προσπάθεια στεγνής επισκόπησης. Το στοχαζόμενο υποκείμενο ως ένα ανοιχτό συνονθήλευμα αντιληπτικών πράξεων αντιδρά στα παρεχόμενα από το ερείπιο ερεθίσματα, συχνά οπτικά δεδομένα, σκιαγραφεί το αρχικά ανέκφραστο και σιωπηλό Είναι του και το σημασιοδοτεί δίνοντάς του ρητή μορφή¹⁶⁸. Έτσι μεταμορφωτικά αντιδρώντας δημιουργείται, και το ακατέργαστο πρωταρχικό Είναι γίνεται έλλογο νόημα και ιδρύεται. Το Είναι του ερειπίου ιδρύεται ως αυτό το οποίο περιβάλλει και ανοίγει ανοιγόμενο τη δημιουργία του αντιληπτικού νοήματος. Το Είναι

¹⁶⁵ Merleau-Ponty 1964.

¹⁶⁶ Merleau-Ponty 1945.

¹⁶⁷ Merleau-Ponty 1964:16-22.

¹⁶⁸ Merleau-Ponty 1964:86-87.

ανακοινώνεται στον κόσμο ως το νόημα του κόσμου. Οράται ως μια ρωγή ερειπίου, φανερόνεται, αλλά ταυτοχρόνως κρύπτεται. Το Είναι εμφανίζεται εντός, εκτός και περίξ του ερειπίου, γίνεται *visible*, ενώ παράλληλα ως τέτοιο παραμένει κρυπτό δηλαδή *invisible*¹⁶⁹. Αυτό το οποίο έρχεται στο φως μέσα από τα επιμέρους αποσπάσματα του ερειπίου είναι το Είναι ως φανερό και κρυπτό. Η διαδικαστική αυτή κατάσταση, εντασσόμενη στο πλαίσιο της οντολογικής παλινδρόμησης, ενέχει πλούτο διαλεκτικής σχέσης με αμέριστη δυνατότητα απελευθέρωσης αντιληπτικού νοήματος. Το Είναι δεν είναι δυνατόν να στοχευθεί άμεσα και πλήρως, οράται μόνο δια μέσω των αποτελεσμάτων, των δημιουργημάτων του, και αυτό συμβαίνει διότι επικαλύπτεται επιμελώς από τα επιμέρους θραυσματικά του όντα¹⁷⁰. Το ίδιο το Είναι του ερειπίου δεν είναι της τάξης των όντων, δηλαδή άλλο ένα ον ανάμεσα σε άλλα. Εμφανίζεται και γίνεται ορατό μόνο μέσα από τα όντα. Αυτά έχουν οντολογική υφή ως δημιουργήματα του Είναι, και μέσω αυτών γίνεται αντιληπτό το Είναι. Επι παραδείγματι το φως γίνεται αντιληπτό μέσα από τα φωτισμένα όντα, ενώ το ίδιο δε φαίνεται ως τέτοιο δια μέσω κανενός οφθαλμού. Το Είναι είναι αυτό που ανοίγει και φωτίζει τα όντα, αλλά την ίδια στιγμή αυτό αποτραβιέται και μένει αόρατο. Είναι κάτι πέρα από το νου και την ουσία, αλλά όλα σε αυτό ριζώνουν και συμπυκνώνονται¹⁷¹. Τα όντα μετέχουν στο Είναι και μετέχοντας αυτό το αλλιώς αόρατο διαυγάζεται και γίνεται εμμέσως αντιληπτό. Το Είναι φαινομενολογικώς περιλαμβάνει τα πάντα, όπως ένας οργανισμός που αρθρώνεται εσωτερικά σε οντολογικές σχέσεις, οι οποίες πηγάζουν και φαίνονται μόνο έμμεσα, ενώ το όλον ως τέτοιο δε φανερόνεται¹⁷². Η ουσία του ερειπίου είναι αόρατη, ενώ τα θραυσματικά του όντα είναι τα μόνα ορατά. Η ουσία δεν μπορεί να ενωτισθεί, να ειδωθεί παρά μόνο μέσω των μεμονωμένων αποσπασματικών όντων, που έχουν όψη και ορώνται. Η ίδια η ουσία του ερειπίου κρύπτεται. Το Ένα και τα Πολλά διαλέγονται και συμπράττουν στον οργανισμό του ατελεύτητου και άπειρου Είναι του ερειπίου.

Το καθεστώς του ερειπίου και οι συνθήκες κάτω από τις οποίες αυτό ασκεί τον κατεξουσιασμό του νου του στοχαζόμενου υποκειμένου είναι το ίδιο το Είναι του. Η σημαίνουσα λειτουργία του δεν είναι η

¹⁶⁹ Merleau-Ponty 1964.

¹⁷⁰ Merleau-Ponty 1964.

¹⁷¹ Merleau-Ponty 1964.

¹⁷² Merleau-Ponty 1945.

εκπέμπουσα και διαχέουσα γνώση, αλλά ο εκφερόμενος λόγος του μέσω της γλώσσας του, που σκιαγραφεί ρητώς το Είναι του. Ένας ιδιάζων λόγος καθόλου λεκτικός, που καταδεικνύει το αρχετυπικό και πρωταρχικό σχεδόν ακατέργαστο Είναι του. Το Είναι του ερειπίου είναι η ανεξάντλητη μεταμορφωτική δύναμη για ζωή, η πλαστικότητα του, αλλά και το αγκάλιασμα των όντων εν τω κόσμω και εν τω χρόνω που κανείς δεν ελέγχει¹⁷³. Η φαινομενική απλότητα, ενδεχομένως και αφέλεια του ερειπίου, είναι ένα πεδίο που ορίζει το Είναι του σε όλη την πυκνότητά του. Μέσω της προφάνειά του και της απελευθερωμένης ορατότητας από κάθε άλλη αισθητή φόρτιση, αλλά συνάμα και μέσω της ομιχλώδους στοχαστικής βύθισης, το Είναι του ερειπίου ιδιωματικώς συναρμοζόμενο με το ορατό προσφέρεται στο βλέμμα του στοχαστή.

Η αστάθεια και η αβεβαιότητα της ύλης του, της εναπομείνας μορφής του και της σωζόμενης σύνθεσής του κατευθύνει το Είναι του ερειπίου προς ένα ατέρμονο μετασχηματισμό, όπως υπό μετασχηματισμό τελούν όλα τα όντα. Έτσι τονίζεται η μη οριστικότητα, η μη παγιότητα του Είναι του. Η αλλόκοτη πολλές φορές φαινομενικά μορφή του ανήκει αναγκαία και ουσιαστικά στο καθολικό σχέδιο του Είναι του. Αυτή είναι μια μεταμόρφωση του αρχέτυπου εξίσου φυσική όσο και η άλλη και χρησιμεύει επιβοηθητικά ως όχημα αντιληπτικής μετάβασης στην τάξη των όντων του Είναι. Μέσα στο χώρο και το χρόνο το Είναι του ερειπίου διασφαλίζει την ατέρμονη συνέχεια, το ατελεύτητο αφήνοντας διακριτά ίχνη, σημάδια και στοιχεία¹⁷⁴. Το ερείπιο με το φέροντα ιδιωματικό του χαρακτήρα και εντός της ηχηρής ροής του χρόνου υπόκεινται σε όλες τις δυνατές μεταμορφώσεις και αυτό που αφήνει πίσω του είναι όλα τα στοιχεία μιας διανυθείσας πορείας εν είδει προσομοιοτικών στιγμάτων του Είναι.

Το ερείπιο υποτασσόμενο και υπαγόμενο στο αυστηρό σύστημα της ροής του χρόνου τροποποιείται ως ιστορικό Είναι. Η ιστορία του θεάται από την ανάποδη όψη. Ο εσωτερικός του ιστορικός όγκος με τις συνοδευτικές αναπαραστατικές αξίες του Είναι του δεν είναι πλέον παρά το εξωτερικό του σπινθηρίζον και ορατό του πρόσωπο, η επιδερμίδα του. Η τελευταία είναι η φωτεινή και συνάμα ρηματική επιφάνεια αυτής της κρυφής μα κυρίαρχης μάζας του Είναι του. Από εκεί αναδύονται όλα τα

¹⁷³ Merleau-Ponty 1945.

¹⁷⁴ Ο Heidegger στο σύγγραμμά του *Είναι & Χρόνος* (1927) 1985 κάνει βαθιές τομές στην έννοια του χώρου, χωρίς όμως να υψώνει αυτή την έννοια σε εξίσου ψηλό βάθρο με το χρόνο.

συναποτελούντα καθοριστικά στοιχεία της αξίας του Είναι. Επί της επιδερμίδας διαγραμματικά διαφαίνεται όλη η δραστηριότητα που παρήγαγε τα στοιχεία αυτά και σιωπηρά έχει αποθεθεί επάνω της. Ένα από αυτά τα στοιχεία της αξίας του Είναι του ερειπίου είναι η απόλυτα ουσιώδης, και συχνά συνοδευόμενη από την αλλοίωση, τη διολίσθηση, την ανακατανομή, τη μετατόπιση και την αποσύνθεση¹⁷⁵. Αυτή αυλακώνει την επιδερμίδα του και βυθίζεται προς την ίδια την καρδιά των συναποτελούντων όντων του Είναι. Μέσω αυτού του στοιχείου αναδύονται περίπλοκες μορφές ζωής, ιστορίας, μνήμης, εμπειρίας και βιώματος, ενώ τονίζεται η ιδιοματική ουσία και η θεμελιώδη αλήθεια του Είναι. Το ερείπιο περιελισσόμενο στο Είναι του εαυτού του προσλαμβάνει ένα ιδιάζοντα όγκο, μια τεράστια μάζα χρόνου, δημιουργεί ένα ιδιοματικό έσω-έξω εσωτερικό χώρο και ένα έξω-έσω εξωτερικό χώρο¹⁷⁶. Η ίδια όμως αρχιτεκτονική του ερειπίου, πέρα από το νυν στοιχείο της αποσύνθεσης, εσωκλείει συνοχή που δεσπόζει κρυφά πάνω σε κάθε τμήμα και απότμημά του. Αυτή παραμένει ακίνητη, αλλά και πάλλουσα συγχρόνως συγκρατώντας θεληματικά το ίδιο το Είναι. Αποσπάσματα πλαγιοθραυσμένα, θραύσματα λεπιασμένα, κομμάτια ισχνά και άνευρα χορηγούνται στο στοχαζόμενο υποκείμενο μερικώς ως σχεδόν απρόσιτη παρακαταθήκη του Είναι¹⁷⁷. Πίσω και κάτω όμως από κάθε κομμάτι-θραύσμα παραμένει και κοίτεται η ενότητα που συνθέτει το Είναι. Παραμένει και κοίτεται η ενότητα με την ιδιοματική οργάνωσή της, με τις κρυφές νευρώσεις της, με το λανθάνοντα αρθρωμένο χώρο της, με τη χρονική διαδοχή της, με όλα τα στοιχεία του αναπαραστημένου Είναι. Το Είναι του ερειπίου, αυτού του πυκνού πράγματος που έχει αποτραβηχτεί στον εαυτό του, περιτρέχεται μέσω της ορατότητας των όντων ανασυγκροτημένων πραγμάτων που υποφώσκουν κάτω από τις μεγάλες και εκτεταμένες ορατές διασπορές. Η ορατότητα της εσωτερικής ουσίας του ερειπίου συμβάλλει στη διόραση όλων των επιφανειακών θραυσματικών διαστρώσεων, αλλά και στην οιονεί αορατότητα του απείρως μικρού και περατού¹⁷⁸. Και τα δύο αυτά συναρμοστικά και ανατομικά συνθέτουν το εξαρθρωμένο Είναι του ερειπίου. Το ερείπιο στο βάθος των πάντων κρατά τη ζωή και λειτουργεί

¹⁷⁵ Σταυρίδης 1990, 2006.

¹⁷⁶ Στο σύγγραμμα του Heidegger *Η τέχνη & ο Χώρος* (Die Kunst und der Raum) κάνει συνεχείς αναφορές στη δημιουργία του ιδιοματικού εσωτερικού και εξωτερικού χώρου, κάτι που βρίσκει απόλυτη αναγωγή στο χώρο-ερείπιο.

¹⁷⁷ Hodder 2014.

¹⁷⁸ Merleau-Ponty 1964.

ως μια πρωτόγονη οντολογία του Είναι. Το Είναι δε συνιστά ψευδαίσθηση, παραπέτασμα που πρέπει να διαρυνχθεί για να αποκαλυφθεί η βουβή και αόρατη βία που καταναλώνει αχώνευτα τα όντα πράγματα.

Παρόλο που ο χωροχρόνος του ερειπίου είναι λίαν σκιερός, ομιχλώδης και υποφωτισμένος, η περιοχή του Είναι του βρίσκεται σε ξέφωτο κατακαθισμένων αντιληπτικών σημασιών και αποκαταστημένων λησμονημένων διαστάσεων υπερβατικού. Το Είναι της για πολλούς βουβής ύπαρξης του ερειπίου είναι ανοιχτό πάντα σε άλλη διάσταση και έτοιμο να αρθρώσει ρητό λόγο με αφετηρία τον οποίο το στοχαζόμενο υποκείμενο καλείται στην ακατάπαυστη αυτοεπίγνωση¹⁷⁹. Μέσω του Είναι το στοχαζόμενο υποκείμενο σκέπτεται αυτό που δε νοείται, κατοικεί αυτό που του διαφεύγει και βιώνει το αβίωτο¹⁸⁰. Το Είναι του άσκεπτου όμως ερειπίου προσελκύει φαινομενολογικώς τη νόηση και κατά τον Husserl υποστασιοποιείται ως το υπονοούμενο, το μη ενεργό, το προσχωματοποιημένο και αναστοχαστικά ως η προβολή του στοχαζόμενου υποκειμένου στην αλήθεια του ερειπίου¹⁸¹. Έτσι επέρχεται συμφιλίωση με το Είναι, με την ουσία και την αλήθεια του, αφαιρούνται τα παραπετάσματα, απορροφάται η σιωπή του και τείνεται ούς προς τον ψίθυρό του. Το σιωπηλό επομένως εκφέρεται ρητώς, το αδρανές αναζωογονείται και όλα αυτά (συν)συγκροτούν το περιεχόμενο και τη μορφή του ιδιωματικού Είναι του ερειπίου, αλλά και του ίδιου του στοχαζόμενου υποκειμένου. Το ίδιο το υποκείμενο, καθώς κατατρύχεται ήδη από το αενάως διαφεύγων άσκεπτο και βιώνοντας την περατότητα εντός των ριζικών του ορίων, ξανασυλλαμβάνει το ίδιο του το Είναι ως θεμέλιο των οριακών του καθορισμών με τρόπο που καταδεικνύει ότι το Άλλο, το Απόμακρο είναι επίσης το Εγγύτατο και το Ίδιον¹⁸².

Το ερείπιο συστείνει τελικά ένα χωροχρόνο όπου λαμβάνει χώρα η αναστοχαστική εκτύλιξη του Είναι τόσο του ερειπίου, όσο και του ίδιου του στοχαζόμενου υποκειμένου.

¹⁷⁹ Merleau-Ponty 1945.

¹⁸⁰ Dillon 1988.

¹⁸¹ Sokolowski 1974.

¹⁸² Cobb-Stevens 1990·De Boer 1978·Romdenh-Romluc 2011.

ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ ΤΕΤΑΡΤΟΙ |

Ο χρόνος σε σχέση με το ερείπιο αφορά μια από τις πιο σημαντικές, μα δυσκολοπροσβάσιμες φαινομενολογικές περιοχές. Η περιοχή αυτή έχει απόλυτη σχέση με την εσωτερική συνείδηση του χρόνου, έτσι όπως αυτή διαγράφεται σκιαγραφικά από και εντός του ερειπίου¹⁸³.

Η φαινομενολογική αποβλεπτικότητα παραμένει ατελής εάν δεν προσεγγίζεται η χρονική διάσταση των ενεργημάτων και των αποβλεπτικών δράσεων του ερειπίου¹⁸⁴. Με τη συνείδηση του χρόνου είναι δυνατή η κατανόηση της κρίσιμης σχέσης ανάμεσα στην (υπ)ενθύμηση και αντίληψη του ερειπίου, αλλά και η κατανόηση της σημαντικής σύνθεσης της ταυτότητας του ερειπίου. Εάν το στοχαζόμενο υποκείμενο κινηθεί γύρω από ένα ερειπιώδες κτίσμα προκειμένου να αποκτήσει μια όσο το δυνατόν καλύτερη παρουσιαστική εικόνα, οι διάφορες αποδομημένες πλευρές του κτίσματος δεν εμφανίζονται ως αποσπασματικά τμήματα, αλλά γίνονται αντιληπτές ως συνθετικώς και

¹⁸³ Heidegger 1985· Husserliana 10:276·Hodder 2014.

¹⁸⁴ Husserliana 10·Wood 1988·Dastur 1999.

οργανικώς ενσωματωμένα στοιχεία. Η συγκεκριμένη διαδικασία συνθετικότητας είναι εκ φύσεως χρονική. Το αποβλεπτικό ερειπιώδες κτίσμα συγκροτείται υπερβατικά ως τέτοιο μόνο εφόσον βιώνεται ως μια ταυτότητα εντός πολλαπλότητας, δηλαδή εφόσον το στοχαζόμενο υποκείμενο εγκαθιδρύσει την ταυτότητά του δια μέσω όλων των διαφορετικών του ενεργημάτων και βεβαίως όλων των χορηγικών του εμφανίσεων¹⁸⁵. Αυτή η εμπειρία της ταυτότητας του ερειπίου δια μέσω της εναλλαγής των εμφανησιακών ενεργημάτων, είναι μια εμπειρία που επίσης αξιοποιεί σε μεγάλο βαθμό τη συμβολή της συνείδησης του χρόνου. Η χρονικότητα αναγκαίο είναι να θεωρηθεί ως η τυπική συνθήκη δυνατότητας (ανα)συγκρότησης του ερειπίου.

Το ερείπιο δε μπορεί να αποσαφηνίζεται ως προς την (ανα)συγκρότηση μόνο των επιμέρους του θραυσματικών στοιχείων. (Ανα)συγκρότηση ερειπίου και συγκροτησιακή συνείδηση αλληλοσχετίζονται και αλληλοσυνεργάζονται¹⁸⁶. Η δοτικότητα του ερειπίου εξαρτάται από το στοχαζόμενο αντικείμενο και την υποκειμενικότητά του. Επιπλέον η εμπειρία επί του ερειπίου δε χορηγείται με τον ίδιο προοπτικό τρόπο, αλλά κάθε φορά με διαφορετικό και πλήρως εξαρτημένο. Η καθορισμένη εμφάνιση του ερειπίου στερείται ενός θεμελίου ενόσω το εξαρτώμενο υποκείμενο αφήνεται στο σκοτάδι της μη αντιληπτικότητάς του. Μέσα σε αυτό λοιπόν το πλαίσιο η εσωτερική συνείδηση του χρόνου έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Μόνο η ανάλυση της συνείδησης του χρόνου αποκαλύπτει το αληθινά φαινομενολογικά απόλυτο του ερειπίου. Η ανάλυση της φαινομενολογικής χρονικότητας του ερειπίου αποδεικνύεται το συνειδησιακό θεμέλιο της χρονικής (αυτο)δοτικότητάς του¹⁸⁷.

Στον καθημερινό βίο ο χρόνος έχει ποικίλες αναφορές και πολυποίκιλα ριζώματα. Λαμβάνεται ως δεδομένο, ότι υπάρχει ένας χρονολογούμενος, μετρήσιμος, ιστορικός, αρχαιολογικός και κοσμικός χρόνος. Σε σχέση όμως με το ερείπιο ο φαινομενολογικός χρόνος δε θεωρείται ότι κατέχει μια τέτοια αντικειμενική εγκυρότητα¹⁸⁸. Πως όμως φαινομενολογικά ο χρόνος εμφανίζεται και συγκροτείται με εγκυρότητα και μάλιστα σε σχέση με το ερείπιο; Ο παραμερισμός της ύπαρξης του

¹⁸⁵ Husserliana 1:96, 155.

¹⁸⁶ Husserliana 2:125,128.

¹⁸⁷ Husserliana 3:182.

¹⁸⁸ Norbert 2004·Heidegger 1985·Brough 1993:503-536.

αντικειμενικού χρόνου και η εισχώρηση στο είδος του χρόνου, με το οποίο το στοχαζόμενο υποκείμενο εξοικειώνεται με το βιωμένο χρόνο και το χρόνο της εμπειρίας, παρέχει σοβαρά αντιληπτικά ανοίγματα.

Το ερείπιο αποτελεί ένα χρονικό αντικείμενο, αντικείμενο με χρονική έκταση, του οποίου η διαφορετικές πτυχές δε δύνανται να υπάρξουν συγχρόνως, μα μπορούν να εμφανισθούν μόνο μέσα στο χρόνο¹⁸⁹. Η εμπειρία του ερειπίου ως τέτοιου χρονικού αντικειμένου είναι φαινομενολογικά θεμελιώδης. Η συγκεκριμένη εμπειρία θα ήταν αδύνατη εάν η συνείδηση του στοχαζόμενου υποκειμένου στόχευε μόνο αυτό που προσφέρεται στο στιγμιαίο τώρα και βεβαίως εάν η συνειδησιακή ροή αποτελούνταν από μια σειρά μεμονωμένων σημείων του τώρα. Εάν η παραπάνω θέση ισχύει, το στοχαζόμενο το ερείπιο υποκείμενο μπορεί να βιώσει μόνο αυτό που χορηγείται εδώ και τώρα και δε θα μπορεί να βιώσει οτιδήποτε χρονικά εκτατό. Επειδή όμως κάτι τέτοιο δεν ισχύει χρειάζεται να γίνει παραδεκτό το ότι η συνείδηση του στοχαζόμενου υποκειμένου δύναται να συμπεριλάβει πολύ περισσότερα από αυτά που χορηγούνται από το ερείπιο εδώ και τώρα¹⁹⁰. Μπορεί για παράδειγμα να έχει συνείδηση αυτού που μόλις συνέβει και αφορά συνολικά το ερείπιο, αλλά και αυτού που πρόκειται να συμβεί σε αυτό άμεσα ή σε βάθος χρόνου. Βέβαια φαινομενολογικώς κρίσιμο παραμένει το ερώτημα με ποιο τρόπο το στοχαζόμενο υποκείμενο μπορεί να έχει συνείδηση αυτού που δεν είναι αυτό που ήταν, δηλαδή του ερειπίου. Για το θεμελιωτή της φαινομενολογικής σκέψης τον Husserl, το στοχαζόμενο υποκείμενο δύναται να αντιληφθεί το χρονικά εκτατό ερείπιο, μια και αυτό διαθέτει χρονικό εύρος παρουσίας¹⁹¹. Βλέποντας για παράδειγμα το στοχαζόμενο υποκείμενο μια συγκεκριμένου τύπου και κατασκευής θύρα σε ένα ερειπωμένο κτίσμα, και έχοντας προηγουμένως δει τα διαλυμένα παράθυρα και υπέρθυρά του, πραγματοποιείται η επικεντρωτική αντίληψη της θύρας χωρίς όμως να απαλείφονται από το νού τα προηγουμένως οραθέντα υπόλοιπα στοιχεία του ερειπίου, δηλαδή τα παράθυρα και υπέρθυρά του. Έτσι εδώ δεν έχουμε να κάνουμε με μια αποκλειστική συνείδηση μόνο της ρημαγμένης πόρτας, αλλά συνολικά πόρτας, παραθύρων και υπέρθυρων. Αυτό βέβαια δε σημαίνει ότι δεν υφίσταται καμία διαφορά ανάμεσα στη συνειδησιακή αντίληψη της

¹⁸⁹ Hodder 2014·Priestley 1989·Neton-Smith 1980.

¹⁹⁰ Πάγκαλος 2012.

¹⁹¹ Brough 1999:503-536·De Boer 1978·Dastur 1999.

θύρας και στη συνειδησιακή αντίληψη των υπολοίπων προϊμιακά οραθέντων στοιχείων¹⁹². Η φαντασία του στοχαζόμενου το ερείπιο υποκειμένου είναι αυτή που επικουρικά τον καθιστά ικανό να υπερβεί το χρονικά στιγμιαίο τώρα του ερειπίου. Αντιλαμβάνεται αυτό που οράται και συμβαίνει εδώ και τώρα, αλλά ταυτοχρόνως φαντάζεται αυτό που δε συμβαίνει πιά, στοιχείο που τονίζει τη βιωματική της χρονικής διαδοχής¹⁹³. Τα ερειπωμένα παράθυρα και υπέρθυρα γίνονται αντιληπτά ως παρελθοντικά και βιώνονται μαζί με την ερειπωμένη θύρα ως τριάδα μέσα σε μια χρονική διάρκεια, παρά ως απομονωμένα στοιχεία ερειπίου. Η αντιληπτότητα του ερειπίου ως αποσπάσματα και ως όλον γίνεται εφικτή όταν η συνείδηση δεν παγιδεύεται στο χρονικό τώρα. Το στοχαζόμενο υποκείμενο δεν αντιλαμβάνεται μόνο την τώρα φάση των προαναφερόμενων τριών στοιχείων του ερειπωμένου κτίσματος, αλλά και την παρελθούσα φάση.

Φαινομενολογικώς η πρωταρχική εντύπωση που αποκομίζει το στοχαζόμενο υποκείμενο κατά τη διάρκεια του προαναφερθέντος φαινομένου τοποθετείται σε ένα χρονικό ορίζοντα και συνοδεύεται από μια αποβλεπτικότητα που παρέχει συνείδηση της παρελθούσας φάσης του ερειπίου, αλλά και μια σχετικά αόριστη απόβλεψη της παρούσας φάσης του ερειπίου¹⁹⁴. Πάντοτε το στοχαζόμενο το ερείπιο υποκείμενο, με ένα υπόρρητο αλλά και θεαματικό τρόπο, εισέρχεται αντιληπτικά στον παρελθοντικό χρόνο του ερειπίου, όσο αποσπασματικό και εάν είναι αυτό, ενώ ταυτόχρονα βιώνει και την παρούσα χρονική του φάση¹⁹⁵. Η εκτατικότητα της αντίληψης εξαρτάται κυρίως από τα ενδιαφέροντα του υποκειμένου και το υπόβαθρό του. Το υποκείμενο συνειδητοποιεί το χρονικό ορίζοντα του ερειπίου είτε ως σύνολο, είτε αποσπασματικά-θεματικά. Ανακαλεί ενθυμητικά, αλλά και εποπτικά κάτι που έχει υπάρξει. Αναπαρουσιάζει αντιληπτικά, συνειδησιακά και βιωματικά ένα αποβλεπτικό ενέργημα κατευθυνόμενο υποβοηθητικά από το στοχαζόμενο υποκείμενο προς ένα ολοκληρωμένο παρελθοντικό γεγονός με ανεξίτηλα ίχνη στο παρόν¹⁹⁶. Το στοχαζόμενο υποκείμενο από μόνο του και ηθληματικά μπροστά στη θέαση του ερειπίου εκκινεί την αποβλεπτική ενθύμηση, αντιλαμβάνεται το χρονικό παρελθόν και

¹⁹² Dastur 1999.

¹⁹³ Husserliana 10:38.

¹⁹⁴ Husserliana 9:202, 33:46.

¹⁹⁵ De Boer 1978·Norbert 2004·Πάγκαλος 2012.

¹⁹⁶ Priestley 1989.

συνειδητοποιεί τη διάρκεια και το πέρας. Από τη στιγμή που η παραστατική λειτουργία της αντίληψης εξαρτάται από την ικανότητα να διατηρείται αυτό το οποίο έχει γίνει απόν, δε μπορεί να ταυτοποιηθεί αυτό που χορηγείται εποπτικά με αυτό που είναι παρόν, δηλαδή την παρούσα φάση του ερειπίου¹⁹⁷. Η πρωταρχική εντύπωση του στοχαζόμενου υποκειμένου είναι η συνείδηση της παρούσας φάσης του ερειπίου και όχι της παρελθούσας. Η παρούσα φάση του ερειπίου έχει ένα χρονικό ορίζοντα, όμως αυτός δε δημιουργείται από τίποτε άλλο, παρά από τις παρελθούσες φάσεις του ερειπίου. Στο σημείο τούτο επανερχόμενοι στο τριαδικό παράδειγμα της θύρας του ερειπίου, των παραθύρων και των υπέρθυρων ως βασικών αποσπασματικών στοιχείων του, μπορεί να υπωθεί ότι η θύρα και σε σχέση με τα υπόλοιπα δύο στοιχεία είναι πάντα τοποθετημένη σε ένα συγκεκριμένο σημείο, όχι μόνο στο χώρο, αλλά και στο χρόνο. Το γεγονός λοιπόν ότι η θύρα του ερειπίου είναι τοποθετημένη σε μια χρονική σειρά με μια συγκεκριμένη σχεδόν, και τηρουμένων των αναλογιών, δομή που μπορεί να επανακληθεί ξανά και ξανά και να ταυτοποιηθεί στην ενθύμηση, συνιστά θεμέλιο προς τη συγκρότηση του αντικειμενικού χρόνου.

Χρονικά λοιπόν συγκροτείται η αντίληψη του ερειπίου, τόσο του συνόλου του, όσο και των αποσπασματικών του θραυσμάτων. Οι ενεργηματικές οπτικές του στοχαζόμενου υποκειμένου, καθώς και οι σχετικές με το ερείπιο εμπειρίες του είναι καθεαυτές χρονικές ενότητες, οι οποίες ανακύπτουν, διατηρούνται και κατά περίπτωση χάνονται. Το δίκτυο των πρωταρχικών εντυπώσεων και αποβλέψεων αυτοχορηγούνται και αυτοσυνειδητοποιούνται εντός αυτού του φαινομενολογικού πλαισίου. Αυτό το οποίο δίδεται στο στοχαζόμενο υποκείμενο από το συγκροτημένο στο χρόνο ερείπιο είναι ο συγκροτημένος βιωματικός χρόνος¹⁹⁸. Η συγκροτούσα το χρόνο συνείδηση χορηγείται και η ίδια εντός του συγκροτημένου χρόνου με μια απόλυτη ροή. Η συνείδηση του στοχαζόμενου υποκειμένου συγκροτείται χρονικά ταυτόχρονα με την αντιληπτική συγκρότηση του ερειπίου. Έτσι, υπάρχει ένας κοινός χρονικός παρανομαστής. Η συνειδησιακή ροή δεν επηρεάζεται από τις εναλλασσόμενες παρελθοντικές χρονικές φάσεις του ερειπίου, δε χάνεται στον αντικειμενικό χρόνο και βεβαίως δε διαρκεί όπως το χρονικό ερείπιο. Η συνειδησιακή ροή είναι άχρονη, υπό την έννοια ότι δε

¹⁹⁷ Husserliana 10:41, 118.

¹⁹⁸ Σταυρίδης 2006·Pellegrino 2006·Heidegger 1985.

βρίσκεται εντός του χρόνου, και όχι υπό την έννοια ότι στερείται κάθε αναφορά στο χρόνο¹⁹⁹. Από την άλλη η συνειδησιακή ροή είναι πάντοτε παρούσα, στοιχείο που επιβεβαιώνει και πιστοποιεί τη χρονικότητά της. Τελικά το στοχαζόμενο το ερείπιο υποκειμένο εισχωρεί στη ρέουσα συνείδηση του χρόνου κάνοντας χρήση μιας πολύ ιδιαίτερης διαδικασίας.

Φαινομενολογικώς το ερείπιο εννέχει το δικό του αντικειμενικό χρόνο, το στοχαζόμενο υποκειμένο το δικό του υποκειμενικό χρόνο και η συνδέουσα ερείπιο και υποκειμένο ρέουσα συνείδηση το δικό της εσωτερικό χρόνο. Το ανωτέρω σχήμα μπορεί να κατανοηθεί επαρκώς μέσω της στοχαστικής αυτοσυνειδησίας και του αποτελέσματος που προκύπτει από το συνειδητό στοχασμό επί του ερειπίου.

Το στοχαζόμενο το ερείπιο υποκειμένο υπάρχει για τον εαυτό του, έχει συνείδηση/επίγνωση του εαυτού του, αλλά και αυτού που αντικρίζει, ζει ή βιώνει, και στην προκειμένη περίπτωση του ερειπίου²⁰⁰. Η αυτοσυνειδησία χαρακτηρίζοντας τη ζωή του υποκειμένου και ανεξάρτητα από συγκυριακά ταυτοχρόνως συμβαίνοντα εντάσσεται σε ένα πλαίσιο υποκειμενικότητας. Όταν το υποκειμένο εστιάζει την αντιληπτική/συνειδησιακή οπτική-προσοχή του στο ερείπιο υπερασπίζεται μια αυτοσυνειδησία, που αφορά τη διαφάνεια του εαυτού του, αλλά και το καθρέπτισμα του εαυτού του στο ίδιο το ερείπιο και το αντίστροφο²⁰¹. Το υποκειμένο διακατέχεται από ένα υποκειμενικό ουσιαστικό αίσθημα όταν οράται και στοχάζεται το ερείπιο, κάτι το οποίο συγκροτεί τον ίδιο τον τρόπο του Είναι της χρονικής εμπειρίας²⁰². Το να υφίσταται το στοχαζόμενο υποκειμένο εντός χρονικού πλαισίου ένα βίωμα δια του ερειπίου σημαίνει αναγκαία ότι υπάρχει κάτι εντός του υποκειμένου που κάνει ενδεχόμενη αυτή την εμπειρία. Παράλληλα όμως υπάρχει και κάτι, επίσης εντός χρονικού πλαισίου, που συγκροτεί τη συνειδησιακή του βάση, μια έστω κατ'ελάχιστον αυτοσυνειδησία.

Φαινομενολογικώς το ερείπιο είναι χρονικά υπόρρητα αυτοσυνειδητό, καθώς επίσης και προσβάσιμο σε ένα ευρύ αναστοχασμό²⁰³. Μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο συνεχούς αναστοχασμού και έτσι να ελκύει ξανά και ξανά την προσοχή του

¹⁹⁹ Εκτεταμένη πραγμάτευση της φιλοσοφίας του Husserl για το χρόνο συναντάται στο Brand 1955.

²⁰⁰ Husserliana 10:73, 76.

²⁰¹ Smith 1975·Sokolowski 1974·Schuhmann 1988.

²⁰² Brand 1955·Derrida 1967.

²⁰³ Simmel 1958·Stein 2015·Stead 2003.

υποκειμένου. Η αναστοχαστική αυτοσυνειδησία εκλαμβάνεται συχνά ως θεματικά αρθρωμένη και εκκινούμενη εντατικά, εντός ορισμένου χρονικού ορίζοντα, προκειμένου να φέρει στο προσκήνιο την πρωταρχική ουσία του ερειπίου, αλλά τελικά και του ίδιου του εαυτού του υποκειμένου. Η αποβλεπτική δομή αυτής της διαδικασίας προϋποθέτει τη μη χρονική παρουσία αυτού που πρόκειται να θεματοποιηθεί, διαφορετικά δε θα είναι εφικτή η κινητοποίηση και η προσέγκυση του αναστοχασμού²⁰⁴. Είναι στη φύση της αναστοχαστικής διαδικασίας να συλλαμβάνει το υποκείμενο κάτι το οποίο έχει ήδη δημιουργηθεί και χορηγηθεί σε άλλη χρονική φάση και βεβαίως χρονικά πολύ πριν την παρούσα προσπάθεια σύλληψης. Ο (ανα)στοχασμός του ερειπίου δεν εμφανίζεται και αποκαλύπτεται από το πουθενά, έχει τα χρονικά του ριζώματα που κινητοποιούν και αποτελούν κίνητρο για την αποβλεπτική δράση²⁰⁵. Φαινομενολογικώς και κυρίως κατά τον Husserl το να κινητοποιηθεί το στοχαζόμενο υποκείμενο σημαίνει να επηρεαστεί από κάτι ιδιαίτερο μορφολογικά, συνθετικά, νοητικά, συνειρμικά, αισθητικά, γνωσιοθεωρητικά, αμόμη και οσφρητικά ή και ηχητικά και κατόπιν να ανταποκριθεί σε αυτό²⁰⁶.

Όταν το στοχαζόμενο το ερείπιο υποκείμενο ξεκινά να στοχάζεται, αυτό που κινητοποιεί τον στοχασμό ή και αναστοχασμό, και αυτό το οποίο αντιληπτικά συλλαμβάνεται είναι χρονικά και για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα ήδη συμβαίνον. Η αναστοχαστική εμπειρία, αντίληψη και βιωματική όχι μόνο δεν άρχεται τη στιγμή που εστιάζει το υποκείμενο την προσοχή του στο ερείπιο έχοντας εισχωρήσει στη διαδικασία του στοχασμού, αλλά χορηγείται πρωτίστως χρονολογικώς ως ήδη υπάρξασα. Το ερείπιο, ως ένα κτίσμα αποσαθρωμένο και αποδομημένο στο χρόνο, χορηγείται αναστοχαστικά ως ενέργημα. Όταν ξεκινά ο στοχασμός το ερείπιο συλλαμβάνεται αρχικά ως ένα αντικείμενο που έχει πια/ήδη παρέλθει. Στην πορεία όμως όλα εντός του στοχαζόμενου υποκειμένου επαναποθετούνται, η συνείδηση κινητοποιείται και η συνθετική αντιληπτικότητα θεμελιώνεται. Ο χρονικός ορίζοντας, οι χρονικές φάσεις και τα χρονικά διαστήματα του

²⁰⁴ Husserliana 15:78·Brand 1955.

²⁰⁵ Husserliana 15:78,120.

²⁰⁶ Husserliana 4:217.

ερειπίου, που θεωρητικά παρήλθαν, ενεργοποιούν τον αναστοχασμό και εγκαθιδρύουν τη συλληπτική ουσία του ερειπίου²⁰⁷.

Όλοι οι ανωτέρω φαινομενολογικοί στοχασμοί συνθέτουν την ιδιοματική χρονικότητα του ερειπίου, αναδεικνύουν τη σχέση ανάμεσα στη ροή της εσωτερικής συνείδησης του χρόνου και του χρονικά συγκροτημένου ενεργήματός του. Η ροή της εσωτερικής συνείδησης του χρόνου αποκαλύπτει τα ενεργηματικά αποτελέσματα του ερειπίου ως χρονικό αντικείμενο εντός του υποκειμενικού χρόνου του στοχαζόμενου υποκειμένου. Η εσωτερική συνείδηση του χρόνου είναι η αναστοχαστική αυτοσυνειδησία τόσο του υποκειμένου, όσο και του χρονικού αντικειμένου, δηλαδή του ερειπίου²⁰⁸. Επιπλέον, η εσωτερική συνείδηση του χρόνου εκλαμβάνεται και ως ανάλυση της δομής της αναστοχαστικής αυτοφανέρωσης του ερειπίου, αλλά και της εμπειρίας του υποκειμένου. Το ερείπιο ως χρονικό αντικείμενο χορηγείται μέσω της ενεργηματικής του συνθετότητας και εάν δεν υφίστατο καμία συνειδησιακή διαδικασία από πλευράς του στοχαζόμενου υποκειμένου δε θα χορηγείτο καμία ουσιώδης φανέρωση. Η υποκειμενικότητα του στοχαζόμενου το ερείπιο υποκειμένου είναι η ίδια αυτοχρονοποιητική²⁰⁹. Ενεργεί αποβλεπτικά και τα αντιληπτικά και συνειδησιακά της αποτελέσματα προσφέρονται εν είδει χρονοποιητικής ροής εμπειριών και βιωμάτων. Από τη στιγμή που αυτές οι εμπειρίες και αυτά τα βιώματα θεματοποιούνται, το ερείπιο συγκροτείται ως απόλυτο χρονικό αντικείμενο εντός ενός διαδοχικού χρόνου από τη στιγμή σύλληψης και δημιουργίας του κτίσματος έως το φθοροποιό πέρας του και βεβαίως έως και την παρούσα κατάστασή του²¹⁰. Πριν από το στοχασμό δεν υπάρχει καμία συνειδητότητα του ερειπίου ούτε ως χρονικό όλον, αλλά και ούτε ως χρονικό απόσπασμα. Δεν υπάρχει καμία φανέρωση ούτε του ερειπίου ως χρονικό αντικείμενο, ούτε της αυτοφανέρωσης του στοχαζόμενου το ερείπιο υποκειμένου. Τελικά η απόλυτη ροή της αποκτούμενης από το ερείπιο εμπειρίας και συγκροτημένη ροή των αναστοχαστικών θεμάτων δια μέσω του υποκειμένου δεν αποτελούν δυο διαφορετικές διαδικαστικές ροές, αλλά απλώς δυο διαφορετικές εκδηλώσεις του ίδιου πράγματος. Μέσω της συνείδησης του χρόνου το υποκείμενο έχει συνείδηση όχι μόνο της ροής της συνείδησης, αλλά και του ίδιου του ερειπίου ως διακριτό χρονικό

²⁰⁷ Πάγκαλος 2012·Κοτιώνης 2004·Χαμηλάκης 2012.

²⁰⁸ Husserliana 4:118-119.

²⁰⁹ Husserliana 10:75

²¹⁰ Husserliana 10:96, 371·Brand 1955·Hodder 2014.

δημιούργημα εντός του υποκειμενικού χρόνου. Η εσωτερική συνείδηση του χρόνου αποτελεί μια ρέουσα αυτοσυνειδησία των βιωμάτων και εμπειριών του υποκειμένου και όχι απλά μια στατική χρονική ενότητα, μέσα από την οποία διήλθε το ερείπιο. Ερειπιο-φανέρωση και αυτοφανέρωση συστήνουν τη φαινομενολογική διαδικασία αντίληψης υποκειμένου/αντικειμένου, τη διαδικασία του βιώνειν και βιούμενου²¹¹.

Πέραν των ανωτέρω όμως υφίσταται το κρίσιμο φαινομενολογικό ερώτημα για το πώς θα μπορούσε μια φαινομενολογική περιγραφή ερειπίου να έχει πρόσβαση στην απόλυτη ροή της εσωτερικής συνείδησης του χρόνου. Η φαινομενολογική περιγραφή ερειπίου βασίζεται στη διαδικασία του (ανα)στοχασμού, μια διαδικασία που προβαίνει στην απόλυτη αντικειμενοποίηση του χρονικού αντικειμένου, που ως τέτοιο εκλαμβάνεται το ερείπιο. Ο αναστοχασμός σκοπεύει ευθυγραμμισμένα στο να αιχμαλωτίσει, να συλλάβει και να εκφέρει ρητώς την υποκειμενικότητα της θέασης²¹². Για τον θεμελιωτή του φαινομενολογικού ρεύματος τον Husserl, αλλά και άλλους μετέπειτα, η συγκροτησιακή συνείδηση δε μπορεί ποτέ και με τίποτα να απαληφθεί²¹³. Η θέση αυτή όμως επηρεάζει τη θεμελιώδη συγκροτησιακή διάσταση της υποκειμενικότητας, μια και φαίνεται αδύνατον να πραγματοποιηθεί μια πειστική και σωστά δομημένη φαινομενολογική περιγραφή ερειπίου. Ο αναστοχασμός δεν πετυχαίνει πάντοτε με ακρίβεια τη σύλληψη του χρονικού βίου του ερειπίου. Πιθανότατα αυτό να συμβαίνει λόγω της αναγκαστικά ρητής έκφρασης όλων των συνειδησιακά βιωματικών από πλευράς υποκειμένου και της ύπαρξης θεμελιωδών ελλείψεων του ρητού λόγου. Πολλές είναι εξάλλου οι φορές που το στοχαζόμενο το ερείπιο υποκείμενο περιγράφει αναλυτικά το ερείπιο με αυστηρό διαχωρισμό και διαφορετικά από αυτό το οποίο πραγματικά συγκροτεί. Επιπλέον χρησιμοποιεί για την περιγραφή του ερειπίου χρονικούς επιθετικούς προσδιορισμούς, όπως για παράδειγμα το ρέον στο χρόνο ερείπιο. Παρόμοια διαπίστωση κάνει και ο Heidegger λέγοντας ούτε λίγο ούτε πολύ στο *''Είναι & Χρόνος''*, ότι απουσιάζουν από το ανθρώπινο λεξιλόγιο εκείνες οι λέξεις που δύνανται να συλλάβουν τα όντα μέσα στο χρονικό τους Είναι²¹⁴.

²¹¹ Stead 2003·Simmel 1958·Stein 2015.

²¹² Husserliana 4:248.

²¹³ Husserliana 10:119·Schuhmann 1988·Smith 1975:115-132.

²¹⁴ Heidegger 1985·Husserliana 10:75.

Το ερείπιο σχετιζόμενο με το χρόνο εκκινεί ερωτήματα που άπτονται της φαινομενολογίας. Έτσι, τι γίνεται όταν η υποκειμενικότητα ορίζεται ως καθαρή αυτοπαρουσία εξισώνοντας το νόημα, την ουσία, την αλήθεια του ερειπίου με αυτό το οποίο δύναται να προσφερθεί με την άμεση και παρούσα χρονική εποπτικότητα του υποκειμένου, χωρίς να ληφθεί τίποτα άλλο υπόψη; Τελικά, είναι δυνατόν αυτό να συμβεί; Μάλλον όχι, μια και η αυτοδοτικότητα του στοχαζόμενου το ερείπιο υποκειμένου δεν είναι ποτέ άμεση, αλλά μεσολαβείται πάντοτε και τουλάχιστον από το διελθόντα χρόνο. Αυτό που εμφανίζεται ως ερείπιο στο υποκείμενο, εμφανίζεται ως η πιο άμεση βιωματική εμπειρία, μα μπορεί να διαπεραστεί αυτομάτως και να επηρεαστεί από χρονικά προηγούμενες βιωματικές εμπειρίες²¹⁵. Το ερείπιο στη δεδομένη στιγμή μπορεί να είναι άμεσα διαθέσιμο, όμως η χρονική του ριζωματική προέλευση, ιστορία και αρχαιολογία διαφυλάττουν το υποκείμενο από την προαναφερθείσα παρουσία. Τα χρονολογικά ιζηματογενή ίχνη επί του ερειπίου χορηγούν τις βιωματικές εμπειρίες στρώμα-στρώμα και σταδιακά, όπως ακριβώς και το πέρας του χρόνου αφήνει σταδιακά ιζηματογενείς επικαθίσεις επί της ύλης. Έτσι οι χρονικοί αυτοί σχηματισμοί αποτρέπουν και σχεδόν εξαλείφουν τη μεταφυσική παρουσία, ενώ απομακρύνεται η πιθανότητα στρέβλωσης και συσκότισης του ερειπίου. Η σταδιακή λήψη των ιζηματογενών επικαθίσεων του ερειπίου κινητοποιεί επίσης και τη φαινομενολογικά αποδομητική διαδικασία (deconstruction), μια διαδικασία πυλώνα στην αντίληψη και κατανόηση για το τι πραγματικά είναι και τι ιδιωματικά αντιπροσωπεύει το ερείπιο²¹⁶. Μέσω αυτής της διαδικασίας αφαιρούνται σταδιακά και μεθοδικά όλες οι δομικές και μη επικαλύψεις του ερειπίου που συχνά λειτουργούν στρεβλωτικά και αποπροσανατολιστικά ως προς την αντιληπτικότητα.

Όσο εισχωρεί το ερείπιο στο χρονικό βίο του στοχαστή-υποκειμένου και αυτοπροσφέρεται χρονικά, τόσο πιο πολύ είναι στο χρονικό παρόν. Από την άλλη, όσο πιο πολύ παρόν είναι, τόσο πιο πραγματικό είναι. Η ύπαρξη του ερειπίου, δηλαδή το χρονικό του Είναι, βρίσκεται σε συνάρτηση με τη δοτικότητά του προς το στοχαζόμενο υποκείμενο. Η δοτικότητά του βοηθά τον αντιληπτικό ορίζοντα και την αντιληπτική προοπτική που συλλαμβάνει το υποκείμενο. Το τελευταίο

²¹⁵ Σταυρίδης 2006·Hodder 2014.

²¹⁶ Wood 1988.

όταν οράται το ερείπιο είναι αναγκαίο να διακρίνει όσο πιο εναργώς γίνεται αυτό, εφόσον αυτό δε χορηγείται ποτέ στην ολότητά του, αλλά πάντοτε από μια συγκεκριμένη και περιορισμένη οπτική γωνία²¹⁷. Ποτέ το ερείπιο δεν εμφανίζεται ως όλον, ούτε και κατά την πιο επαρκέστερη εποπτεία. Παρόλο αυτά το υποκείμενο αποκτά την εμπειρία και εκγολπώνεται το βίωμα που του παρέχει το εμφανιζόμενο σε αυτό ερείπιο ως αποβλεπτικότητα και όχι εποπτικά με συλληφθείσα μόνο την συγκεκριμένη οπτική γωνία. Φαινομενολογικώς η εποπτική συνείδηση της συγκεκριμένης οπτικής γωνίας του ερειπίου συνοδεύεται πάντοτε από μια αποβλεπτική συνείδηση του ορίζοντα των απουσιών πλευρών και λοιπόν δομικών στοιχείων του ερειπίου²¹⁸. Έτσι, εάν το στοχαζόμενο υποκείμενο εστιάζει αποκλειστικά και μόνο προς το εποπτικά χορηγημένο, καμία αντιληπτική συνείδηση του ερειπίου δε θα ευοδωνόταν. Η αντίληψη του ερειπίου χρειάζεται απαραίτητως να περιλαμβάνει περισσότερα από αυτά που είναι εποπτικά χρονικά παρόντα και προσφερόμενα. Η αποβλεπτικότητα πολλών και ποικίλων στοιχείων του ερειπίου συνθέτει την υπερβατική διαδικασία ερμηνείας, της ουσίας του και του αληθινού Είναι του. Έτσι, το ερείπιο μπορεί να εννοηθεί ως υπερβατικό χρονικό αντικείμενο, που κείται μεταξύ απουσίας και παρουσίας, μεταξύ του τώρα και του πριν²¹⁹.

Κεντρικός λοιπόν είναι ο ρόλος του φαινομενολογικού χρονικού ορίζοντα του ερειπίου στην εμπειρία, τη βιωματική, τη συνείδηση και την αντιληπτικότητα όταν υπάρχει αδυνατότητα αμιγούς χρονικοχωρικής αντιληπτικής παρουσίας. Το χρονικά διαρκές αντικείμενο του ερειπίου, καθώς επίσης και η συνειδησιακή ροή προσφέρονται παράλληλα και μπορούν να εμφανιστούν μόνο με αυτόν τον αλληλοεξαρτώμενο τρόπο. Το στοχαζόμενο υποκείμενο λοιπόν δύναται να έχει συνείδηση της ροής της συνείδησής του, μόνο όταν έχει συνείδηση της διάρκειας του ερειπίου, αλλά και το αντίστροφο.

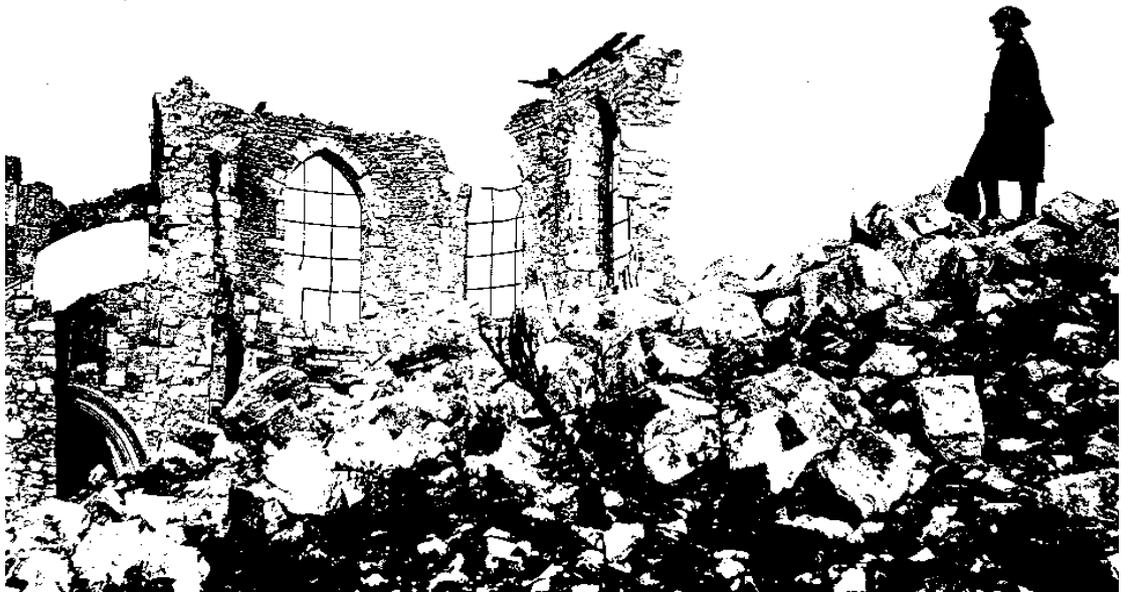
²¹⁷ Merleau-Ponty 1964.

²¹⁸ Husserliana 9:478.

²¹⁹ Brand 1955.

Η φαινομενολογική σκέψη μέσα από την αναστοχαστική αντίληψη διανοίγει ουσιαδώς το κλειστό και αποσαθρωμένο ερείπιο και το παραδίδει στη διαπιστωτική νόηση. Ο φαινομενολογικός λόγος δύναται να εισχωρήσει ικανοποιητικώς σε θεμελιώδη στοιχεία του ερειπίου, όπως στο σώμα, το Είναι, την αντίληψη και το χρόνο. Μπορεί να αιχμαλωτίσει τα βουβά λόγια που το ερείπιο ψιθυρίζει σχετικά. Η αρμονική παραμόρφωσή του, συγκεντρώνει τη διάσπαρτη αντιληπτική σημασία του και την κάνει να υπάρχει. Το ίδιο το ερείπιο, όντας ένας ανείπωτος λόγος νοσταλγικά πλάνητας, ελκυστικός και συχνά ανεξιχνίαστος, μετατρέπεται σε ηχώ του Είναι του, αλλά και του Είναι του στοχαστή του. Το ερείπιο δε μπορεί να υπάρξει δίχως να στηρίζεται στο αδιαμφισβήτητο γεγονός του "υπάρχειν" του κόσμου. Ως πολιτισμικό προϊόν αποτελεί δημιουργία δρώντος υποκειμένου, το οποίο με τη σειρά του δε μπορεί να παρουσιαστεί ως τέτοιο παρά μόνο αντλώντας από το Είναι του αντιληπτού κόσμου. Το ερείπιο είναι μια συνεχιζόμενη δημιουργία, η οποία αποσκοπεί στο να καταστήσει ορατό για το υποκείμενο όχι αυτό που συνήθως είναι ορατό ή αντιληπτό, αλλά αυτό που ποτέ μέχρι τώρα δεν έχει ιδωθεί ή λεχθεί. Είναι ένας αστερισμός σημείων που οδηγεί προς μια σημασία ανύπαρκτη, προς μια σημασία, η οποία θα ήθελε να εγκαθιδρυθεί ως το ορατό ίχνος της συνάθροισης του ίδιου του νοήματος του Είναι. Το ερείπιο, όπως και το Είναι, ορίζεται από το χίασμα ορατού και ορώντος, ορατού και αοράτου, επενδύεται από μια ορισμένη απουσία, η οποία μας απαγορεύει να το θεωρήσουμε ως απόλυτη και ολοκληρωμένη θετικότητα. Φαινομενολογικώς το ερείπιο ποτέ δεν απολυτοποιείται, ποτέ δε συλλαμβάνεται. Αυτό καθιστά πάντοτε φανερή τη διαφεύγουσα πρωταρχικότητα, μα ταυτοχρόνως εγκαθιδρύει νοήματα νέα και ανεκδιήγητα.

Τελικά, το φαινομενολογικά αντιληπτό ερείπιο δε θα ήταν αναντίρρητα παρόν, εάν δεν ήταν ανεξάντλητο. Δε θα ήταν ποτέ εντελώς δοσμένο και δε θα φαινόταν όμοιο με την αιωνιότητα, την οποία του αποδίδουμε, εάν δεν προσφέρονταν σε μια εποπτεία που κανένας χρόνος δεν μπορεί οριστικώς να τερματίσει._

*” και φοβάμαι ακόμη
των χεριών μου το άγγιγμα στις πέτρες τούτες
μην επιτείνει τη φθορά,
μην επισπεύδει των ερειπίων την ερείπωση ”*

ΑΘΩΣ ΔΗΜΟΥΛΑΣ

- **Alloa E.**, *La résistance du sensible: Merleau Ponty critique e la transparence*, Kimé, 2008
- **Αντωνάτος Π.**, *Η "άλλη" ανασκαφή. Βιώνοντας οικιστικά κατάλοιπα μνήμης και θανάτου*. Σεμιναριακή εισήγηση στο μεταπτυχιακό μάθημα του Σταυρίδη Σ. Μνήμη και Εμπειρία του Χώρου. ΔΠΜΣ / Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών / Σχεδιασμός, Χώρος & Πολιτισμός / ΕΜΠ 2014
- **Αντωνάτος Π.**, *"Το σώμα κατά Maurice Merleau-Ponty"*. Σεμιναριακή εισήγηση στο μεταπτυχιακό μάθημα των Ράπτη Γ. και Τάτλα Ε. Θεωρητική και Εφαρμοσμένη Αισθητική. ΔΠΜΣ / Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών / Σχεδιασμός, Χώρος & Πολιτισμός / ΕΜΠ 2014
- **Arnheim R.**, *Τέχνη και οπτική αντίληψη. Η ψυχολογία της δημιουργικής όρασης*. Εκδ. Θεμέλιο. Αθήνα 1999
- **Αυγητίδου Α. & Στυλίδης Ι.**, *Μεταφορά Αναμνήσεων*. Cannot design Publications. Θεσσαλονίκη 2009
- **Bachelard G.**, *L'Intuition de l' instant*. Éditions Stock. Paris 1992
- **Bachelard G.**, *Η ποιητική του χώρου*. Εκδ. Χατζηνικολή. Αθήνα 2014
- **Barbaras R.**, *De l'être du phénomène. Sur l'ontologie de Merleau-Ponty*, Millon 1991
- **Berger J.**, *Ways of Seeing*. British Broadcasting Corporation & Penguin Books Ltd 1972
- **Bergson H.**, *Matière et mémoire. Essai sur la relation du corps à l'esprit*, (1939), Presses Universitaires de France. Paris, 1965

- **Brand G.**, Welt, Ich und Zeit. Nach unveröffentlichten Manuskripten Edmund Husserls. Den Haag: Martinus Nijhoff, 1955
- **Brough J.B.**, ''*The Emergence of an Absolute Consciousness in Husserl's early writings on time-Consciousness*'' . Man and World 5 (1972): 298-326
- **Brough J.B.**, ''*Husserl and the Deconstruction of Time*'' . Review of Metaphysics 46 (1993): 503-536
- **Carr D.**, The Paradox of Subjectivity. The Self in the Transcendental Tradition. Oxford: Oxford University Press, 1999
- **Cobb-Stevens R.**, Husserl and Analytical Philosophy. Dordrecht: Kluwer, 1990
- **Dastur F.**, Heidegger et la question du temps (1999). Εκδ. Πατάκη. Αθήνα 1999
- **Da Silva-Charrak C.**, Merleau-Ponty: le corps et le sens, PUF 2005
- **De Boer T.**, The Development of Husserl's thought. Den Haag: Martinus Nijhoff, 1978
- **De Saint Aubert E.**, Vers une ontology indirect. Sources et enjeux critiques de l'appel à l'ontologie chez Merleau-Ponty. Vrin 2006
- **Descartes R.**, Méditations métaphysiques, PUF 1991
- **Deleuze G.**, Φουκώ. Εκδ. Πλέθρον. Αθήνα 2005
- **Derrida J.**, La voix et le phénomène. Paris, PUF 1967
- **Derrida J.**, E. Husserl: Η Φαινομενολογία και το πέρας της μεταφυσικής. Εκδ. Principia. Αθήνα, 2015
- **Derrida J.**, Συνομιλίες. Εκδ. Πλέθρον. Αθήνα 1995
- **Derrida J.**, Η Différance. Περιοδικό Ποίηση, τεύχος 27, Άνοιξη-Καλοκαίρι 2006, σ. 61-78 & τεύχος 28, Φθινόπωρο-Χειμώνας 2006, σ. 201-216

- **Dillon M.C.**, Merleau-Ponty's ontology, Northwestern University Press 1988
- **Δημουλά Κ.**, Το λίγο του κόσμου. Εκδ. Στιγμή. Αθήνα 1994
- **Edensor T.**, *Waste matter-The debris of Industrial ruins and the disordering of the material world*. Manchester Metropolitan University, UK. *Journal of Material Culture*, Vol. 10(3): 311-332, Sage Publications. London 2005
- **Fink E.**, "Das Problem der Phänomenologie Edmund Husserls". *Revue International de Philosophie* 1 (1939): 226-270
- **Foucault M.**, Ο στοχασμός του έξω. Για τον Maurice Blanchot. Εκδ. Πλέθρον. Αθήνα 1998
- **Foucault M.**, Οι λέξεις και τα πράγματα. Μια αρχαιολογία των επιστημών του ανθρώπου. Εκδ. Γνώση. Αθήνα 2008
- **Franck R.**, *Phénoménologie et ontologie: Merleau Ponty lecteur de Husserl et Heidegger*. L'Harmattan 2005
- **Gehl J.**, Η ζωή ανάμεσα στα κτήρια. Παν/μιακές εκδ. Θεσσαλίας. Βόλος 2013
- **Göbel H. K.**, The Re-Use of Urban Ruins. Atmospheric Inquiries of City. Routledge, New York 2015
- **Grayling A.**, Ανάμεσα στις νεκρές πόλεις. Εκδ. Κασταλία. Αθήνα 2006
- **Hass L.**, Merleau-Ponty's philosophy. Indiana University Press. 1986
- **Heidegger M.**, Sein und Zeit. "Die Räumlichkeit des Daseins" 1927
- **Heidegger M.**, Διαμονές. Το ταξίδι στην Ελλάδα. Εκδ. Κριτική. Αθήνα 1998
- **Heidegger M.**, Η τέχνη και ο χώρος. Εκδ. Ίνδικτος. Αθήνα 2006
- **Heidegger M.**, Είναι και Χρόνος. Εκδ. Δωδώνη. Αθήνα 1985

- **Heidegger M.**, Η προέλευση του έργου τέχνης. Εκδ. Δωδώνη. Αθήνα 1986
- **Heidegger M.**, ''...Ποιητικά κατοικεί ο άνθρωπος...''. Εκδ. Πλέθρον. Αθήνα 2008
- **Heidegger M.**, Κτίζειν, Κατοικείν, Σκέπτεσθαι. Εκδ. Πλέθρον. Αθήνα 2008
- **Held K.**, ''*Einleitung*'''. In Husserl E. *Die phänomenologische Methode: Ausgewählte Texte I*, s. 5-51. Stuttgart: Reclam, 1985
- **Hodder I.**, Entangled: An Archaeology of the Relationships between Humans and Things. Blackwell Publishing Limited. London 2012
- **Hofmannsthal Von Hugo**, Στιγμές στην Ελλάδα. Εκδ. Ύψιλον. Αθήνα 2007
- **Husserl Edmund**, Καρτεσιανοί στοχασμοί. Εκδ. Ροές. Αθήνα, 2002
- **Husserliana 1.** Cartesianische Meditationen und Pariser Vorträge. 1973
- **Husserliana 3.** Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. 1976
- **Husserliana 4.** Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. 1952
- **Husserliana 5.** Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. 1971
- **Husserliana 6.** Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie. 1962
- **Husserliana 8.** Erste Philosophie. Theorie der phänomenologischen Reduktion. 1959
- **Husserliana 9.** Phänomenologische Psychologie. 1962

- **Husserliana 10.** Zur Phänomenologie des inneren Zeitbewusstseins. 1966
- **Husserliana 11.** Analysen zur passiven Synthesis. 1966
- **Husserliana 13.** Zur Phänomenologie der Intersubjektivität. 1973
- **Husserliana 14.** Zur Phänomenologie der Intersubjektivität. 1973
- **Husserliana 15.** Zur Phänomenologie der Intersubjektivität. 1973
- **Husserliana 16.** Ding und Raum. 1973
- **Husserliana 33.** Die ‘Bernauer Manuskripte’ über das Zeitbewusstsein 1917/18. 2001
- **Jonas H.,** Φιλοσοφικές έρευνες και Μεταφυσικές εικασίες. Εκδ. Ίνδικτος. Αθήνα 2001
- **Kant I.,** Παρατηρήσεις πάνω στο αίσθημα του ωραίου και του υπέροχου. Εκδ. Printa. Αθήνα 2011
- **Kern I.,** Husserl und Kant. Den Haag: Martinus Nijhoff, 1964
- **Κολοκοτρώνη Β. & Μήτση Ε.,** (επιμ.) Στη χώρα του φεγγαριού. Εκδ. Εστία. Αθήνα 2007
- **Κοτιώνης Ζ.,** 44 Ιστορίες αρχιτεκτονικής. Εκδ. Εκκρεμές 2001
- **Κοτιώνης Ζ.,** Η τρέλα του τόπου. Εκδ. Εκκρεμές. Αθήνα 2004
- **Κοτιώνης Ζ.,** Πες, που είναι η Αθήνα. Εκδ. Άγρα. Αθήνα 2006
- **Leibniz G.W.,** Η Μοναδολογία. Εκδ. Εκκρεμές. Αθήνα 2006
- **Le Goff J.,** Ιστορία και μνήμη. Εκδ. Νεφέλη. Αθήνα 1998
- **Levinas E.,** Ολότητα και Άπειρο. Εκδ. Εξάντας 1989
- **MacAulay R.,** Pleasure of ruins. Walker & Company. New York 1966
- **Macarius M.,** Ruines. Editions Flammarion. Paris 2004
- **Madison B.,** *The phenomenology of Merleau Ponty*, Ohio University Press, 1981
- **Μανωλίδης Κ.,** (επιμ.) Παν/μιο Θεσσαλίας (ΤΑΜ), “Ωραίο, φριχτό κι απέριττο τοπίο!” Εκδ. Νησίδες. Θεσσαλονίκη 2003

- **Marbach E.**, Das Problem des Ich in der Phänomenologie Husserls. Den Haag: Nijhoff, 1974
- **Mercury Jean-Yves**, *L' Expressivite chez Merleau Ponty: du corps à la peinture*, Lù Harmattan, 2000
- **Μερλώ-Ποντύ Μ.**, Η αμφιβολία του Σεζάν. Το μάτι και το πνεύμα. Εκδ. Νεφέλη. Αθήνα, 1991
- **Μερλώ-Ποντύ Μ.**, Προοίμιο στη Φαινομενολογία της αντίληψης. Εκδ. Έρασμος. Αθήνα, 2007
- **Merleau Ponty M.**, *La structure du comportement*, PUF, 1942
- **Merleau Ponty M.**, *Phénoménologie de la perception*, Gallimard, 1945
- **Merleau Ponty M.**, *Le primat de la perception et ses conséquences philosophiques*, Bulletin de la Société française de Philosophie, 1947
- **Merleau Ponty M.**, *Signes*, Gallimard, 1960
- **Merleau Ponty M.**, *L'oeil et l'esprit*, Gallimard, 1964
- **Merleau Ponty M.**, *Le visible et l'invisible* (1959-1961), Gallimard, 1964
- **Merleau Ponty M.**, *La prose du monde*, Gallimard, 1969
- **Mouroux J.**, Le Mystère du Temps. Éditions Montaigne. Paris 1962
- **Μπανάκου-Καραγκούνη Χ.**, *Διαστάσεις του ορατού: Η φιλοσοφία της τέχνης στο έργο του Merleau Ponty*. Αθήνα, 2002
- **Neton-Smith W.**, The Structure of Time. Routledge & Kegan Paul Ltd. London 1980
- **Νιτσιάκος Β.**, Χτίζοντας το χώρο και το χρόνο. Εκδ. Οδυσσέας. Αθήνα 2003
- **Norbert E.**, Περί χρόνου. Εκδ. 21^{ος}. Αθήνα 2004

- **Οδυσσέας Ε.**, Ο κήπος με τις αυταπάτες. Εκδ. Ύψιλον. Αθήνα 1995
- **Πάγκαλος Π.**, Η σημασία του χρόνου στην αρχιτεκτονική του Aldo Rossi. Εκδ. Gutenberg. Αθήνα 2012
- **Pallasmaa J.**, The Eyes of the Skin, Architecture and the Senses. John Wiley & Sons Ltd, London 2005
- **Παπαϊωάννου Η.**, Η φωτογραφία του ελληνικού τοπίου. Μεταξύ μύθου και ιδεολογίας. Εκδ. Άγρα. Αθήνα 2014
- **Pellegrino P.**, Το νόημα του χώρου. Εκδ. Τυπωθήτω. Αθήνα 2006
- **Priestley J.**, Man and Time (1964). Crown. New York 1989
- **Ράμφος Σ.**, Τόπος υπερουράνιος. Εκδ. Κέδρος. Αθήνα 1983
- **Ράπτη Γ. & Τάτλα Ε.**, *Βιωμένο σώμα και αστικό περιβάλλον: Οικολογική αισθητική θεώρηση του αστικού χώρου, στο πλαίσιο της φιλοσοφίας του Maurice Merleau-Ponty*. Διεθνής Εταιρεία Ελληνικής Φιλοσοφίας. 22^ο Διεθνές Συνέδριο Φιλοσοφίας
- **Romdenh-Romluc K.**, Merleau-Ponty and phenomenology of perception. Routledge 2011
- **Schuhmann K.**, Husserls Staatsphilosophie. Freiburg:Karl Alber 1988
- **Searle J.R.**, The Rediscovery of the Mind. Cambridge, MA: The MIT Press 1992
- **Simmel G.**, *The Ruin*. The Hudson Review, Inc, Vol. 11, no.3 (Autumn 1958), pp. 379-385. JSTOR
- **Smith D.W. & McIntyre R.**, "Husserl's Identification of Meaning and Noema". Monist 59 (1975): 115-132
- **Sokolowski R.**, Husserlian Meditations. Evanston, IL: Northwestern University Press, 1974
- **Sokolowski R.**, Presence and Absence. Bloomington: Indiana University Press, 1978

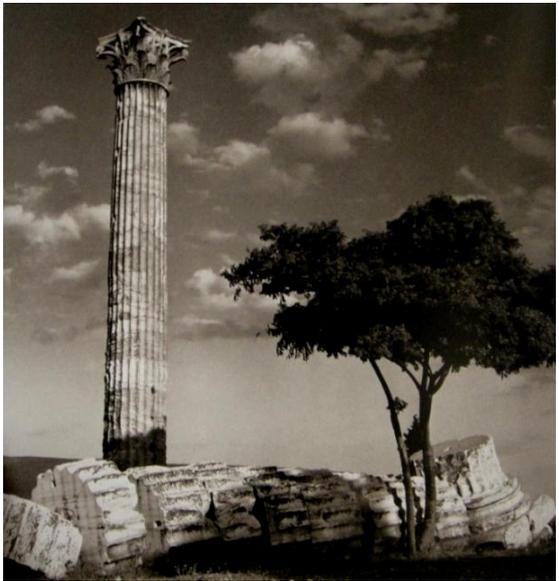
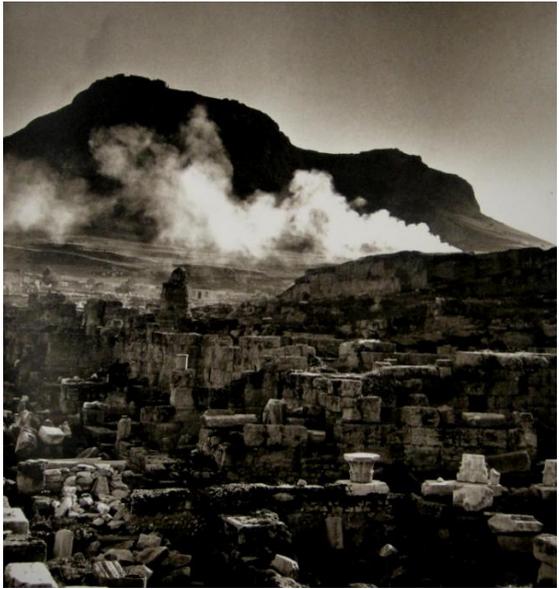
- **Starobinski J.**, *''Le concept de nostalgie''*. Revue Diogène, Une anthropologie de la vie intellectuelle au XXe siècle, PUF, Paris 1989
- **Σταυρίδης Σ.**, Η συμβολική σχέση με το χώρο. Εκδ. Κάλβος. Αθήνα 1990
- **Σταυρίδης Σ.**, (επιμ.) Μνήμη και Εμπειρία του Χώρου. Εκδ. Αλεξάνδρεια. Αθήνα 2006
- **Stead N.**, *The Value of Ruins: Allegories of Destruction in Benjamin and Speer*. University of Technology Sydney. Form/work: An Interdisciplinary Journal of the Built Environment, no.6, October 2003, pp.51-64
- **Steinbock A.**, Home and Beyond. Generative Phenomenology after Husserl. Evanston, IL: Northwestern University Press, 1995
- **Stein A.**, Ruins and Renaissance aesthetics of the sublime to the Zone. Routledge 2015
- **Θεοδώρου Π.**, Αντίληψη και θεωρία ως πρακτικές. Εκδ. Κριτική. Αθήνα, 2006
- **Θεοδώρου Π.**, *''Το πρόβλημα των αναγωγών στη φαινομενολογία του E. Husserl''*. Δευκαλίων 19/1 (2001), σσ. 27-60
- **Θεοτοκάς Γ.**, Ωρες αργίας. Εκδ. Εστία. Αθήνα 1931
- **Tanizaki J.**, Το εγκώμιο της σκιάς. Εκδ. Άγρα. Αθήνα 1992
- **Τσαρούχης Γ.**, Μάτην ωνείδισαν την ψυχή μου. Εκδ. Καστανιώτη. Αθήνα 1993
- **Tymieniecka T.**, (eds) Soul and Body in Husserlian Phenomenology. Analecta Husserliana 16, Reidel, Dordrecht 2002
- **Welton D.**, The New Husserl: Critical Reader. Indiana University Press. Bloomington, 2003
- **Wood D.**, The Deconstruction of Time. Humanities Press International. Atlantic Highlands 1988

- **Χαμηλάκης Γ.**, Το έθνος και τα ερείπιά του. Αρχαιότητα, αρχαιολογία και εθνικό φαντασιακό στην Ελλάδα. Εκδ. 21ος. Αθήνα 2012
- **Χαμηλάκης Γ.**, Η αρχαιολογία και οι αισθήσεις. Βίωμα, μνήμη και συν-κίνηση. Εκδ. 21ος. Αθήνα 2013
- **Yates F.**, The art of Memory. Routledge & Kegan Paul Ltd. London 1966

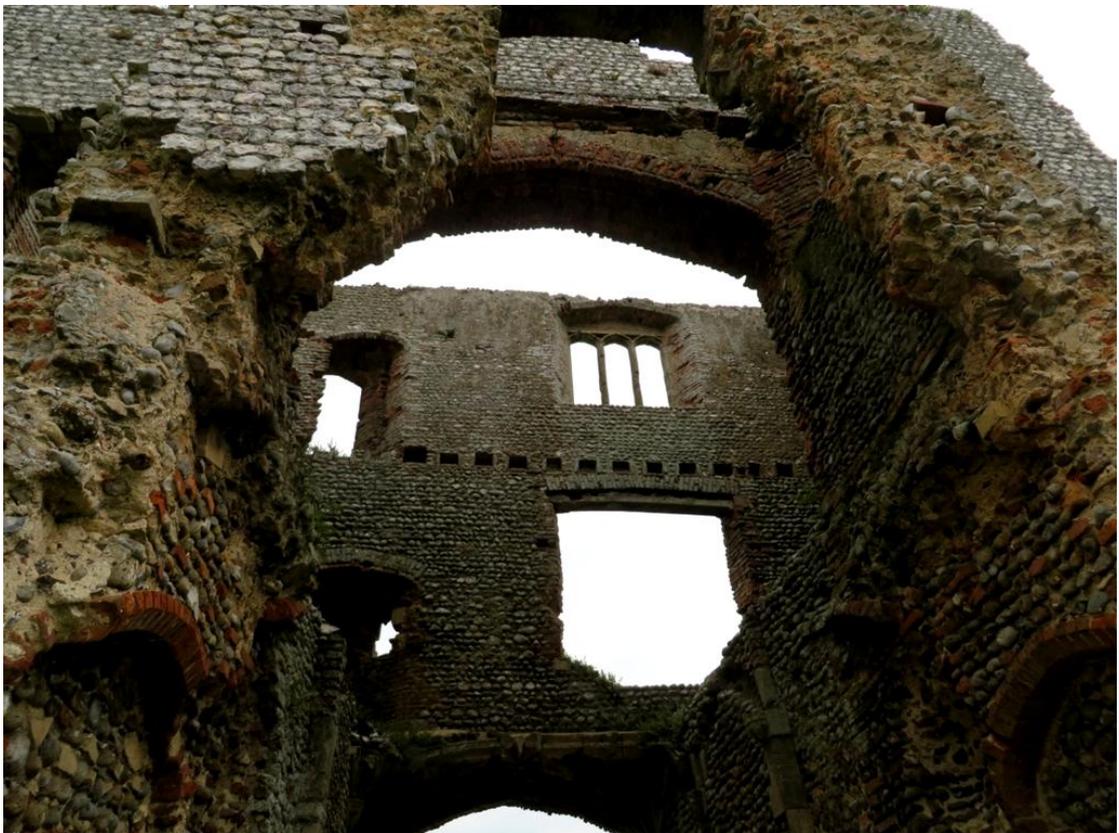
” το ερείπιο δεν είναι θαμνόκλαδο του καθημερινού μας θεάματος, δεν είναι ένα θέαμα του τίποτα, μα ένας καθημερινός φορέας πλεονασματικής θετικότητας· είναι η άναρθρη κραυγή που ξυπνά μέσα στην κοινή όραση των κοιμώμενων δυνάμεων μυστικά προγενέστερης ύπαρξης και πρωταρχικής ουσίας. ”

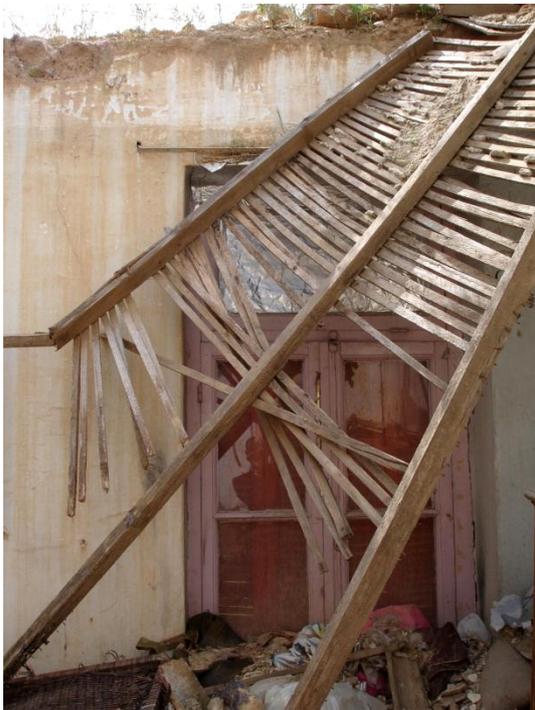

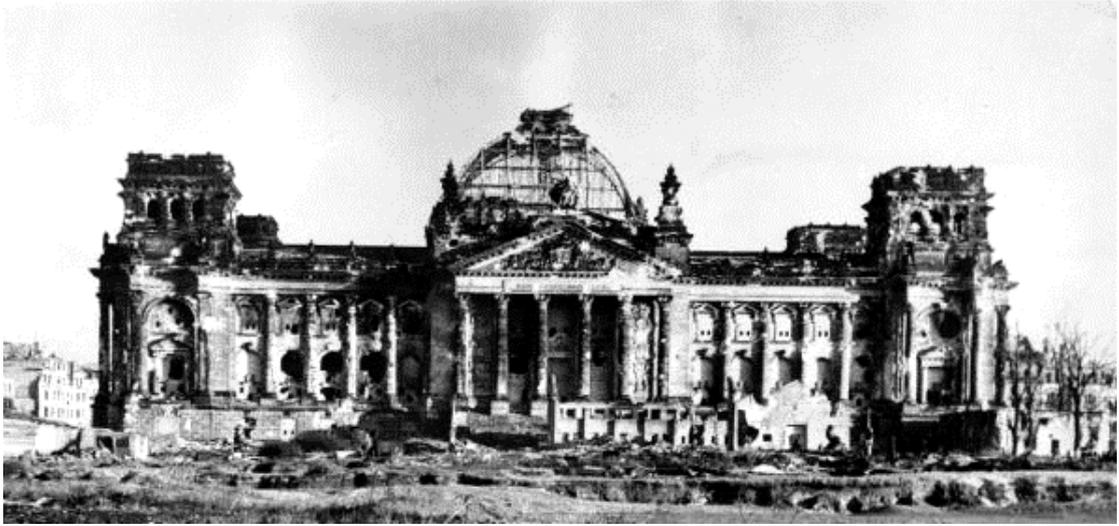

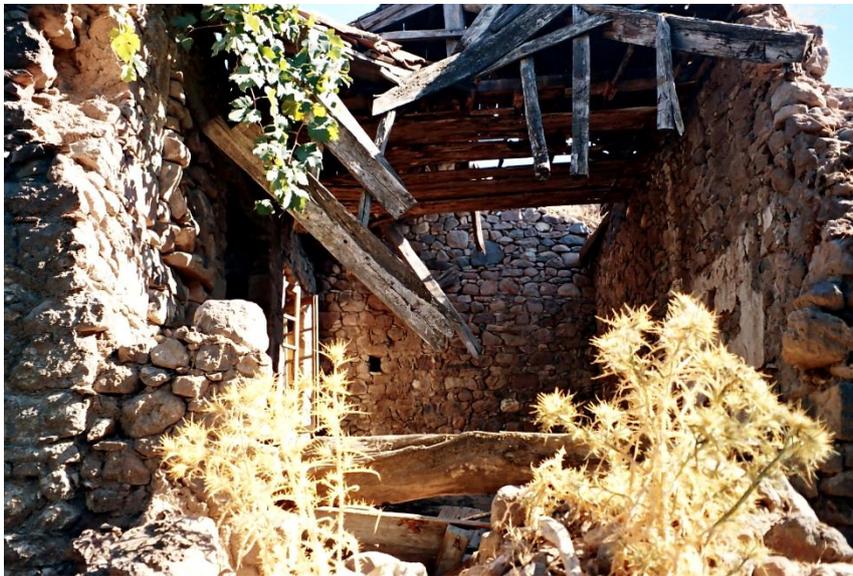

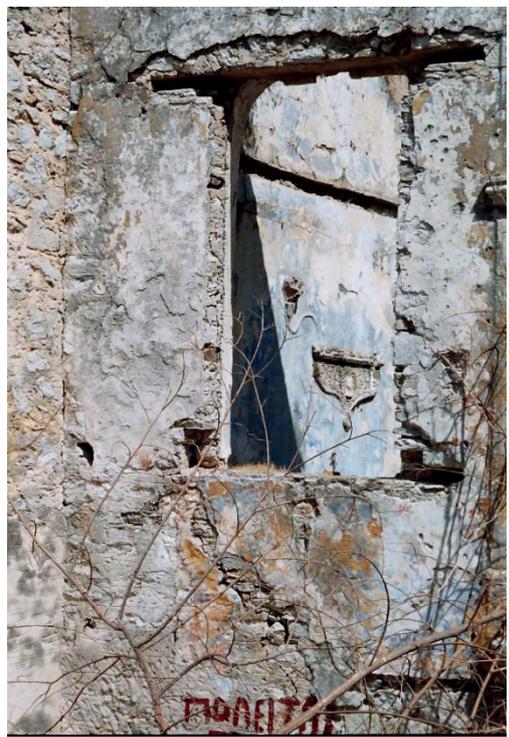
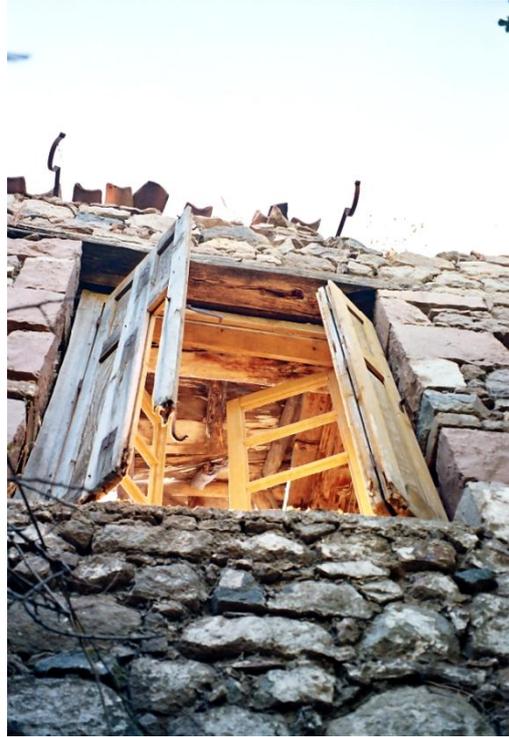
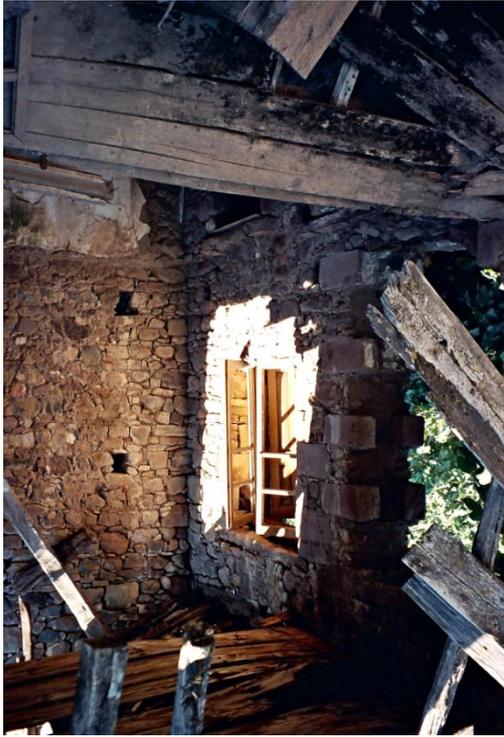

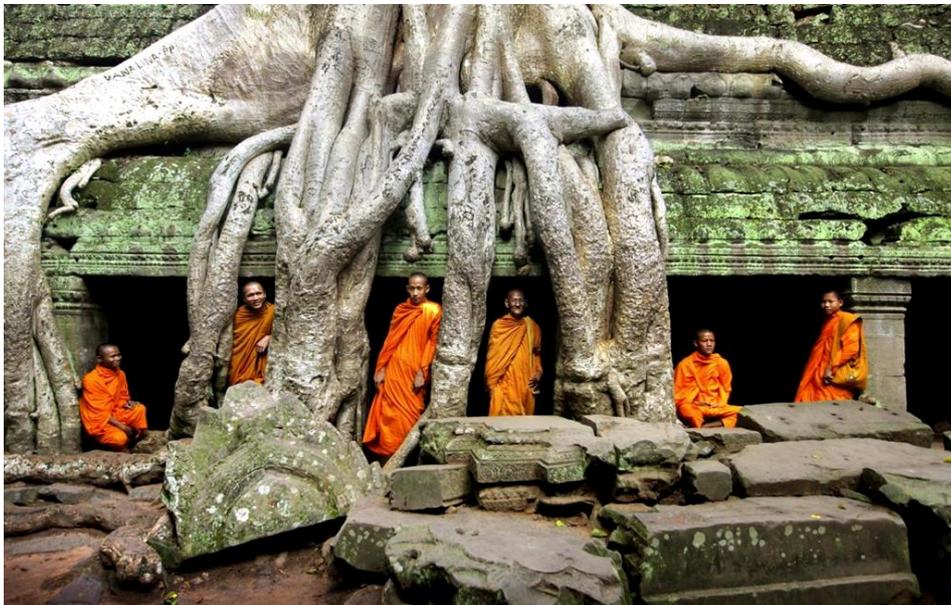

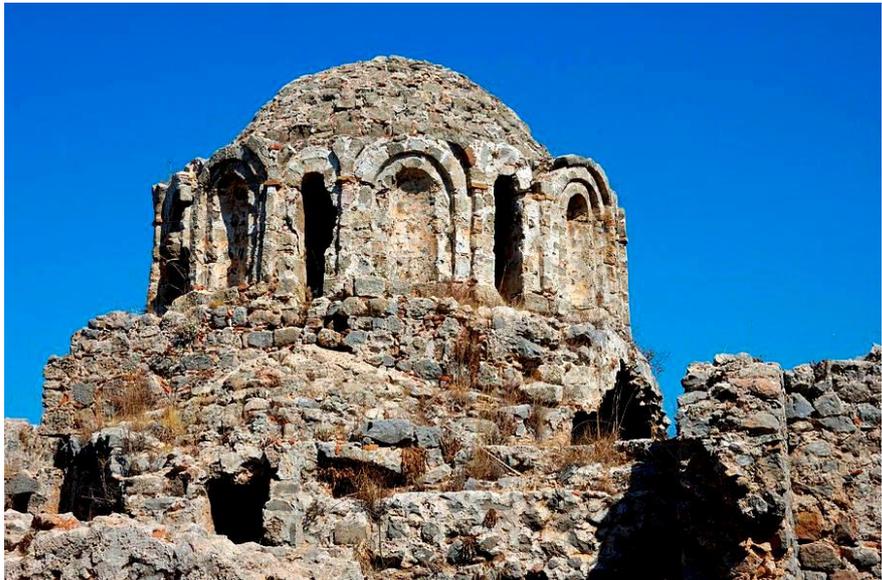

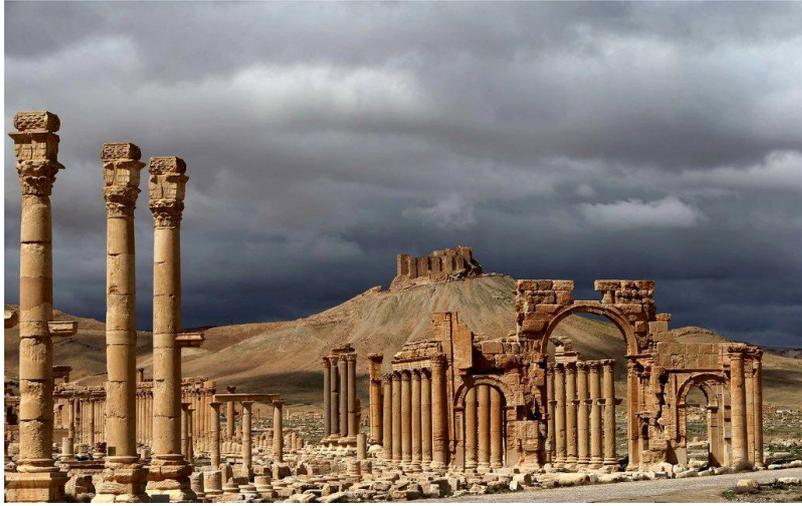

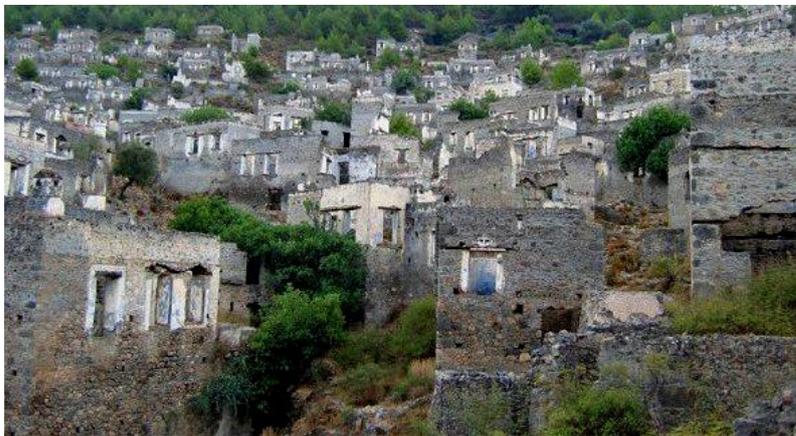

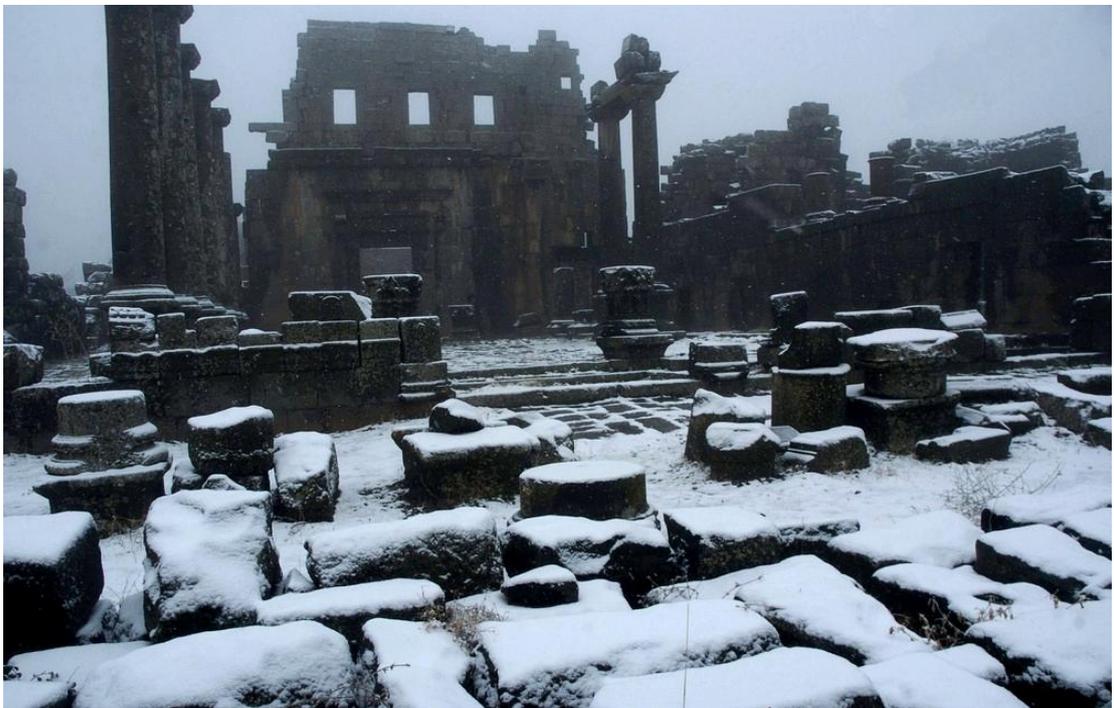

pavlosant@hotmail.com